

116/2

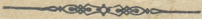
მოსახლე

თვიური ქურნალი ^V-6.

წელიწადი მეთორმეტი

№ V *VI*

მაისი, 1905

შინაარსი

I—დანაშაული და სასჯელი.—რომანი ექვს ნაწილად
თ. მ. დოსტოევსკისა, ნაწილი მესამე, თავი I—II.
თარგმანი ინ-ანისა 1

II—წუთი.—გორდენკოსი, თარგმანი ევ. ბაქრაძისა . . . 53

III—საქართველოს ეპკლესია და მისი დასაწყისი—
თავი IV. (დასასრული)—ს. გორგაძისა 1

IV—საზოგადოებრივი, შინაური და სარწმუნოებ-
რივი შოვა-მდგომარეობა იაკონიისა.—ქეუჟანა,
ხაღნი, გ. ვოსტოგოვისა, საცხოვრებელი ბინები, თარ-
გმანი ინ-ანისა 31

V—ვიტალიზმი და მებანიზმი.—ანდრეა ზატარაისა . 65

VI—ნარევი.—1) მელიტის მიკრობი.—2) ახალი კუნძული.—3) მი-
ზეზი მცენარეთა აყვავებისა.—4) პატარა ელექტრონული მოძ-
რავი.—5) სოციალ-დემოკრატები და ეროვნული კითხვა.—6) სა-
ხალხო სკოლათა მასწავლებლების დადგენილებანი.—7) ლა-
ჩარი-გმირი.—8) ძალა და კანონი.—9) როგორც მოხვალ,
სვინო... 77

(იხილე მე-2 გვერდი,

Дозволено цензурси. 13 იული, 1905 г. Гифლისь.

შინაარსი

116-1905/2

- I—**დანაშაული და სასჯელი.**—რომანი ექვს ნაწილად
თ. შ. დოსტოევსკისა, ნაწილი მესამე, თავი I—II.
თარგმანი ინ-ანისა 1
- II—**წუთი.**—კორნეიჩუკისა, თარგმანი ეკ. ბაქრაძისა . 53
- III—**საქართველოს ეპიკლესია და მისი დასაწესი**—
თავი IV. (დასასრული)—ს. გორგაძისა 1
- IV—**საზოგადოებრივი, ზინაუკი და სარწმუნოებ-
რივი ყოფა-მდგომარეობა იაკონინისა.**—ქეჟენა,
ხაღხი, გ. ფოსტოგოვისა, საცხოვრებელი ბინები, თარ-
გმანი ინ-ანისა 31
- V—**ვიტალიზმი და მემანიზმი.**—ანდრეა ზატარაისა . 65
- VI—**ნარკოზი.**—1) მელოტის მიკრობი.—2) ახალი კუნძული.—3) მი-
ზეზი მცენარეთა აყვავებისა.—4) პატარა ელექტრონული მოძ-
რავეი.—5) სოციალ-დემოკრატები და ეროვნული კითხვა.—6) სა-
ხალხო სკოლათა მასწავლებლების დადგენილებანი.—7) ლა-
ჩარი-გმირი.—8) ძალა და კანონი.—9) როგორც მოხვალ,
სვინაო... 77

VII—**ზინაური მიმოხილვა**.—1. სამღვდლოების ყრილობა.—თავად-აზნაურობისა და ბანკის კრებები.—სათავად-აზნაურო სკოლის საზოგადოების კრება.—ეროზის დეპუტაცია.—საყოველთაო გაფიცვა ტფილისში. 89

VIII—**უცხოეთის მიმოხილვა**—1. იუჯაკოვის წერილი ცუსიმას ბრძოლაზე.—2. გერმანია და საფრანგეთი. 107

დასასრულებელი:

IX—**მინერალური ჰიმია**. — ა. კლდიაშვილასა 7-12

დანაშაული და სასჯელი

(რომანი)

ექვს ნაწილად თ. მ. დოსტოევსკისა

ნაწილი მესამე *)

I

წამოიწია რასკოლნიკოვმა, დივანზედ დაჯდა.

ანიშნა ხელით რაზუმინსსა, რომ უთავბოლო და მხურვალე ნუგეშის ცემა, რომლითაც რასკოლნიკოვის დედასა და დას მიჰმართა დასამშვიდებლად, შეეწყვიტა, დაუქირა ორთავეს ხელი და მთელი ორი წამი ხან ერთს უყურებდა, ხან მეორესა. დედას კიდევაც შეეშინდა. ეტყობოდა სახეზედ რასკოლნიკოვსა, რომ რაღაც რამ გრძნობას მთლად გაეტანჯა; მაგრამ უძრავი იყო და უგნური როგორღაც ეს გამომეტყველება. პულხერია ალექსანდროვნას ტირილი აუვარდა.

გაფითრებული იდგა ავდოტია რომანოვნაც, ხელი მთლად უკანკალებდა.

— შინ წადით... აი, ეს გამოგყვებათ,—ჩაილაპარაკა აჩქარებით რასკოლნიკოვმა და რაზუმინსზედ მიუთითა,—ხვალამდის; ხვალ-კი ყველა გადაწყდება... დიდი ხანია, რაც ჩამოხვედით?

— დღეს საღამოთი, როდღონ,—უპასუხა დედამა,—მარტარებელმა დაიგვიანა საშინლად. მაგრამ არა, როდღონ, ვერსად წავალ, თავს ვერ დაგანებებ! შენთან გავათევ ღამესა...

*) იხ. „მოამბე“ № 4, 1905 წ.

8817

— ნუ მტანჯავთ, გეთყავთ! შეემუდარა აღლვებული და ხელი გააქნია.

— მე ვიქნები როდიონთანა, — შეჰყვირა რაზუმინმა, — არც ერთ წამს თავს არ დავანებებ; სტუმრების დარდი არა მაქვს, კისერიც მოუტეხნიათ! ბიძა ჩემი ჰყავთ პრეზიდენტათა.

— ოჰ, ნეტავი, რითი შევიძლებ მადლობა გადაგიხადოთ, — დაიწყო ისევ პულხერია ალექსანდროვნამა და რაზუმინის ხელი ხელხედ მოუჭირა, მაგრამ გააწყვეტინა ისევ რასკოლნიკოვმა:

— არ შემიძლიან, არა, — გაიმეორა გაბრაზებულმა, — ნუ მტანჯავთ! კმარა, წადით... არ შემიძლიან!..

— წავიდეთ, დედი! ერთ წამს მაინც არის გარეთ გავიდეთ, — წასჩურჩულა შეშინებულმა დუნამ დედასა, — ჰხედავ, უარესათა ვკლავთ.

— როგორ, ნუ-თუ სამის წლის უნახავს არ შემიძლიან ვუცქირო მაინც! — მოჰყვა ტირილს პულხერია ალექსანდროვნა.

— მოიცათ, — გააჩუმა კვალად რასკოლნიკოვმა, — აღარ მაცდით, აზრები მერვეა... ლუენი ნახეთ?

— არა, როდიონ, მაგრამ იცის, რომ ჩამოვედით. გავიგეთ, მართლა, როდიონ, რომ ყოფილა კიდევაც დღეს შენ სანახავადა, — დასძინა პულხერია ალექსანდროვნამ მოკრძალებითა.

— დიახ... მიყო წყალობა... მაგრამ დავემუქრე, დუნია, კიბილამ ჩაგიძახებ-მეთქი და გავაგდევი...

— როდიონ, რას ამბობ! ნუ-თუ მართლა?... ხუმრობ უთუოდ, — დაიწყო შეშინებულმა პულხერია ალექსანდროვნამა და თან დუნიას გადაჰხედა.

ავდოტია რომანოვნაც გაშტერებული შეჰყურებდა ძმასა და უცდიდა, რა იქნებოდა შემდეგ. ნასტასიას უკვე ნათქვამი ჰქონდა ადრევე, რომ როდიონსა და ლუენის ლაპარაკი მოუვიდათ, მაგრამ რაზედ და რამდენად ცხარედ, ეს ვერ გადასცა, რადგანაც თვითონაც ვერ გაეგო საკმაოდ გარკვევითა.

ამიტომაც მოუთმენარად უცდიდნენ ორივენი, როდის გაიგებდნენ ნამდვილსა.

— დუნია, — დაიწყო ძლივს წვალებით რასკოლნიკოვმა, — არ მინდა ეს ქორწინება მოხდეს. გთხოვ ამიტომ უარი უთხრა უთუოდ, როგორც-კი ჰნახავ, აი, თუნდხვალვე, რომ მოგვწყდეს მთლად თავი დამა.

— ღმერთო ჩემო! — შეჰყვირა ჰულხერია ალექსანდროვ-ნამა.

— ძმაო, იფიქრე, აბა, რას ამბობ? — დაიწყო ფიცხად ავდოტია რომანოვნამა, მაგრამ მაშინვე თავი შეიმაგრა. — იქნება ახლა არ შეგიძლიან, დაიღალე იქნება, — შეჰნიშნა წყნარად დამა.

— ებოდავ ვითომა? არა... ვიცი, ჩემის გუჯისთვის მისდევე ლუქინსა. მაგრამ მსხვერპლი არავისი არა მსურს, დაო. მისწერე ამიტომ ხვალვე, რომ... უარს უცხადებ... მეც წამიკითხე დილით და მორჩა, გათავდა!

— არა, მე ეგ არ შემეძლიან! — შეჰყვირა შეურაცხყოფილმა დამ. — რა უფლებითა, რაო?..

— დუნეჩკა, ნუ ფიცხობ შენცა, კმარა, ხვალ ვილაპარაკოთ... ვერ ჰხედავ, განა, რომ... — ეცა შეშინებული დედა ქალსა. — სჯობს ისევ წავიდეთ!

— ჰბოდავს! შეჰტრიალა გადაკრულმა რაზუმინინმა, — თორემ როგორ გაჰხედავდა, ხვალ მთლად დაავიწყდება ე სისულელე... დღეს-კი მართლა პანღურით გაისტუმრა. აგრე იყო, მართალია. ისაც, რასაკვრელია, გაუწყრა... მჰვერმეტყველობდა, თავს გვაცნობდა, რომ მცოდნე კაცია, მერე-კი კული ამოიძუა და მიბრძანდა..

— მართალია, მაშა? — შეჰყვირა ჰულხერია ალექსანდროვ-ნამა.

— ხვალამდის, ძმაო, — გამოეთხოვა თანაგრძნობით და. — წავიდეთ, დედი... მშვიდობით, როდიონ!

— გესმის, დაო, — მიაყვირა მიმავალსა, — იცოდე, არა ებოდავ; საძაგლობა და საზიზღრობაა ეს ქორწინება. დეე,

მე ვიყო ისევ ერთიცა და მეორეც, მაგრამ შენ-კი ნუ იქმნები... ორში უნდა ერთი იყოს... მართალია, საძაგელი ვარ და საზიზღარი, მაგრამ ამისთანა დას მაინც დათ აღარ ჩავთვლი, იცოდე. ან მე უნდა ვიყო, ან ლუქინი! წადით...

— რაო, რა იყო, გადიროე, თუ რა არის, მტარვალო! შეუყვირა რაზუმინინმა.

მაგრამ რასკოლნიკოვს პასუხი აღარ მიუცია; იქნება იმიტომაც, რომ აღარც შეეძლო. მიწვა დივანზედა და დაუძლურებულმა პირი კედლისკენ იბრუნა. ყურადღებით გადაჰხედა ავდოტია რომანოვნამ რაზუმინინსა. შავი თვალები ელვასავით გააკვესა. შეკრთა თითქმის რაზუმინინი ამ შეხედვაზედა. პულხერია ალექსანდროვნაც ელდანაკრავივით იდგა.

— არ შემძლიან და ვერც წავალ!—ედუდუნებოდა რაზუმინინსა, მთლად სასოება-დაკარგული.—აქ სადმე დავრჩები... ღუნია თქვენ გააცილეთ.

— არ შეიძლება, უარეს იზამს! — უპასუხა ჩურჩულითვე მოთმინებიდამ გამოსულმა რაზუმინინმა.—გარეთ მაინც გავიდეთ. ნასტასია, მოგვინათე! გეფიცებით,—ეუბნებოდა ჩურჩულით კიბეზედ,—წელან მე და ექიმიც კინალამ გაგვლახა! გესმისთ? თვითონ ექიმი! ველარა გააწყო-რა იმანაცა, გაუგონა და წავიდა; მე-კი ძირს დავრჩი, დიასახლისთანა, რომ ყური მეგდო. მაგრამ, რა? წამომდგარიყო, ჩაეცვა ტანთა და გაპარულიყო. ახლაც უთუოდ ისრევე იზამს, თუ გააბრაზებთ. ღამე-კი ეს საშიში არის, აიტეხს რასმე... ვინ იცის...

— რას ამბობთ, რასა!

— და მეორეც, არც ავდოტია რომანოვნას შეუძლიან მარტოდ დარჩენა ნომრებში! იფიქრეთ, აბა, სადა ხართ ჩამომხტარი! ნუ-თუ ი გაიძვერა პეტრ პეტროვიჩს უკეთეს ბინის დაქირავება არ შეეძლო? მაგრამ იცით, რა არის, ცოტა გადაკრულში ვარ და იმიტომ... გავლანძღე; ყურადღებას ნუ შიაქცევთ...

— აქაურ დიასახლისთან ჩავალ, მაშა,— იმეორებდა თავისას პულხერია ალექსანდროვნა,— შევეხვეწები, რომ მე და ღუნია

ამაღამ სადმე კუთხეში გაგვათევინოს ღამე. არ შემძლიან ასე გავეუშვა მარტო!

ლაპარაკობდნენ კიბეზედ, სწორედ დიასახლისის კარებ წინა და ნასტასიაც ქვეიდამ უნათებდა გზასა. რაზუმინინი როგორღაც არაჩვეულებრივ იყო აღელვებული. ნახევარ საათის წინ რომ რასკოლნიკოვს მოაცილებდა სახლში, მართალია, ბევრსა ყბედობდა, მაგრამ ყოჩაღად იყო და თითქმის ფიზიკურად, თუმცა ბევრი ჰქონდა საშინლად იმ საღამოს დაღეული. ახლა-კი როგორღაც აღტაცებული იყო თითქოს და ღვინოც უცბად მოეკიდა. იდგა ქალებს შუა, ექირა ორთავეს ხელი და შესანიშნავის გულახდილობით უმტკიცებდა და ურჩევდა, რომ არ დარჩომილიყვნენ; თან ყველა თავის საბუთისა და სიტყვის დასამტკიცებლად მაგრა უჭერდა ორთავეს ხელსა; იქამდის მაგრა, რომ სტკენდა თითქმისა და ავდოტია რომანოვნას მოურიდებლად თვალითა სჯამდა პირდაპირ. მაგრამ რაზუმინინი ამას ვერა ჰგრძნობდა და თან-და-თან უფრო მაგრა იზიდავდა ახლოს. საკმარისი იყო ებრძანებინათ, თავდაყირა დაეშვი პირდაპირ კიბილამ ჩვენი გულისათვისაო და იმავე წამს აუსრულებდა თხოვნასა, ერთს წამსაც არ შეეყოყმანდებოდა. მართალია, ჰგრძნობდა და ჰხედავდა პულხერია ალექსანდროვნა, რომ მეტის-მეტად თავისებური და მოურიდებელი იყო რაზუმინინი, მაგრამ როდიონის ფიქრით გატაცებული არად აგდებდა ამასა და მეორეც, ჰხედავდა, რომ განგებასავით იყო ეს ახალგაზრდა მათ—და საშველად მოვლენილი. ამიტომაც რაზუმინინის უცნაურობას არავითარს ყურადღებას აღარ აქცევდა. ავდოტია რომანოვნაც შეშინებული და გაკვირვებული შეჰყურებდა თავისს ძმის უცნაურს მეგობარსა და მისს მხეცურად თვალით ჭამასა, მაგრამ ნასტასიას მიერ ნაამბობი იმდენს ნდობას უნერგავდა უნებურად, რომ არ ეძლევიანა შიშსა და არ გაექცა; თუმცა გული ერჯოდა ასე მოქცეულიყო. ესმოდა თითქოს, რომ გაქცევაც აღარსად შეეძლო ახლა. მაგრამ დიდ-ხანს არ იყო ასე. ათიოდე წამის შემდეგ სრულად დამშვი-

დდა, რადგან ჩვეულებათა ჰქონდა რაზუმინისა, უცბად აცნობდა თავს ყველასა, რა კაციც იყო.

— დიასახლისთან? არ შეიძლება, სისულელევა საშინელი! — შეჰყვირა რაზუმინისმა და დაუწყო თან პულჩერია ალექსანდროვნას რწმუნება; — მართალია, დედა ხართ, მაგრამ მთლად გადირევა და, ვინ იცის, მერე საქმე რითი გათავდება! ყური დამიგდეთ, რას გეტყვით: როდიონთან ახლა ნასტასია დარჩება, მე-კი თქვენ მიგაცილებთ სახლში; იმიტომ, რომ მარტოდ ქუჩაში თქვენი სიარული, ისაც ღამე, არ შეიძლება. ამის შესახებ პეტერბურგში სხვა წესებია ცოტა... მაგრამ რას დავეძებ!.. მოვირბენ მერე აქა და თხუთმეტის წამის შემდეგ, გაძღვეთ პატროსანს სიტყვასა, მოხსენებას წარმოგიდგენთ, — როგორ იქნება, ან ეძინება თუ არა! და სხვანი. ყური დამიგდეთ: წავალ მერე შინა, სტუმრები მყვანან იქა, მთვრალეები ყველა და ზოსიმოვს წამოვიყვან. ექიპია; ისა სწამლობდა, მაგრამ მთვრალი როდია; არასოდეს მთვრალი არ არის ხოლმე! მივიყვან როდიონთანა და ისევე თქვენსა მოვირბენ. მაშასადამე, საათის განმავლობაში ორჯელ მიიღებთ ცნობასა, — და ექიმისაგანაცა, გესმისთ? ის-კი არა, რომ ჩემით გაცნობოთ რამე, არა. ექიმის ნათქვამს გაცნობებთ! თუ ცუდათ იქნება, გეფიცებით, თვითონვე მოგიყვანთ; არა-და, დაწეკით და დაიძინეთ. მე-კი აქვე, დერეფანში, დავიძინებ, მთელი ღამე აქ ვიქნები, ვერას გაიგებს. ზოსიმოვსაც დიასახლისთან დავაძინებ, რომ, თუ საჭირო იქნება, მალე მივაშველო. მითხარით, რა უფრო სამჯობინოა ახლა როდიონისათვის.. თქვენა თუ ექიმი? ექვი არ არის, ექიმი მეტს დაეხმარება, ვიდრე თქვენა. მაშ, წადით შინა! დიასახლისთან-კი არ შეიძლება. მე შემიძლიან, მაგრამ თქვენ-კი არა: შინ არ შეგიშვებთ... იმიტომ, რომ ტუტუცია... ავლოტია რომანოვნასა და ჩემზედ ექვს გაივლებს გულში; ვინ იცის, იქნება თქვენზედაც-კი იფიქროს რამე... მაგრამ ავლოტია რომანოვნაზედ-კი უთუოდ ასე იფიქრებს. სრულიად მოულოდნელის ხასიათისაა. მაგრამ მეც ტუტუცი ვარ... რას

დავეძებ! ორივე ერთია! წავიდეთ! ხომ მენდობით? მენდობით თუ არა, მითხარით?

— წავიდეთ, დედი, — ურჩია ავდოტია რომანოვნამა, — ასარულებს უთუოდ, რასაცა გევირდება. ეს არ იყო, გამიცოცხლა ძმა. თუ მართლა ექიმსაც აქვე გაათევენებს ლანესა, იმას ხომ სულ არა ემჯობინება რა!

— აი, თქვენ... თქვენ... გაიგეთ ჩემი ნათქვამი, იმიტომ რომ ანგელოსი ხართ თქვენა! — შეჭყვირა აღტაცებულმა რაზუმინინმა. — წავიდეთ! ნასტასია, შენ კიდევ ახლავ ზევით ადი და არ მოჰშორდე, სანთელი არ გაუქრო. თხუთმეტის წამის შემდეგ უკანვე დავბრუნდები...

მართალია, არ დარწმუნებულა საბოლოოდ პულხერია ალექსანდროვნა, მაგრამ აღარც წინააღმდეგობა გაუწია. ჩაავლო რაზუმინინმა ორთავეს ილლიაში ხელი და კიბეზედ ჩამოიყვანა. მაინც როგორღაც აფიქრებდა რაზუმინინი: „მართალია, მოხერხებული და გულკეთილია, ეტყობა, მაგრამ შესძლებს დაპირების შესრულებასა, ნეტა? გადაკრულშია!...“ ფიქრობდა პულხერია ალექსანდროვნა.

— ოჰ, მესმის; გეფიქრებათ, რომ გადაკრულში ვარ, განა! — გააწყვეტინა ფიქრი რაზუმინინმა და თან ნაბიჯს უმატა, ასე რომ ძლივს-ღა მისდევდნენ ქალები. — სისულელეა! ესე იგი... მთვრალი ვარ, აღარა გამეგება-რა, მაგრამ საქმე ხომ ამაში არ არის. ღვინისაგან როდი ვარ მთვრალი. ისე, უცბად შეცა თავში, რომ დაგინახეთ... მაგრამ რას დაეძებთ! ყურადღებას ნუ მიაქცევთ: ვსტყუი, არა ვარ ღირსი... ღირსი არა ვარ თქვენი სრულიად!.. აი, მიგიყვანთ სახლში და აქვე, არხში, მთელს კასრს წყალს დავისხამ თავზედა და მორჩება, უცბად გაივლის... ოჰ, რომ იცოდეთ, როგორ მიყვარხართ ორივენი!.. მაგრამ ნუ იცინით და ნუ ჯავრობთ!.. შეგიძლიანთ ყველას გაუჯავრდეთ, მაგრამ მე-კი ნუ! იმიტომ, რომ მეგობარი ვარ როდიონისა და, მაშასადამე, თქვენიცა. იმიტომ, რომ ასე მინდა... მე ამას წინაღვე ვგრძნობდი... შარშანვე იყო როგორღაც ერთი ასეთი წამი... მაგრამ არა, საიღამა, რო-

დესაც უცბად როგორღაც ჩამომივარდით თითქოს ციღამა. მე-კი შეიძლება მთელს ღამესაც არ დავიძინო... ზოსიმოვს ეშინოდა წელანა, ჭკუიღამ არ შეიშალოსო. აი, რისთვის არ უნდა გავაბრაზოთ...

— რას ამბობთ მაგას! — შეჰყვირა დედამ.

— ნუ-თუ, მაშ, ექიმმა სთქვა აგრე? — დაეკითხა შეშინებული ავდოტია რომანოვნა.

— თქმით კი სთქვა, მაგრამ ასე როდია საქმე. ექიმმა წამალიც ისეთი გამოუწერა, თვითონა ვნახე... და თქვენც მოხვედით... ეჰ!.. ნეტავი, ხვალ მაინც ჩამოსულიყავით! მაგრამ კარგია, წამოვედით. ერთი საათის შემდეგ ყველაფერს თვითონ ზოსიმოვი მოგახსენებთ. ის როდი არის მთვრალი! მეც გამოვფხიზლდები მინამდის... მერე, რათ გავსკდი ასრე, განა? იმიტომა, რომ კამათი ამიტეხეს წყეულებმა! დაფიცებული ვიყავ, აღარ ვიკამათებ-მეთქი!.. რაღასაც სულელობენ! კინალამ ჩხუბიც მომივიდა. მერე ბიძა დაფუტოვე თავმჯდომარეთა და წამოველ... არ დაიჯერებთ: თხოულობენ, რომ ადამიანის პირადობა სრულიად წაიშალოს და აღტაცებულები არიან ამ თავისის სისულელითა! ერთი სიტყვით, ადამიანი თავისს თავს არ უნდა ჰგავდეს, სხვათ უნდა იქცეს! ეს არის მათის აზრით უალრესი პროგრესი და განვითარება. მაგრამ, ნეტავი, თავისის ჭკუით მაინც არის სცრუობდნენ... სხვებსა ჰბაძავენ ისევა... გესმისთ?..

— მოიხმინეთ, — გააწყვეტინა მოკრძალებით პულხერია ალექსანდროვნამა.

მაგრამ უფრო გააცხარა ამ შენიშვნამა.

— მერე, როგორა გგონიათ? — ჰყვიროდა რაზუმიხინი, — იმიტომა ვკიცხავ, რომ სცრუობენ? სისულელია! მიყვარს კიდევცა, როცა სცრუობენ! ცრუობაა ერთად-ერთი უპირატესობა ადამიანისა, რომელიც დანარჩენ ცხოველებთან შედარებით მიჰნიჭებია მასა. იცრუებ, მართალს მიაგნებ! იმიტომაც ვარ ადამიანი, რომ ვცრუობ. არც ერთის ქეშმარიტებისათვის ისე არავის მიუენია, რომ ერთი თოთხმეტჯერ

მაინც არის არ ეცრუა; თოთხმეტჯერ-კი არა, იქნება ას თოთხმეტჯერაც იცრუა, ვინ იცის. სიცრუე-კი საპატიო რამ არის. მაგრამ უბედურობაც ის არის, რომ ჩვენდა თავად, ჩვენის ჭკუით ცრუობაც-კი არ შეგვიძლიან; იცრუე, რამდენიც გინდა, მაგრამ იცრუე შენეღურად; აი, მაშინ შემეყარდები და გაკოცებ. თავისებურად ცრუობა სხვისა მართალს მაინც სჯობიან. იმიტომ, რომ პირველს შემთხვევაში ადამიანი ხარ, მეორეში-კი თუთიყუში მხოლოდ! სიმართლე არსად გაგვექცევა, ცხოვრებას-კი შესწავლა უნდა. თორემ მაგალითები ბევრი ყოფილა. აბა ახლა რანი ვართ ჩვენა? ყველანი განურჩევლად, მეცნიერებისა, განვითარებისა, აზროვნებისა, გამოგონება-აღმოჩენისა, იდეალებისა, სურვილებისა, ლიბერალობისა, გონიერებისა, გამოცდილებისა და მრავალ სხვა განმანათლებელ ცოდნათა მხრივ მხოლოდ მოსამზადებელ კლასის გიმნაზიელებს ვგევართ! მოგვეწონა სხვისა ჭკუით ჩანჩალი და ლამის არის მთლად შეველიოთ ზედა, ძვალსა და რბილში გაგვიჯდა! ასეა თუ არა? —ყვიროდა რაზუმინინი და თან ქალებს ხელს უჭერდა მაგრა, —ასეა თუ არა?

— ოჰ, ღმერთო ჩემო, აბა, რა ვიცი, —უპასუხა წყნარად საბრალო პულხერია ალექსანდროვნამ.

— აგრეა, აგრე... თუმცა, ყველაფერში არ გეთანხმებით, — მიუგო დინჯად ავლოტია რომანოვნამა და თან შეჰყვირა, ისე მაგრა მოუჭირა რაზუმინინმა ხელი.

— აგრეა, მაშა? თქვენ მეუბნებით, აგრეაო? მაშ თუ აგრეა, ამის შემდეგ თქვენ მხოლოდ... თქვენ... — შეჰყვირა აღტაცებულმა, — სიკეთისა, სიწმინდისა, გონიერებისა და... ყოველ სხვა ღირსების წყარო ხართ! მომეცით თქვენი ხელი, მომეცით... თქვენიც მომეცით, მინდა ამავე წამს მუხლ-მოდრეკით დაგიკოცნოთ ორთავეს ხელი!

და ფილაქანფენილზედ ჩაიჩოქა, რომელიც საბედნიეროდ უდაბნოსავით იყო ცალიერი იმ ჟამადა.

— მოითმინეთ, რას სჩადიხართ? — შეჰყვირა შემფოთებულმა პულხერია ალექსანდროვნამა.

— ადექით, ადექით! იცინოდა და სწუხდა თან ღუნია.

არათურის გულისათვის, სანამ ორთავე ხელს არ მომცემთ! ჰო, აგრე; კმარა, ავსდგები და წავიდეთ კიდევ! უბედური ვარ, რეგენი, ღირსი არა ვარ თქვენი, მთვრალი ვარ და მრცხვენნიან კიდევ... უბედური ვარ და მრცხვენნიან კიდევ. თქვენის სიყვარულისა, მართალია, ღირსი არა ვარ, მაგრამ თქვენ წინაშე ფეხთ ქვეშ გაგება და პატივისცემა-კი მოვალეობაა ყველასი, თუ რომ ჯერ მთლად არ გაპირუტყვებულა ადამიანი! და აკი ამიტომ მეც თაყვანსა გცემთ... აგერა თქვენი ნომრებიც! მაგრამ არა სტყუოდა როდიონი, პეტრ პეტროვიჩი რომ გამოაპანღურა წედანა! არა, როგორ გაბედა და გიქირავათ ასეთი ნომრები? ეს ღომ თავის შერცხვენა არის! იცით, რა ხალხი დაიარება აქა? თქვენ-კი საპატარძლო ხართ! საპატარძლო ხართ, არა? იცოდეთ, მაშა, რომ საზიზღარი და საძაგელი გაიძვერა რამა ყოფილა თქვენი საქმრო!

— მოითმინეთ-და, ნუ დაივიწყებთ, ბატონო რაზუმინინ, რომ...— დაიწყო პულხერია ალექსანდროვნაძა.

— მაგრამ, ჰო, მართალსა ბრძანებთ, დამავიწყდა, მრცხვენნიან სწორედ!— მოიბოდიშა რაზუმინინმა, — მაგრამ... მაგრამ... როდი უნდა გამიწყრეთ ამისათვისა! იმიტომ, რომ გულწრფელად ვამბობ და არა... იმისათვისა, რომ... ჰმ! საძაგლობაა ესა. ერთი სიტყვით, იმიტომ-კი არა, რომ მე თქვენ... ჰმ! მაგრამ დეე, საჭირო არ არის, არ ვიტყვი; იმიტომ, რომ არ შემიძლიან!.. ჩვენ ყველამ მაშინვე გავიგეთ წედან, შემოვიდა თუ არა, რომ ჩვენის საზოგადოებისა არა ეცხო-რა. იმიტომ-კი არა, რომ პარიკმახერთან დაეხუტუქები-ნა თმები და სცდილობდა თავისი გონებრივი ავლა-დიდება საჩქაროდ გაეცნო, არა! იმიტომ, რომ მზვერავეი და ჩარჩი იქნება; იმიტომ, რომ ურიასავით წუწურაქი და ოინბაზი იქნება, ეტყობა. გგონიათ კევიანია? სულაც არა. ტუტუცია და ჩურჩუტი! ან მეგობრობას გავიწვედათ, განა? ღმერთო ჩემო! ჰხედავთ,— და უცბად ნომრებში ასასვლელ კიბესთან შედგა.— მართალია, ახლა იქ, ჩემსას, ყველა მთვრალია, მა-

გრამ პატიოსნები არიან; მართალია, კიდევაც ვსტრუობთ ყველანი, მაგრამ ერთხელც იქნება სიმართლესაც მივაგნებთ, იმიტომ, რომ პატიოსანსა და კეთილშობილს გზაზედ ვდგევართ. პეტრ პეტროვიჩი-კი არა სდგას კეთილშობილს გზაზედა. მართალია, ახლა ყველანი დავლანძღე ისინი, მაგრამ პატივს მაინც ვცემ; მართალია, ზამეტოვს პატივს არა ვცემ, იმიტომ რომ ლეკვია ჯერ ისევა, მაგრამ მიყვარს-კია! მიყვარს ზოსიმოვიცა, იმიტომ, რომ პატიოსანია და საქმეც ესმის... მაგრამ კმარა, ყველაფერი ვსთქვი, ყველაფერი მეპატია. მეპატია, განა? აგრეა თუ არა? წავიდეთ მაშა. ვიცნობ ამ „კარიდორსაცა“, ვყოფილვარ; აი, აქ, მესამე ნომერში, რალაცა ოხრობა მოგვიხდა... თქვენ რომელში-ლა ხართ ჩამომხტარი? რომელი ნომერია? მერვე? აბა, დაიკეტეთ, მაშ, კარები და, ხუმრობა არ არის, არავის გაუღოთ. თხუთმეტის წამის შემდეგ ამბავს მოგიტანთ. ნახევარ საათს შემდეგ-კი ზოსიმოვსაც თან მოვიყვან. თორემ აი, ჰნახავთ! მშვიდობით, მივრბივარ!

— ღმერთო ჩემო! დუნეჩკა, რა იქმნება, ნეტა?— დაეკითხა შემოფოთებული და შეშინებული პულხერია ალექსანდროვნა ქალსა.

— ღმრუდიდით, დედი,— ანუგეშებდა დუნია და თან შლაპასა და წამოსასხამს იხდიდა, — ღმერთია შემწე. ტყუილად-კი არ მოგვივლინა ე კაცი; თუმცა ცოტა გადაკრულშია. გარწმუნებ, შეიძლება სრულიად ვენდოთ ამ კაცსა. ამასა ჰმოწმობს თუნდ მარტო ისაც, რაც დღემდის ჩვენის როდიონისათვის სიკეთე უქმნია.

— ეჰ, დუნეჩკა, ღმერთმა იცის, მოვა თუ არა?! არა, როგორ დავთანხმდი და გავუშვი მარტოდ როდიონი!.. არ მეგონა სრულიადა, თუ ასეთს ყოფაში ენახავდი! როგორ სასტიკად მიგვილო, თითქოს ეწყინაო ჩვენი ნახვა..

და თვალები ცრემლით აევსო.

— არა, დედი, აგრე არ არის. არც-კი შეგიხედნიათ რივიანათა, სტიროდით სულა. საშინლად არის ავადმყოფობისაგან მოშლილი, იმიტომ მოგვეპყრა ასრე.

— ოჰ, ეს ავადმყოფობაა, რომ დაღუპვას მიპირებს! რა იქნება, ნეტა! მერე, როგორ გელაპარაკებოდა, დუნია,— ჩაეკითხა მოკრძალებით პულხერია ალექსანდროვნა და თან თვალეში ჩააკვირდა ქალსა, რომ გაეგო, რასა ფიქრობდა. მაგრამ ინუგეშა თავი იმითი, რომ დუნიავე ამარჯლებდა ძმასა; მაშასადამე, აპატია.— დარწმუნებული ვარ, გულს მოიბრუნებს ხვალა,— დასძინა ისევ თვითონ საცდელათა, რომ ეთქმევიანებინა რამე.

— მე-კი მგონია და დარწმუნებულიცა ვარ, რომ ხვალაც იმასვე მეტყვის... გააწყვეტონა ავდოტია რომანოვნა.

რასაკვრელია, ეს მხოლოდ მოიმიზეზა, თორემ იყო აქ ერთი საგანი, რომლის შესახებაც ხმის ამოდება ვერც-კი გაებედნა პულხერია ალექსანდროვნასა. მივიდა დუნია და აკოცა დედასა. დედამაც მაგრა ჩაიკრა გულში ჩუმათა, ხმა არ ამოუღია. დაჯდა მერე და დაუწყო რაზუმინის ლოდინი. თანმოკრძალებით ქალს ადევნებდა თვალ-ყურსა, რომელსაც ასრევე მოლოდინში გულ-ხელი დაეკრიფა და დაფიქრებული ოთახში გადი-გამოდოდა წინ და უკანა. ჩვეულებათა ჰქონდა ფიქრის დროს ასე ოთახში სიარული ავდოტია რომანოვნასა; ამიტომაც ეწინოდა მუდამ დედასა, არ დაერღვია როგორმე სიჩუმე და ფიქრი არ შეეშლევინებინა ამ დროსა.

რასაკვრელია, სასაცილო იყო, რომ გადაკრულს რაზუმინის გულში უცბად ცეცხლებრ ადევნო ავდოტია რომანოვნასადმი ვნება; მაგრამ ვინც-კი ახლა გულხელ-დაკრეფილსა და დაღვრემილ-დაფიქრებულს მოჰკრავდა თვალსა დუნიასა, ყველა უთუოდ ადვილად აპატიებდა ასეთს გატაცებასა, თუნდაც განსაკუთრებული მდგომარეობა რაზუმინისა იმ ჟამად სულაც არ მიეღოთ მხედველობაში. შესანიშნავად კარგი რამ იყო იმ ჟამად ავდოტია რომანოვნა,— მალალ-მალალი, ტანადი, რწმენით სავსე, ძალ-ღონიანი: — ეს ეტყობოდა თვითოეულს მისს მიმოხვრასა და მოქმედებასა, თუმცა კეკლუცობა და მალხაზობა სულაც არ აკლდა. სახით ძმას ჰგავდა, მაგრამ სილამაზით ესა სჯობდა. თმები წაბლის ფერი

ჰქონდა, თვალები თითქმის შავი, ელვარე, ამაყი, ზოგჯერ კეთილად გამომეტყველი. სახეზედ ფერ-მკრთალი იყო, მაგრამ სნეულებრივი როდი იყო ეს სიმკრთალე; ახალგაზრდობა და ჯანმრთელობა ნათლად ჰქონდა აღბეჭდილი. პირის ნაყოფი ცოტათი პატარა ჰქონდა, ქვედა ტუჩი, ნორჩი და წითელ-წითელი, ნიკაპთან ერთად ოდნავ წინ წამოწეული. ეს იყო ერთად-ერთი ნაკლი მთლად მისის მშვენიერ პირისახისა, მაგრამ რალაცა საგანგებო გამომეტყველებასა და ხასიათს ჰმოწმობდა; სხვათა შორის, თითქოს სიამაყესაც. მთლად სახის გამომეტყველება-კი უფრო დარბაისლური და ჩაფიქრებული ჰქონდა, ვიდრე მხიარული. მაგრამ უხდებოდა საშინლად ღიმილი, ახალგაზრდობის უზრუნველი, მხიარული სიცილი! არც საკვირველია, მაშ, თუ ფიცმა, გულახდილმა, უბრალომ, პატიოსანმა და ბუმბერაზივით ძალ-ღონით სავსე მთვრალმა რაზუმინინმა პირველს ნახვაზედვე გონება დაჰკარგა. მასთან, თითქოს განგებ მოხდაო, პირველადვე შემთხვევა მიეცა ენახა ისეთს დროს სწორედ, როცა საყვარელ ძმის ნახვით იყო გახარებული. ნახა შემდეგ ისიც, როგორ შეუთამაშდა განრისხებულს ქვედა ტუჩი, ძმამ რომ კადნიერათა და მკაცრად უბრძანა,— და ველარ მოითმინა, გულს აჰყვა, დაემორჩილა.

მართალი იყო, წელან რომ წამოროშა მთვრალმა კიბეზედ: რასკოლნიკოვის დიასახლისი პრასკოვია პავლოვნა ავდოტია რომანოვნას სიყვარულს დასწამებდა უთუოდ რაზუმინინსა; არამც თუ ამას, ექვს მიიტანდა უთუოდ პულხერია ალექსანდროვნაზედაც-კი. მით უფრო, რომ ორმოც-და-სამის წლისას ჯერ კიდევ საკმაოდ შეჰრჩენოდა ახალგაზრდობის სილამაზე და თავის წლოვანობასთან შედარებით გაცილებით ახალგაზრდათაც მოსჩანდა, როგორც ეს საზოგადოდ ემჩნევა ხოლმე მუდამ საღის სულისა და პატიოსან გულის პატრონს ქალებს. ერთად-ერთი საშუალებაა ეს თითქმის, რომ ადამიანმა მოხუცობის დროსაც-კი არ დაჰკარგოს სილამაზე. თმა უკვე შესთხლებოდა და გასქალარავებოდა, თვალებს გარშემო წვრი-

ლი ნაოქი შეჰკევროდა, ლოყები ჩასცვივნოდა და შეჰხმობოდა მუდმივის ზრუნვისა და მწუხარებისაგან, მაგრამ სახეს მაინც არ დაჰკარგვოდა თვისი მშვენება. ეს იყო იგივე დუნეჩკას სახე, მხოლოდ ოცის წლით უფრო ხნირი, მაგრამ ქვედა ტუჩი არ ჰქონდა მისებრ წამოწეული; აი, რითი განსხვავდებოდნენ. მგრძობიარე იყო პულწერია ალექსანდროვნა, მაგრამ უზომოდ არა, იყო მოკრძაღე და ადვილად დამთმობი, მაგრამ ესაც ისევე განსაზღვრულ ზომამდე: შეეძლო ბევრი რამ დაეთმო, ბევრში შეჰკრეგებოდა გარემოებასა, თუნდ მისი რწმენის წინააღმდეგიც ყოფილიყო ესა, მაგრამ პატიოსნებასა და თავის წმიდა, უკიდურეს შეხედულებათა საზღვარს კი არასოდეს არ გადვიდოდა.

არ გასულიყო რაზუმბინის წასვლის შემდგომ სულ ოცი წამი, რომ კარები ვიღამაც ორჯელ მოაკაკუნა ნელა და აჩქარებითა. დაბრუნდა.

— არ შემოვალ, არა მცალიან! — მიაძახასაჩქაროდ, როგორც-კი კარი გაუღეს. — სძინავს, მაგრამ დამშვიდებულია; ღმერთმა ჰქმნას, თუნდ ათი საათი იძინოს. ნასტასია უზის გვერდთა. ვუბრძანე, არ მოჰშორდეს. ახლავ ზოსიმოვს მოვართვე და ის მოგახსენებთ ყველაფერსა. მერე-კი თქვენც დაიძინეთ, თორემ, რომ ვხედავ, ძალიანა ხართ დაღლილნი...

და გასწია ისევე უკანა.

— რა ცოცხალი და ერთგული ახალგაზრდაა! — შეჰყვირა უზომოდ გახარებულმა პულწერია ალექსანდროვნამა.

— საუცხოვო ადამიანი უნდა იყოს, ეტყობა! — უპასუხა მხურვალედ ავდოტია რომანოვნამა და ისევე ოთახში დაიწყო წინ და უკან სიარული.

თითქმის ერთის საათის შემდეგ კვალად გაისმა „კარიდორში“ ფეხის ხმა და კარების კაკუნი. ამ ჟამად დედა და ქალი სრულიად დაიმედებულნი უკდიდნენ რაზუმბინისა და აკი მართლა მოიყვანა კიდევ ზოსიმოვი. მაშინვე დასთანხმდა ზოსიმოვი ქეიფისათვის თავი მიენებებინა და რასკოლნიკოვის სანახავად წასულიყო, მაგრამ ქალებთან-კი უგულოდ

გაჰყვა; არ ენდობოდა როგორღაც მთვრალს რაზემხინსა: მაგრამ თავმოყვარეობა მაშინვე დაიკმაყოფილა და დამშვიდდა, როგორც-კი დარწმუნდა, რომ გრძნეულ მისანისავეთ მიელოდნენ. სულ რაღაცა ათი წამი დარჩა, რომლის განმავლობაშიაც თითქმის სრულებით დაამშვიდა პულხერია ალექსანდროვნა, რომ საშიში არა ჰქონდა რა ავადმყოფსა. ელაპარაკებოდა შესანიშნავის თანაგრძნობითა, მაგრამ თავდაქვრივითა და ძალდატანებით დარბაისლურად, როგორც საყურადღებო კონსულტაციაზედ შეკშევნის ოც და შვიდის წლის ექიმსა; არც ერთის სიტყვით საგნისათვის არ გადაუხვევია და არ უჩვენებია, რომ სურვილი ჰქონდა თვითონ მათს კერძო და პირადს დამოკიდებულებას შეჰხებოდა როგორმე. შესვლის უმაღლვე შეჭნიშნა, რა მომხიბლველი რამ იყო ავდოტია რომანოვნა, მაგრამ განგებ თვალს არიდებდა და რაც ხანი ეიზიტათ იყო, ერთ-თავად პულხერია ალექსანდროვნას ელაპარაკებოდა მხოლოდ. და ყველა ეს შესანიშნავს კმაყოფილებას აგრძნობინებდა. თვითონ ავადმყოფის შესახებ-კი ის აზრი გამოსთქვა, რომ ამ ემად თითქმის კარგად არისო. რაც შეეხება მიზეზს ავადმყოფობისას, მისის დაკვირვებით იგი უნდა ყოფილიყო „შედევნი მრავალ, რთულ, ზნეობრივ და ნივთიერ ზედგავლენისა, შიშისა, ზრუნვისა, შფოთვისა, ზოგიერთა აზრებისა და სხ...“ შეჭნიშნა ზოსიმოვმა, რომ ავდოტია რომანოვნა განსაკუთრებულის ყურადღებით უგდებდა ყურს ამ განმარტებასა და უფრო ვრცლად იწყო ამიტომ ელაპარაკი. პულხერია ალექსანდროვნას მიერ მოკრძალებითა და შიშით დაკითხვაზედ კიდევ: „ექვი ხომ არა გაქვთ ქკუი-დამ შეშლისაო“ სიცილით უპასუხა დამშვიდებულმა, რომ გაუზვიადებიათ მისი სიტყვები. — რასაკერელოა, ავადმყოფს რაღაცა უძრავი აზრი აწუხებს, მონომანია ეტყობა თითქოს, რომელსაც დიდად ადევნებს თვალ-ყურსა, მაგრამ უნდა გვახსოვდეს ისიც, რომ თითქმის დღემდის ავადმყოფი ერთ-თავად ჰბოდავდა, და... გარდა ამისა, რასაკერელოა, მშობლების ჩამოსვლაც საკეთილოდ იმოქმედებს, ფიქრს გადაუყრის გული“

დამა, — „თუ, რასაკვრელია, ახალი რამ არ შეემთხვევიაო საი-
 მისო,“ დასძინა საგულისხმოდ. წამოდგა მერე, დარბაისლუ-
 რად გამოეთხოვა ლოცვა-კურთხევისა და მადლობის გრძნო-
 ბით აღსავსე დედასა და ქალს, რომელმაც თავისით გაუწო-
 და მუდარით ხელი ზოსიმოვსა და სრულიად კმაყოფილი ში-
 ნისაკენ გაემართა.

— ლაპარაკით ხვალ ვილაპარაკოთ; ახლა-კი დაიძინეთ
 უთუოდ! — დაუმატა რაზუმინინმა და ზოსიმოვს გაჰყვა.

— არა, რა მშვენიერი გოგონაა ე ავდოტია რომანოვ-
 ნა! შეჰნიშნა პირში ნერწყვ-მორეულმა ზოსიმოვმა, ქუჩაში
 რომ გავიდნენ.

— რაო, მშვენიერიაო? შენ ანბობ მაგას! — შეჰღრიალა
 რაზუმინინმა, ეცა უცბად ზოსიმოვსა და ყელში ხელი წაუჭი-
 რა. — გაგიბედნია, აბა, და გითქვამს-ლა კიდევ... გესმის? გეს-
 მის? — უყვიროდა და თან საყელოში ხელჩაკიდებულს აჯანჯლა-
 რებდა, კედელზედ მიექყლიტა. — გესმის?

— გამიშვი, შე გადარეულო! უძახოდა ზოსიმოვი და
 სცდილობდა თავი როგორმე გაენთავისუფლებინა.

მაგრამ გაუშვა თუ არა რაზუმინინმა, ერთი-კი შეჰხედა
 და უცბად საშინლად გადიხარხარა. რაზუმინინი-კი იდგა ჩუ-
 მად დაფიქრებული და დაღვრემილი ძირს დაიყურებოდა.

— რასაკვრელია, ვირი ვარ მე, — წაიდუღუნა დაღვრე-
 მილმა, მოქუშულმა, — მაგრამ შენც ხომ... არა ხარ ნაკლები.

— არა, ძმაო, მაგას-კი სტყუი. მაგისთანა სისულელეს
 არასოდეს გულში არ გავიტარებ.

მიდიოდნენ ჩუმათა და მხოლოდ რასკოლნიკოვის ბინას
 რომ მიუახლოვდნენ, მაშინ-ლა დაარღვია სიჩუმე რალაზედაც
 დაფიქრებულმა რაზუმინინმა.

— ყური დამიგდე, — უთხრა ზოსიმოვსა, — კაი ბიჭი ხარ,
 მაგრამ ყველა სხვა ნაკლთან, ვიცე, დიდი მატანტალო ხარ,
 მასთან საკმაოდ გაურჩეველი. სუსტი და ნერვებ-აშლილი სა-
 ძაგლობა ხარ, ჩასუქებული ღორივითა და არასფერს არ იკ-
 ლებ, — აი, ამას ვეძახი საძაგლობასა. იქამდის ხარ განაზებუ-

ლი და გატუფუნებული, რომ, გამოგიტყდები, მიკვირს და ვერ გამიგია, როგორ-ღა ახერხებ, რომ ასე თავგამოდებითა სწამლობ ავადმყოფებს: ბუმბულსა და თიეთიკზედ გძინავს (ექიმსა!) და ღამ-ღამობით-კი ავადმყოფისათვის ძილს იფრთხობ. სამის წლის შემდეგ უთუოდ აღარ იკადრებ... მაგრამ ეშმაკმა იცის შენი თავი, საქმე მაგაში როდია; აი, რა უნდა გითხრა: ღღეს უთუოდ დისაქლისის ბინაზედ უნდა გაათიო ღამე (ძლივს დავიყოლიე!), მე-კი სამზარეულოში დავიძინებ. აი, მწვენიერი შემთხვევა მოგეცემა, ახლო გაიცილო! მაგრამ ისე-კი არა, შენ რომ ფიქრობ? ნურც-კი გაივლებ გულშია...

— არც მიფიქრია.

— აქ, ძმაო, მორცხვობაა, სიჩუმე, მოკრძალება და უმანკობა სატყვი, მაგრამ უყვარს ოხვრა, სანთელივით უცბად ხელში ჩაგიდნება! გვეჯდრები, მისენ როგორმე, გაფიცებ მძლად ქვეყნიერობის ტარტაროზებსა! საუცხოვო სათამაშოა... გეფიცები, გადაგიხდი!

უარესად გაღიხარხარა ზოსიმოვმა.

— ჰხედავთ, როგორ მოსდებია! მაგრამ მე რას ვაქნევ, რასა?

— გარწმუნებ, ბევრი არა დაგპირდება-რა, როშე, რაც მოგესურვოს, ოღონდ გვერდთ უჯექ და ელაპარაკე-კი. ექიმიცა ხარ; აიღე და წამლობა რისამე დაუწყე. გეფიცები არ ინანებ. საკრავიც უდგას რაღაცა. ხომ იცი, ცოტავაჟღარუნებ. ერთი სიმღერა ვიცი, ნამღვილი რუსულია: „ცრემლად მხურვალედ დავდნები“... უყვარს ძალიანა.— და აკი ჩვენი ამბავიც სიმღერიდამ დაიწყო. შენ კი ხომ ფორტეპიანოს მშვენივრად უკრამ; ბ-ნო რუბინშტეინ... გეფიცები, არ ინანებ!

— რაო, პირობა რისამე მიეცი, თუ როგორ არის შენი საქმე? იქნება ხელწერილიცა აქვს? ან ცოლათ დაჰპირდი შერთვასა?..

— სულაც არა! და არც თუ თითონ არის ისეთი. საიდამდაც იყო, ჩებაროვი ასჩენოდა, მაგრამ...

— არ არის-ღა, თავი გაანებე, რაღას უცდი!

რობის საძირკველი, ესენცია ხაქაპურებისა, მსუქან კუპატებისა, საღამოს სამოვრისა, ჩუმის ოხვრისა და თბილ-თბილის საწოლისა, — აი, ჰხედავ, თითქოს მომკვდარიყო კიდევ, მაგრამ ცოცხალი ხარ იმავე დროსა, ორნაირი ხეირი გაქვს ერთადა! მაგრამ, ეჰე, ზორბად ვიცრუე, მგონი, ძილის დროა! ყური დამივადე: ღამ-ღამობით ვიღვიძებ ხოლმე ზოგჯერა; ავდგები, მაშა, და დავხედავ. მაგრამ არა უშავს-რა, კარგად იქნება. ნუ შესწუხდები ძაანა; თუ გინდა, შენც აჰედღევი ერთხელა. მაგრამ შეჰნიშნავ თუ არა, რომ ჰბოდავს, ან სიცხე აქვს, ან სხვა რამეს შეატყობ, მაშინვე გამაღვიძე. თუმცა, ვიცი, არა იქნება-რა...

II

ღანაღვლიანებულმა და დაფიქრებულმა გაიღვიძა რაზუმი-ხინმა მეორე დღეს რვის ნახევარზედ. ბევრი რამ აუჩნდა უცბად ახალი და გაუგებარი ამ დილითა. არც-კი საღმე უფიქრია წინად, თუ ასეთს გუნებაზედ გაიღვიძებდა ოდესმე. ახსოვდა ყოველივე დაწვრილებით, რაც-კი რამ გუშინ მოხდა და ესმოდა, რომ რაღაცა არაჩვეულებრივი გარემოება აუჩნდა, განიცადა ისეთი რამ ახალი, რომლისგანაც განსხვავდებოდნენ ყველა სხვა წარსული შთაბეჭდილებანი. ჰგრძნობდა იმავ დროს, რომ შეუძლებელი იყო ამ ოცნების განხორციელება, — იქამდის შეუძლებელი, რომ შეჰრცხვა კიდევცა და მაშინვე საჩქაროდ არსებითად საზრუნველ საგნების გარდაწყვეტას შეუდგა, რომლებიც გუშინდელმა დაწყვეტილმა დღემ აუჩინა.

ყველაზედ მეტად ესაზარლა ის, რომ ღვინით გახეთქილმა გუშინ ქალს პირში საქმრო უღანძღა და უძაგა; მხოლოდ იმიტომ, რომ რაღაცა უსაფუძვლოდ ექვიანობა შეეპარა, თუმცა არც იმათი ერთურთი დამოკიდებულება იცოდა და არც თვითონ კაცს იცნობდა რამდენადმე დაახლოვებით. მაგრამ რ-კი რა უფლება ჰქონდა, ასე აჩქარებითა და წინდაუ-

ხედავად გამოეთქვა თავისი აზრი? ან მსაჯულობა ვინ სთხოვა! ან ნუ-თუ შესაძლებელია ავღოტია რომანოვნასთანა ადამიან-მა თავი უღირსად გაჰყიდოს ვისზედმე! ეჭვი არ არის, იმასაც რამ ღირსება ექნება. ნომრები? მაგრამ საიღამ უნდა სცოდნო-და, რომ ასეთი საძაგელი რამ არის ეს ნომრები? და მეორეც, აკი სთქვა, ბინასაც ვუმზადებო... ფუ! რა სიმდაბლე და საძაგ-ლობა ჩაიდინა! ან რა სიმართლე მიუძღვის, რომ მთვრალი იყო? ეს ხომ უფრო უარესი, სამარცხვინო და დამამცირებე-ლი თავის მართლებას! აკი ნათქვამია: მთვრალი ფხიზლის მა-მხელიაო და მართლაც ასრე მოუვიდა: „გამოსთქვა ყველაფე-რი, რასაც-კი ქუქყიანი და მომზურნე გული ეუბნებოდა!“ მერე, ებატიება, განა, ასეთი ოცნებობა მას, რაზუმიხინსა? შედარებით ამ ქალთან ვინ არის, ნეტა,—ვიღაცა ლოთი, ქირვეული და საზიზღარი მკვებარა? „შესაძლებელია, განა, ეს ორი, ერთი მეორის წინააღმდეგი ადამიანი ერთმანერთს ვინმემ შეადაროს?“ სასაცილოა და სხვა არაფერი. და საშინ-ლად გაწითლდა რაზუმიხინი; მოაგონდა უცბად აგრეთვე ის, გუშინ რომ წამოროშა: დიასახლისი ავღოტია რომანოვნას სიყვა-რულს დამწამებსო... და მთლად მოკვდა, ჩაითუთქა. მოუქნია მუშტი, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, სამზარეულოს ღუმელსა და სთხლიშა, ხელი დაიზიანა, აგური გადმოაგდებინა.

„რასაკვრელია,—წაიბუტბუტა ერთის წამის შემდეგ რო-გორღაც დამცირებულმა,—ყველა ამ საძაგლობასა და საზი-ზღრობას ველარასოდეს ვერ გამოვისყიდო... მაშასადამე, ფიქ-რიც მეტია ამის შესახებ; უნდა მივიღე ჩუმაღ და... მოვა-ლეობა შევასრულო მხოლოდ... ასრევე ჩუმაღ, ხმის ამოუ-ლებლივა და... არც ბოდში მოვიხადო, იმიტომ, რომ ლაპა-რაკი უქმი იქნება... იმიტომ, რომ გაჰქრა ყველაფერი სამუ-დამოდ!“

მაგრამ ტანთ რომ იცვამდა, როგორღაც მეტის გულ-მოდგინებით გაისინჯა ყველაფერი. სხვა ტანისამოსი, მართა-ლია, არა ჰქონდა და რომ ჰქონოდა, არც ჩაიცვამდა უთუ-ოდ,—„განგებ არ ჩაიცვამდა“. მაგრამ ყოველს შემთხვევაში

ქუქყიანადა და ჩააღიხად სხვებთან ყოფნა შეუძლებელი იყო მაინც: არა ჰქონდა არავითარი უფლება შეურაცხყოფა მიეყენებინა, მით უმეტეს, რომ თვითონვე ჰსაჭიროებდნენ მისს დახმარებასა და თვითონვე იწვევდნენ. ამიტომაც ლამაზად გაიჩოქა ტანისამოსი. რაც შეეხება საცვლებს, ეს-კი მუდამ რიგიანი ჰქონდა, რადგან სუფთა საცვლები უმიხროდაც უყვარდა მუდამ.

ღაბანა დილით ლამაზადა, —ნასტიას ჰქონდა საბონი, — ჩამოიბანა თმა და კისერი, დაითეთრა ხელები და რიგი ახლა ჯაგარზედ მიდგა: არ იცოდა, რა ექნა—ჩამოეპარსა თუ არა (პრასკოვია პავლოვნას მშვენიერი სამართებელი ჰქონდა განსვენებულ ზარნიცევისაგან დარჩენილი)... მაგრამ უარ-ჰყო გულმოსულმა: „დღე, ასე იყოს! თორემ რას ეგვანება? იფიქრებენ, გაპარსულა, რომ... უთუოდ იფიქრებენ! არასფრის გულისათვის ქვეყანაზედ ამას არა ვიქმ!“

„და... უმთავრესი-კი ის არის, რომ ბრიყვი, ქუქყიანი და მოუხეშავი რამ არის, ქცევაც ბრიყვეული, დუქნური აქვს... მართალია, იცის, რომ ცოტათი რიგიანი ადამიანია... მაგრამ ამითი როგორ იამაყოს? როცა ყველა უთუოდ რიგიანი და პატიოსანი უნდა იყოს და ცოტა იმაზედ უკეთესიც... იმიტომ, რომ (ახსოვს კარგათა) მასაც ჩაუდენია ისეთი საქმეები... უპატიოსნო, მართალია, არასოდეს, მაგრამ მაინც!.. ახლა რა განზრახვა არა ჰქონია! ჰმ!.. და მერე? ყველა ეს ავდოტია რომანოვნას დაუყენოს გვერდითა?! დიახ, დიახ! დღე! განგებ ვიქმნები ასეთი ქუქყიანი, ბრიყვი და მოუხეშავი, რა მენადვლებს! უარესიც ვიქმნები!..“

ასე ფიქრობდა რაზუმინინი, რომ ზოსიმოვი წაადგა თავსა. რომელსაც პრასკოვია პავლოვნას ზალაში ეძინა ღამე.

შინ აპირებდა ახლა ზოსიმოვი, მაგრამ ჯერ ავადმყოფისათვის უნდოდა აეხედნა. მოახსენა რაზუმინინმა, რომ გულიანად ეძინა ავადმყოფსა. უბრძანა მაშინ ზოსიმოვმა არ გამოიღვიძებინათ, ვიდრე თვითონ არ გამოიღვიძებდა და დაჰპირდა, ათს საათს შემდეგ შემოვივლიო.

— ეგ არის მხოლოდ, თუ შინ იქნება.— ფუჰ, დალახვრა ეშმაკი! არ იცი, ავადმყოფს როგორ უწამლო! ასანა მოვლენ, ნეტა, თუ ეს წავა იმათანა?— დასძინა ზოსიმოვმა.

— ისინი მოვლენ უთუოდა, — უპასუხა რაზუმინინმა, — და ოჯახის საქმეებზედ მოიღობარაკებენ. მე მაშინვე წავალ. შენ-კი, როგორც ექიმს, რასაკვრელია, მეტი უფლება გაქვს აქ დარჩე.

— მე რომელი-ღა სულიერი მამა ვარ; მაშინვე წავალ; უიმათოდაც ბევრი საქმე მაქვს.

— ერთი მაწუხებს მხოლოდ, — გააწყვეტინა მოლუშვით რაზუმინინმა, — რომ გუშინ გადაკრულმა რაღაც-რაღაცა... სისულელეებზედ ვეყბედე გზა-გზა... სხვათა შორის, იმაზედაცა, რომ შიში გაქვს, ვითომ... ვაი თუ კეუიდან შეიშალოს...

— ქალებთანაც აკი იგივე დაიუბედვეი გუშინა.

— ვიცი, ვიცი, სისულელე ჩავიდინევი! მცემე, თუ გინდა! როგორ არის საქმე, გქონდა მართლა რამ მიზეზი, თუ არა?

— სისულელეა, რას ამბობ, რის მიზეზი! შენ თვითონ არ იყავ, რაღაცა მონომანათ დამიხატევი, პირველათ რომ საექიმოდ მამიყვანე... გუშინ-კი, ი შენი ნაამბობით... ვილაცა მხატვარზედ და სხ. უარესად გამიღვიე ექვი. არა, რა დროს იმაზე ლაპარაკი იყო, როცა, ვინ იცის, მიზეზად ისიც გაუხბდა! მცოდნოდა, რომ კანტორაში ისეთი ამბავი შეემთხვა და ვილაცა გაიძვერა თანაშემწემ ექვი მიიტანა... და შეურაცხყო! ჰმ!.. არ მოგცემდი მაშინ ნებასა, რომ ისეთი რამეები გეამბნა, მაგრამ რას იზამ, რომ არა ვიცოდი-რა! იცი, რა ხალხია ეს მონომანები? ცვარს ზღვად აქცევენ, რწყილს აქლემს აშობინებენ... რამდენადაც ზამეტოვის ნაამბობიდან მახსოვს გუშინ, საქმე თითქმის ნახევრად უკვე გამოირკვა ჩემთვისა. ეგ რა არის! მახსოვს, ერთმა 40 წლის იპოხონდრიით შეპყრობილმა როგორ გამოსკრა რვა წლის ბავშვს ყელი, იმიტომ მხოლოდ, რომ მისს ყოველდღიურს დაცინვას ველარ გაუძლო! აქ-კი ძონძებში გამოხვეულს ვილაცა ბრიყვი

და თავხედი უბნის ზედამხედველის თანაშემწე ექვით უყურებს, ახლა ავადმყოფობა და! ღონე მიხდილს, იპოხონდრიით შეპყრობილს, იცი, რას უზამს! მასთან თუ თავმოყვარეობაც დიდი აქვს! და, ვინ იცის, იქნება ავადმყოფობის მიზეზად სულაც ეს გახდა! ეშმაკმა იცის!.. მართლა, კაი ბიჭია ე ზამეტოვი, მხოლოდ ცოტა, ჰმ!.. ტყუილად გვიამბო გუშინ ყველა ეს. ყბედია საშინელი, ეტყობა!

— ვის უამბო? მე და შენა, სხვას ხომ არავის!

— პორფირისაცა.

— მერე, რა არის, რომა?

— მართლა, გაქვს რამ გავლენა დედაზედა და დაზედა? ცოტა სიფრთხილით უნდა მოეპყრან ღღესა...

— არა უშავს-რა, გაფრთხილდებიან! მიუგო უგულოდ რაზუმინმა.

— რად აუთვალწუნებია, ნეტა, ლუქინი? ეტყობა ფულიანია ი კაცი და არც ქალს უნდა სძულდეს, ვგონებ... თვითონ კი, მგონი, გახვრეტილი გროშიც არ მოეძებნებათ, არა?

— რასა მცდი, ნეტა? შეუყვირა გაბრაზებულმა რაზუმინმა.— აქეთ თუ არა აქეთ, რა ვიცი, აბა? ჰკითხე და გაიგებ, თუ გინდა...

— ფუჰ, რა სულელი რამა ხარ ზოგჯერ! გუშინდელი სიმთვრალე ღღესაც მოგდევს, გეტყობა... მშვიდობით ნახვამდის! პრასკოვია პავლოვნას ღამის გათევენებისათვის მადლობა მოახსენე ჩემ მაგივრად. დაიკეტა, ბატონო, და დილის საღამაზედაც პასუხი არ მომცა. თვითონ-კი შეიღს საათზედ წამოდგა, სამზარეულოდამ „კორიდორით“ სამოვარი შეუტანეს... არ იქნა, მისს ხილვას ვერ ველირსევი...

სრულს ცხრა საათზედ რაზუმინი ბაკალევეის ნომრებში გამოცხადდა. დედაც და დაც ორივე დიდი ხანია მოუთმენარად ელოდნენ. შვიდზედ, თუ უფრო ადრე, ამდგარიყვნენ. შევიდა რაზუმინი, მოღრუბლული და როგორღაც მოუხეშავად მიესალმა, რისთვისაც მაშინვე გაუწყრა, რასაკვ-

რელია, თავის თავსა. ეცა მაშინვე პულხერია ალექსანდროვ-
 ნა, დაუქირა ორთავ ხელები და ცოტას გასწყდა, არ გადაჭ-
 კოცნა. მოწიწებით გადაჭებდა რაზუმისხინმა ავდოტია რომა-
 ნოვნასა; მაგრამ მისს ამაყს სახეზედაც ისეთი მეგობრული
 და გულითადი გრძნობა იხატებოდა, ისეთი მოულოდნელი
 პატივისცემა (დაცინვისა და სიძულვილის მაგივრად), რომ
 ეწყინა კიდევ თითქოს: ლანძღვა-გინებით რომ შეჭგებებოდ-
 ნენ, იქნება უფროც იამებოდა, თორემ მეტად შერცხვა ახლა.
 საბედნიეროდ, სალაპარაკო საგანი უკვე მზად ჰქონდა და
 ამიტომაც საჩქაროდ დაიწყო.

გაიგეს თუ არა, „ჯერ კიდევ არ გაუღვიძნია“, მაგრამ
 „ყველაფერი კარგად არისო“, პულხერია ალექსანდროვნამ
 მაშინვე განუცხადა, რომ ერთის საყურადღებო საგნის შესა-
 ხებ უნდოდა ადრევე ერთად მოელაპარაკნათ. გაიხსენეს ჩაი
 და სთხოვეს, რაზუმისხინაც იმათთან დაეღია: თქვენ მოგე-
 ლოდით, არ დაგვიღვეიაო. დაურეკა ზარი ავდოტია რომა-
 ნოვნამა და ნომერში შემოვიდა ვიღაცა დაბრანძული მსახუ-
 რი, რომელსაც ჩაის მოტანა უბრძანეს. შემოიტანეს ბოლოს
 ჩაიც, მაგრამ ისე ქუქყიანადა და სათაკილოდ, რომ შეჭრ-
 ხვათ ქალებსა. გულმოსულმა რაზუმისხინმა შეუყვარა მსახურ-
 სა, მაგრამ მოაგონდა მაშინვე ლუეინი და შერცხვა, გაჩუმ-
 და. სიჩუმე მალე პულხერია ალექსანდროვნამვე დაარღვეინა,
 რადგან ზედი-ზედ დაუწყო გაბმით ყველაფრის კითხვა, რი-
 თაც დიდად გაახარა რაზუმისხინი.

მთელი ორმოც და ხუთი წამი ასე აძლევდა განუწყვეტ-
 ლივ პასუხს კითხვებზედა და უამბო ყველაფერი, რაც-კი რამ
 უმთავრესი და საჭირო იყო როდიონის ბოლო წლის ცხოვ-
 რებიდამა. უამბო ბოლოს დაწვრილებით თვითონ ავადმყო-
 ფობის ამბავიც. თუმცა ბევრი რამ, მართალია, კიდევ გა-
 მოსტოვა, მაგალითად, კანტორაში შენამთხვევი ამბავი და
 მთელი მისი სამწუხარო შედეგი. ყველაფერს ამას დედა და
 და ორივენი მაგ რამ, ცც ფნისენა² ნიეთ.რებ მგეოგო-
 რც.კი იფიქრა, ახლა-კი უკვე გავათავე და დავაკმაყოფილე

ჩემი ყურის მგდებლებიო, მაშინ გამოირკვა სწორედ, რომ თავიდან იწყებდნენ ისევ საქმესა.

— მითხარით, გეთაყვათ, როგორა ფიქრობთ... მაგრამ მამატიეთ, რომ აქამდის ჯერ თქვენი სახელი არ ვიცი. — ჩქარობდა პულხერია ალექსანდროვნა.

— დიმიტრი პროკოფიჩი.

— იცით, რა არის, დიმიტრი პროკოფიჩ, საშინლად მინდა გავიგო... საზოგადოდ... რა შეხედულებისაა როდიონი, ე. ი. გესმისთ, როგორ აგიხსნათ: რა უყვარს, ან მოსწონს და რა არა? მუდამ ასე ჭინკულიანობს, თუ არა? რა ჰსურს და რა სწადიან, ან რას ოცნებობს, რა უფრო მეტად მოქმედებს ახლა მასზედა? ერთი სიტყვით, მინდოდა...

— ეჰ, დედი, როგორ შეიძლება ყველა მაგაზედ უცბად პასუხის მოცემა! — შეჰნიშნა დუნიამა.

— ოჰ, ღმერთო ჩემო, როგორ ვიფიქრებდი, დიმიტრი პროკოფიჩ, თუ ასე ვნახავდი ჩემს იროდიონსა.

— ეგ-კი სრულიად ბუნებრივია, — უპასუხა დიმიტრი პროკოფიჩმა. — დედა, მართალია, არა მყავს, მაგრამ ბიძა ყოველ წელიწადს ჩამომდის ხოლმე და, წარმოიდგინეთ, თითქმის ველარასოდეს ველარა მცნობს, გარეგნობითაც-კი, თუმცა ჭკუით სავსე და გონიერი ადამიანია. სამს წელიწადს ხომ, რაღა თქმა უნდა, დიდად გამოიცვლებოდა. აბა, რა გითხრათ? წელიწად-ნახევარია, როდიონს ვიცნობ: დაღვრემილია ერთ-თავად, თავმოყვარე და ამაყი; ამ ბოლოს დროს ხომ (იქნება უფრო ადრეც) ექვი და იპოხონდრიაც შევბარა. მაგრამ დიდ-სულოვანია და გულკეთილი. არ უყვარს გრძნობების გაზიარება და უფრო სისასტიკეს ჩაიდენს, ვიდრე გულს ვისმე გაუერთებდეს. ზოგჯერ იპოხონდრიასა სულ არა ეტყობა-რა, მაგრამ გულცივია და უგრძნობელი იმ ზომამდის, რომ გასტანჯავს ადამიანსა. ხმას სულ ვერ ამოაღებინებ ზოგჯერა! არა სცალიან ერთ-თავად, ყველა ხელს უშლის ვითომ; თვითონ-კი წევს ამ დროსა და არას აკეთებს, იმიტომ-კი არა, ვითომ დაიცივებოდეს, ან მეტი სიმახვილე არ შესწევდეს, არა! გამო-

— მე ვე არ მითქვამს, მაგრამ იქნება მართალიც იყოთ. ვე არის მხოლოდ...

— რა, რა არის?

— რა, და ის, რომ არავინ უყვარს; მაგრამ შეიძლება არც შეიყვაროს,— გარდასწყვიტა რაზუმინინმა.

— რაო, ვითომ არ შეუძლიან სიყვარული?

— იცით, რა არის, ავღოტია რომანოვნა, თქვენ თვითონაც საშინლად ჰგევხართ ძმასა, თითქმის ყველაფრით! წამოაყრანტალა უცბად რაზუმინინმა, მაგრამ ისე მოულოდნელად, რომ თვითონვე შერცხვა ნათქვამისა და გაწითლდა მთლად.

გადაჰხედა ავღოტია რომანოვნამა და უნებურად გაეცინდა.

— როდინის შესახებ შეიძლება თქვენ ორივენი სცდებოდეთ,— შეჰნიშნა ცოტათი გულნაკლულად პულხერია ალექსანდროვნამა.— ახლანდელის შესახებ როდი რასმე ვამბობ, დუნეჟკა. რასაც პეტრ პეტროვიჩი იწერება ამ წერილშია... და რაც მე და შენა გვქონდა გულში,— იქნება ტყუილიც იყოს ესა, მაგრამ ვერ წარმოიდგენთ, დიმიტრი პროკოფიჩ, რა ოცნების პატრონი და ჟინიანი, ახირებული რამ არის. ვერასოდეს მისს ხასიათს ვერ ვენდობოდი ხოლმე მაშინაც-კი, თხუთმეტის წლისა რომ იყო. მჯერა ახლაც-კი, რომ შეუძლიან ისეთი რამ უცნაური აუტებოს თავისს თავსა, რაც არც ერთს სხვას ფიქრადაც-კი არ მოუვიდოდა... ან-კი რად გვინდა შორს წასვლა: იცით, ამ წლი-ნახევრის წინ როგორ გამაკვირა და კინაღამ ჰკუიღამ არ შემშალა? მწერდა, წარმოიდგინეთ, ამ ზარნიცევას, ე. ი. დიასახლისისს, ქალი უნდა შევირთაო!

— იცით რამე ამ ისტორიისა დაწვრილებითა?— ჩაეკითხა ავღოტია რომანოვნა.

— გგონიათ, ცრემლებს შეუშინდებოდა და გაჰიგონებდა რჩევასა? ან ავადმყოფობა, სიკვდილი და სიღარიბე ჩვენი შეაყენებდა?— განაგრძობდა ფიცხად პულხერია ალექსანდროვნა.— ყველა ამ დაბრკოლებას გულდამშვიდებით გადაჰლახავდა. მაგრამ ნუ-თუ? ნუ-თუ არ ვუყვარვართ?

— არასოდეს თვითონ არა უამბნია-რა ამ ისტორიისა—, უპასუხებდა ფრთხილად რაზუმიხინი, — მაგრამ თვითონ ზარნი-ცვეასგან-კი, რომელიც ასრევე როდიონისავით გულჩათხრობილია, ცოტა რამა მაქვს გაგონილი. მაგრამ დიდად მაოცებს ისაც, რაც ვიცი და გამიგონია.

— მაინც, მაინც, რა იცით, ჰაა? — დაეკითხნენ ორავენი ერთად.

— საიმისო არასფერია მაინც, ვიცი, რომ საქმე გათავებული ჰქონიათ, მაგრამ სკვდილს უსწვრია და თვითონ ქ-ნს ზარნიცვეასაც არ სდომებია გულითა... გარდა ამისა, ამბობენ, ცუდის შესახედავობისა და მახინჯი იყო თითქმისო... მასთან ავადმყოფიც... და უცნაურის ხასიათისა... მაგრამ ჰქონია, ვგონებ, ზოგიერთა ღირსებაცა. ექნებოდა კიდევაც უთუოდ, თორემ, აბა, რას ეგვანებოდა... მზითვად სულ არა ჰქონია-რა და არც თუ ექნებოდა მზითვის იმედი... საზოგადოდ ძნელია ასეთი საქმის შესახებ მსჯელობა.

— დარწმუნებული ვარ, ღირსეული ქალი იქნებოდა, — შეჭნიშნა მოკლედ ავდოტია რომანოვნამა.

— ღმერთმა-კი მაპატიოს, მაგრამ გამეხარდა სწორედ, მისი სიკვდილის ამბავი რომ შევიტყე, თუმცა არ ვიცი, რომელი რომელს დაჰლუპავდა: ეს იმასა, თუ ის ამასა? დაასკვნა პულხერია ალექსანდროვნამა და დაუწყო ისევ ფრთხილად და ნაწყვეტ-ნაწყვეტად, როდიონსა და ლუეინს შუა გუშინ მომხდარ ამბის შესახებ გამოკითხვა, რაც, ეტყობოდა, არად ესიამოვნებოდა ღუნჩკასა.

ეტყობოდა, ყველაზედ მეტად ეს ამბავი სწყინდა და არ ასვენებდა, შიშის ზარს სცემდა. უამბო ხელ-ახლად დაწვრილებით რაზუმიხინმა, რაც-კი მათ შორის მოხდა და თანაც დასძინა, რომ განზრახ ჩაიდინა როდიონმა ყველაფერი ეს, რომ ბრალი როდიონს მიუძღვოდა და ავადმყოფობა ვერ იპატიებდა.

— ეტყობოდა, ავადმყოფობამდე ჰქონდა ყველაფერი მოსაზრებულიო, — დაასკვნა რაზუმიხინმა.

— მეც აგრე მგონია, — უპასუხა გულმოკლულმა პულხერია ალექსანდროვნამა.

მაგრამ გაიკვირა საშინლად, რომ პეტრ პეტროვიჩის შესახებ იმ ჟამად ასე ფრთხილად გამოსთქვა აზრი, თითქოს პატივსაც სცემსო. ავდოტია რომანოვნაც ასრევე გააოცა ამ გარემოებამა.

— აგრეთი აზრისა ხართ, მაშ, პეტრ პეტროვიჩზედა? — ველარ მოითმინა და დაეკითხა პულხერია ალექსანდროვნა.

— თქვენის ქალის საქმროზედ სხვა აზრისა არც შემიძლიან ვიყო, — მიუგო მტკიცედა და ცოცხლად რაზუმინინმა. იმიტომ-კი არა, ვითომ უბრალო ზრდილობა მალაპარაკებდეს ასე... არა... იმიტომ... იმიტომ თუნდაც, რომ ავდოტია რომანოვნამ თვითონ ამოიჩინა ის თავისის ნებითა. ხოლო თუ გუშინ ვლანძლავდი ისრე, იმიტომ, რომ თვით მე ვიყავი საზიზღრად მთვრალი... გონება-დაბნეული. დიახ, გონება-დაბნეული და გადარეული სულმთლად... დღეს-კი მევე მრცხენიან ყველა ამისა!..

გაწითლდა რაზუმინინი, გაჩუმდა, აენტო ავდოტია რომანოვნაც, მაგრამ ლაპარაკი აღარ გააწყვეტინა. ხმა აღარ ამოუღია მას შემდეგ, რაც ლუჩინზედ დაიწყეს საუბარი.

პულხერია ალექსანდროვნა-კი როგორღაც გაუბედავად იყო, რაკი ქალი მხარს არ უჭერდა. როგორც იყო, გაბედა ბოლოს და ძლივს, ენის დაბმით, გაუმჟღავნა რაზუმინინსა, რომ ერთი რამ გარემოება მეტად აფიქრებდა და თან ერთ თავად ქალს უყურებდა.

— ჰხედავთ, აი, დიმიტრი პროკოფიჩი, — დაიწყო ძლივს; — მინდა, დუნეჩკა, ყველაფერი გულახდით გავუმჟღავნო დიმიტრი პროკოფიჩსა?

— რასაკირღლია, დედი, — შეჰნიშნა დაუბრკოლებლივ ავდოტია რომანოვნამა.

— საქმე, აი, მოგახსენოთ, როგორ გახლავთ, — დაიწყო საჩქარედ პულხერია ალექსანდროვნამა, თითქოს ნებართვამ უცბად ფრთები შეასხაო. — გუშინდელ ცნობის პასუხად, ჩა-

მოსვლა რომ შევატყობინეთ, პეტრ პეტროვიჩის ბარათი გამოუგზავნია. დაპირების თანახმად, გუშინ უნდა თვითონ დაგვხვედროდა რკინის გზის სადგურზედა, მაგრამ არ ისურვა და თავისს მაგივრად ვილაც ლაქია გამოუგზავნა, რომელმაც მოგვასწავლა, სად უნდა ჩამოვმხდარიყავით. თან დაებარებინა, მეც ხვალ დილით, ესე იგი დღეს, გნახავთო. მაგრამ არც დღეს მოვიდა და ამ დილით ეს ბარათი გამოგვიგზავნა... უმჯობესია, თვითონ თქვენვე წაიკითხოთ. არის აქ ერთი მუხლი, რომელიც დიდათ მაფიქრებს... თორემ, აი, თვითონვე ჰნახავთ ახლავე... გთხოვთ, დიმიტრი პროკოფიჩი, პირდაპირ მითხრათ თქვენი აზრი, როგორ სჯობიან რომ მოვიქცეთ! თქვენზედ უკეთ როდიონის ხასიათი სხვამ არავინ იცის და ვერც რჩევას მოგვცემს ვინმე უკეთესსა. მაგრამ გაფრთხილებთ ახლავე, რომ დუნეჟკამ უკვე ყველაფერი გარდასწყვიტა მაშინვე. ეს არის მხოლოდ არ ვიცით, როგორ მოვიქცეთ... ამიტომ გიცდილით ასრე მოუთმენრადა.

გადაშალა წინა დღის თარიღით დაწერილი ბარათი რაზუმისინმა და შემდეგი ამოიკითხა:

„მოწყალეო ხელმწიფეო, პულხერია ალექსანდროვნა! მაქვს პატივი გაუწყოთ, რომ მოულოდნელ გარემოებათა გამო თქვენი რკინის გზის სადგურზედ დახვედრა ვერ მომიხერხდა, რისთვისაც სამაგიეროდ გამოგვიგზავნეთ ყოვლად მოხერხებულნი კაცი, რომელსაც ბინაზედ უნდა მიეყვანეთ. ასრევე ვერ მოვახერხებ ზოგიერთა საქმეებისა გამო სენატში თქვენს ხვალ დილით ნახვასა, და მეორეც, მინდა, თქვენ შევილი და ავღოტია რომანოვნამ კიდევ ძმა უჩემოდ ინახულოთ. მე-კი მოგესალმებით ხვალ, საღამოს რვა საათზედა, მაგრამ გადაჭრითა გთხოვთ, ჩვენს შეხვედრას როდიონ რომანიჩი არ დაესწროს, რადგანაც უმაგალითოდა და უზომოდ შეურაცხყო გუშინ, ავადმყოფი რომ ვინახულე. გარდა ამისა, მსურს ერთის საყურადღებო საგნის შესახებ კერძოდ თქვენი განმარტება და აზრი შევიტყო. მაქვს პატივი ამასთანავე გაუწყოთ ადრევე, რომ თუ არ აასრულებთ ჩემს თხოვნასა და როდიონ რომანიჩს

შეგვხვდები თქვენსა, იძულებული ვიქმნები წავიდე მაშინვე და ნულარას დამემდურებით. გწერთ ყოველსავე ამას იმიტომ, რომ ორი საათის შემდეგ, მე რომ ვიყავი სანახავად, უცბად კარგად გამხდარიყო და გარეთაც გამოსულიყო. მაშასადამე, შეუძლიან თქვენსაც მოვიდეს. ვამტკიცებ ამას იმიტით, რომ ჩემის თვალთა ვნახე ერთის დედაკაცის სახლში, რომლის ლოთი ქმარიც ცხენებს გაესრისათ და მოეკლათ. ვიცი აგრეთვე ისიც, რომ უზნეოსა და გაფუჭებულს ქალს მოკლულისას ოც-და-ხუთ მანეთამდე ფული თურმე მისცა, ვითომ და დასამარხადა, რაშაც, გამოგიტყდებით, დიდად და დიდად გამაკვირვა, რაკი კარგად ვიცოდი, როგორის წვალებიზა გქონდათ ეს ფული ნაშოვნის. ვუცხადებ-რა ჩემს განსაკუთრებულს პატივისცემას ავდოტია რომანოვნას, გთხოვთ მიგულვდეთ თქვენდა ერთგულ მოსამსახურეთ

პ. ლუტინი“.

— მირჩიეთ, როგორ მოვიქცე, დიმიტრი პროკოფიჩ? — დაიწყო თითქმის ტირილით პულხერია ალექსანდროვნაძა. — მითხარით, როგორ ვურჩიო, ნუ მოხვალ-მეთქი? ისე დაჟინებითა თხოულობდა გუშინ, უარი უთხრას პეტრ პეტროვიჩისაო და ის-კი გვიბრძანებს, თვითონაც ნულარ მიიღებთო! პირ-იქით, განგებ მოვა, რაკი გაიგებს და... ვინ იცის, რა მოხდება?

— მოიქეცით ისრე, როგორც ავდოტია რომანოვნასა ჰსურდეს, — მიუგო საჩქაროდ რაზუმინინმა.

— ეჰ, ღმერთო ჩემო! იცით, რას ამბობს... მაგრამ, ღმერთმა იცის, რას ამბობს, აზრი სწორედ ვერ გამიგია! ამბობს, უკეთესი იქმნებაო, მაგრამ რის უკეთესი, არ ვიცი; საჭიროა უთუოდ, რომ დღეს საღამოს რვა საათზედ როდიონიც მოვიდეს და ერთმანეთს შეჰხვდნენო... მე-კი მინდოდა წერილი არ მეჩვენებინა და ისრე როგორმე მომეხერხებინა, რომ არ მოსულიყო, აი, თუნდ თქვენის დახმარებითა... იმიტომ, რომ აღელდება, გაცეცხლდება... და ვერც გამიგია, ვინ ლოთი მამკვდარა, ან ქალი რა შუაშია აქა, როგორ შეეძლო მთლად თავისი ფული მიეცა .. რომელიც...

— ისეთის ვაი-ვაგლახით იყო ნაშოვნის, დედი, განა,—
 დასძინა ავლოტია რომანოვნამა.

— თითქმის აღარა გაეგებოდა-რა გუშინა,—ჩაილაპარაკა
 ჩუმად დაფიქრებულმა რაზუმისხინმა.—რომ იცოდეთ, ან იქ,
 დუქანში, რა ამბავი დაეწია, თუმცა ჭკვიანურად მოქცეულიყო
 ძან... ჰმ! რალაცა მკედარსა და ქალზედ-კი, მართალია, მეც
 მელაპარაკებოდა გუშინ საღამოთი, შინ რომ მიმყავდა, მაგრამ
 ვერა გავიგე-რა... მაგრამ თვითონ მეც რომ აღარა გამეგე-
 ბოდა-რა...

— უკეთესია, დედი, წავიდეთ როდიონთანა და იქ ვნა-
 ხოთ, როგორ მოვიქცეთ. მასთან დროც არის. მეთერთმეტე
 საათია!— შეჰყვირა უცბად, თავისს ვეება, მინანქრიანს ოქროს
 საათს რომ დაჰხედა, რომელიც წვრილის ვენეციურის ძეწვეით
 ჰქონდა ყელზედ ჩამოკიდული და ისე არ შეჰფეროდა მისს
 დანარჩენს გარეგნობასა.

„საქმროს საჩუქარია“ უთუოდ, გაიფიქრა მაშინვე რაზუ-
 მისხინმა.

— ოჰ, დროა!.. დროა, დუნეჩკა!—დაფაცურდა პულხე-
 რია ალექსანდროვნა.—ვაი, თუ აქლა ისიც იფიქროს, ვითომ
 გუშინდელ ამბისა გამო ვუწყრებით და იმიტომ არ მივდი-
 ვართ აქამდისინა. ოჰ, ღმერთო ჩემო!

ამბობდა პულხერია ალექსანდროვნა და თან საჩქაროდ
 წამოსასხამსა და შლაპას იხურამდა. ჩაიცვა დუნეჩკამაცა.
 ხელთათმენები თითქმის მთლად დაგლეჯილები ჰქონდა, მაგ-
 რამ ღარიბი ჩაცმულობა ორსავ დედა-შვილს რალაც რამ
 საგანგებო ღირსებას სძენდა, რაიცა საზოგადოდ ემჩნევა ყვე-
 ლას, ვინც კი იცის, როგორ ატაროს ღარიბი ჩაცმულობა.
 მოწიწებით უყურებდა რაზუმისხინი დუნეჩკასა და ამყობდა,
 რომ მას უნდა წაეყვანა იგი.

„დედოფალი იგი“—ფიქრობდა თავისთვის რაზუმისხინი,—
 „რომელიც წინდებს იკერებდა საპრობილეში, უთუოდ იმ
 ეამად უფრო წააგავდა ნამდვილს დედოფალს, ვიდრე სასახლის
 დღესასწაულობათა და წვეულობათა დროსო“.

— ღმერთო ჩემო! — შესძახა პულხერია აღექსანდროვ-
ნამა, — რა მათეჟრებინებდა, თუ ჩემის საყვარელ შვილის რო-
დიონის ნახვისა ასე შემეშინდებოდა?.. მეშინიან, დიმიტრი
პროკოფიჩი, მეშინიან! — დასძინა კვალად და გაუბედავად შე-
ჭხელა შეშინებულმა.

— ნუ გეშინიან, დედი, — დაამშვიდა ღუნიამა და და-
ჭკოცნა დედა, — სჯობს ისევ ნდობა და რწმენა იქონიო.

— ეჰ, ღმერთო! მეც აგრე ვფიქრობდი, მაგრამ მთელს
ღამეს ძილი არ მომკარებია!

ქუჩაში გავიდნენ.

— იცი, ღუნეჩკა, როგორც-კი ჩამთელიმა დილით, უცბად
განსვენებული მართა პეტროვნა გამომეცხადა... მთლად თეთ-
რები ეცვა... მოვიდა ჩემთანა, დამიჭირა ხელი და დამიწყო
სასტიკად თავის ქნევა, თითქოს რაღასაც მამხელდა და მამ-
ტყუენებდა... საკეთილოა, ნეტა, თუ არა? ეჰ, ღმერთო ჩემო,
დიმიტრი პროკოფიჩი, იქნება არ იცით, რომ მართა პეტროვ-
ნა გარდაიცვალა?!

— არა, არ ვიცი! ვინ მართა პეტროვნაა?

— უცბად გარდაიცვალა საწყალი! წარმოიდგინეთ...

— მერე, დედი, მერე, — ჩაერია ღუნია, — მართა პეტროვ-
ნას ხომ არც კი იცნობენ ჯერა.

— ოჰ, არ იცნობთ მართლა? მე კი მეგონა, ყველაფერი
იცით-მეთქი. მაპატიეთ, გეთაყვათ, დიმიტრი პროკოფიჩი, თი-
თქმის აღარა გამეგება-რა, ისე ვარ გაბრუებული. გარწმუნებთ,
რაღაცა განგებათ მიმაჩნისხართ; ამიტომაც იყო, რომ წარმო-
ვიდგინე, უთუოდ მართა პეტროვნაც ეცნობებთ-მეთქი.
გარწმუნებთ, შვილისაგან არ გარჩევთ... მაგრამ ნუ გამკიც-
ხავთ, რომ ასე გეუბნებით. ოჰ, ღმერთო ჩემო, მარჯვენა
ხელზედ რა მოგსვლიათ ეგა? სად გაიტყვით!

— დიახ, რაღასაც მომიხვდა, — წაიღუღუნა ყურადღებით
გაბედნიერებულმა რაზუმიხინმა.

— მეტად გულახდით ვიცი ხოლმე ზოგჯერ ლაპარაკი,
ასე რომ ხშირად ღუნია შემაყენებს და გამისწორებს ხოლ-

მე... მაგრამ, ღმერთო ჩემო, როგორ ქობშია სცხოვრობს! ნეტავი, თუ გაიღვიძებდა? მერე, ი დიასახლისიც ოთახათ უთვლის იმ ხუხულასა, ჰა? მომითმინეთ: ამბობთ, არ უყვარს გულის გაერთებაო; სჩანს, მაშ, შეიძლება თავიც მოვაბეზრო და შევადულო... ამ ჩემის წუწუნითა, ჰა?... იქნება მიჩიჩით, დიმიტრი პროკოფიჩი, როგორ ემჯობინება, რომ მოვექცე? იცით, რა არის, სრულიად აღარა გამეგება-რა, თავ-გზა დაბნეული დავიარები.

— ნუ დაუწყებთ ტყუილად რისამე დაჟინებით გამოკითხვასა, თუ შეატყობთ, რომ იღრიჯება: განსაკუთრებით, ერთდეთ ჯანმრთელობის შესახებ გამოკითხვასა: არ უყვარს.

— ოჰ, დიმიტრი პროკოფიჩი, რომ იცოდეთ, რა ძნელია დედობა! აგერა კიბეც... რა საძაგელი რამ არის!

— დედიჯან, როგორ გაფითრებულხართ, დამშვიდდით, გენაცვათ, — ამშვიდებდა ღუნია და თან უაღერსებდა. — თქვენმა ნახვამ უნდა ბედნიერება აგრძნობინოს და თქვენ-კი აგრე სტანჯავთ თქვენს თავსა, — დასძინა ღუნია და თვალები გააკვსა.

— მოითმინეთ, მე შევიხედავ ჯერა, გაიღვიძა, თუ არა? გააფრთხილა რაზუმინინმა.

და ქალებიც ჩუმად გაჰყვნენ უკან რაზუმინინსა. მეოთხე სართულს რომ გაუსწორდნენ, შეჰნიშნეს, რომ დიასახლისის ოდნავ გამოღებულ კარების ქუქრუტანიდამ ვილასიც წყვილი შავი თვალი ყურადღებითა ჰსინჯავდა მიმავალთა. მაგრამ შეჰხედეს თუ არა ერთმანერთს დედა-ქალმა და დიასახლისმა, კარები უცბად ისე მაგრა შეიჯახუნა, რომ ჰულებერია ალექსანდროვნამ ცოტას ვასწყდა არ შეჰყვირა შეშინებულმა.

III

— კარგათ არის, შესძახა მხიარულად ზოსიმოვმა შესულებს.

ათი წამია, აგერ, მოსულიყო და გუშინდელივით კუთ-

ხეში იჯდა დივანზედა. რასკოლნიკოვიც მეორე კუთხეში იჯდა პირდაპირ, ჩაცმულ-დაბანილი და დავარცხნილი, რაიცა დიდი ხანია არ ჰღირსებოდა აქამდის. ოთახი უცბად მთლად გაივსო. მაგრამ ნასტასიამ მაინც მოახერხა შესვლა, აიტუზა კარებთანა და დაუწყო ყურის გდება.

მართლაც-და კარგად იყო რასკოლნიკოვი, განსაკუთრებით გუშინდელთან შედარებით, მაგრამ არეული იყო ცოტა, ფერმიხდილი, დაღვრემილი. გარეგან შეხედულობით დაქრილს ან რამ ტკივილებით შეწუხებულს კაცს მოგაგონებდათ: წარბებ მოღუშულს, ტუჩებ მოკუმულს სახე ანთებიანს მიუგავდა. ლაპარაკია: ცოტასა და უგულოდ ლაპარაკობდა, თითქოს ძალას ატანს ვინმეო, მოძრაობის დროს იშვიათად რაღაცა მოუსვენრობა ეტყობოდა.

საქირო იყო მხოლოდ ხელი ჰქონოდა შეხვეული, ან თითხედ ჰქონოდა რამ ჩამოკმული, რომ თით დაიარავებულსა და დასიებულს, ან ხელ მოტეხილს კაცს დაჰმზგავსებოდა. დედისა და დის დანახვაზედ ფერმიხდილი და დაღვრემილი სახე მაინც გაუნათლდა ერთს წამასა; ეს არის მხოლოდ მისს წინანდელს დაღვრემილს მოწყენილობას რაღაც რამ ტანჯვა დააჩნდა ახლა. ნათელი გამომეტყველება მალე გაუქრა, მაგრამ ტანჯვა მაინც ეტყობოდა და ზოსიმოვიც ერთგულად ადევნებდა თვალ-ყურს, როგორც ახალგაზრდა, ავადმყოფის გატაცებით შემსწავლელი ექიმი. შეჰნიშნა გაკვირვებულმა ბოლოს, რომ დედისა და დის მოსვლამ-კი არ გაახარა, უფროც დააფიქრა და გარდააწყვეტინა მხოლოდ, ერთი-ორი საათით მოეთმინა როგორმე ტანჯვა და თავი შეემაგრებინა. შეჰნიშნა აგრეთვე, რომ თითოეული სიტყვა თითქოს რაღაცა მისს იარას ეხებოდა და ძლიერად სტყენდა. მაგრამ გაიკვირა ისიც, რომ გუშინდელი მონომანი დღეს ასე მოხერხებულად იმაგრებდა თავსა და გრძნობებს არავის უზიარებდა, გუშინდელივით უბრალოდ არა ბრაზობდა.

— დიახ, მე თვითონა ვგრძნობ დღესა, რომ კარგათა ვარ თითქმის, — გამოცხმაურა რასკოლნიკოვი და თან აღერ-

სით მიეგება დედასა და დასა, რის შემდეგაც პულხერია აღე-
 ქსანდროვნას სახე მთლად გაუნათლდა უცბად.—მაგრამ გუ-
 შინდელაგით როდი ვამბობ ამასა,—მიუბრუნდა რაზუმინისა-
 და მეგობრულად ხელი ჩამოართვა.

— მე-კი გამაოცა კიდევ, ისე კარგად დამიხვდა დღესა,
 —ახარა კვალად ზოსიმოვმა, რომელსაც ამ ათი წამის გან-
 მავლობაში, ეტყობოდა, ავადმყოფთან სალაპარაკო მასალა
 თითქმის შემოჰლევოდა.—თუ ასე წავიდა საქმე, საშიი. დ. ოთ-
 ხის დღის შემდეგ, იმედია, ისრევე იქნება, როგორც ამ ერ-
 თისა ან ორის თვის წინადა ყოფილა... და იქნება სამის თვის
 წინადაცა... უნდა იცოდეთ, რომ დიდი ხნის დაწყებულია
 ეს სენი... თორემ იქნება თქვენვე გამოტყდეთ, რომ დანაშა-
 ულობა თქვენვე მიგიძღვით? დასძინა ფრთხილის ღიმილით,
 თითქოს ეშინიან, კვალად არასფრით ავადმყოფი, გავაბრა-
 ზოვო.

— იქნება აგრეც იყოს,—მიუგო გულცივად რასკოლ-
 ნიკოვმა.

— ვამბობ იმიტომ, რომ თქვენი სავსებით გამრთელება
 ახლა მხოლოდ და მხოლოდ თქვენზედვეა უმთავრესად და-
 მოკიდებული. ახლა, როდესაც შეიძლება გულდამშვიდებით
 გელაპარაკოთ, მინდა გაგაგებინოთ, რომ თავდაპირველი მი-
 ზეზები, რომლებმაც დაგაავადმყოფეს, უნდა უთუოდ როგო-
 რმე თავიდან მოიცილოთ, რომ სრულებით განიკურნოთ, არა-
 და, შეიძლება უარესიც დაგემართოთ. რომელია და რა ხა-
 სიათისაა ეს მიზეზები, რასაკერვლია, მე არ ვიცი, მაგრამ
 თქვენ-კი უთუოდ უნდა იცოდეთ. ვიცი, დიდად გონიერი
 ხართ და, მაშასადამე, შეჰნიშნავდით კიდევ, რა გავიხდათ
 მიზეზადა. ჩემის აზრით, თქვენი დაავადმყოფება უნივერსიტეტი-
 დამ გამოსვლიდამე უნდა იწყებოდეს უთუოდ. უსაქმოდ თქვენი
 დარჩენა არ შეიძლება. ამიტომაც შრომა და გარკვეული რამ
 მიზანი, ჩემის აზრით, ყველაზედ მეტს დაგეხმარებოდათ, ვგონებ.

— დიახ, დიახ, მართალს ამბობთ სრულიად... მაღე,
 აი, უნივერსიტეტში შევალ ისევ და ყველაფერი გამოკეთდება...

თავისი გონივრული რჩევა, ცოტა არ იყოს, იმიტომაც დაიწყო თითქოს ზოსიმოვმა, რომ დედისა და ქალის წინ თავი მოეწონებინა, მაგრამ გაიკვირვა საშინლად, როდესაც დაასრულა ლაპარაკი და შეჰნიშნა, რომ რასკოლნიკოს სახეზედ დაცინეა დაეტყო. მაგრამ ერთის წამით იყო ეს მხოლოდ. პულხერია აღექსანდროვნამ მადლობა გადაუხადა მაშინათვე, განსაკუთრებით-კი გუშინდელ ლამისათვის, რომ სასტუმროში მივიდა და შვილის მდგომარეობა აცნობა.— როგორ, ღამეც იყო, განა, თქვენსა?—დაეკითხა რასკოლნიკოვი,—თითქოს შეაშუოთა ამ ამბავმაო.—სჩანს, მაშ, არც თქვენა გძინებიათ მგზავრობის შემდეგ?

— ეჰ, როდღონ, არაფერია, ორ საათამდის მხოლოდ. ამაზედ აღრე შინაც თითქმის არ ვიძინებდით არასოდეს.

— არ ვიცი სწორედ, რითი გადაუხადო მადლობა,— განაგრძობდა თავჩაკიდული, დაღვრემით რასკოლნიკოვი.— ფულს, რასაკერვლია, ვერ ვახსენებ,—მაპატიეთ-კი (მიუბრუნდა ზოსიმოვსა),—მაგრამ არ ვიცი სწორედ და ვერ გამიგია, თქვენი ასეთი ყურადღება რითი და როგორ დავიმსახურე? დიახ, ვერ გამიგია... და... ცოტა შემძიმება კიდევცა, იმიტომ რომ—გამოგიტყდებით—გაუგებარია ესა.

— ნუ გაცხარდებით-კია,—გაიცინა ძალდატანებით ზოსიმოვმა,—მაგრამ წარმოიდგინეთ, რომ თქვენ ჩემი პირველი ავადმყოფი ხართ: მორჩა და გათავდა. ეს-კი ხომ, კარგად მოგეხსენებათ, ახალგაზრდა ექიმები საკუთარ ბავშვებივით შეიყვარებენ ხოლმე პირველს ავადმყოფებსა; ხშირად იმ ზომადა, რომ მერე ველარც-კი ივიწყებენ. ასეა ჩემი საქმეცა.

— იმის შესახებ ხომ სულ არას ვიტყვი,—დასძინა რასკოლნიკოვმა და ხელი რაზუმინისაკენ გააშვირა:— შეურაცხყოფისა და წვალების მეტი ჩემგან არა შოაგონდება-რა.

— ვერ ჰყურობთ ეშმაკსა! რაო, რა ძიან მოგლობობია დღეს გული?—შეჰყირა რაზუმინინმა. ცოტა რომ მეტად შორს

გამკვრეტელი და დაკვირვებული ყოფილიყო რაზუმინი, დაინახავდა, რასაკვირველია, აშკარად, რომ გულმოსალობი და საგრძობელი არა იყო-რა აქა, მაგრამ ვერ მიუხვდა. აედო-ტია რომანოვნამ-კი მაშინვე შეჰნიშნა, რადგან ფხიზლადა და ღრმად აღევნებდა ძმას ყურადღებასა.

— თქვენ ხომ, დედი, რა გითხრათ, აბა, — განაგრძობდა გაზეპირებულ გაკვეთილივითა რასკოლნიკოვი. — დღეს-ღა წარმოვიდგინე მხოლოდ, რა რიგ დაიტანჯებოდით გუშინ ჩემს მოლოდინში.

სთქვა ესა და უცბად ჩუმად დას გაუწოდა ღიმილით ხელი. მაგრამ შეუხამებელი და გულითადი იყო ეს ღიმილი, ეს მისი გრძობა. გახარებულმა და მადლობელმა დამაც მაშინვე მაგრა ჩასქიდა ხელი. გუშინდლის აქეთ ეს მხოლოდ პირველად იყო, რომ დას მიჰმართა რასკოლნიკოვმა. დედასაც მაშინვე აღტაცება და ბედნიერება დაეტყო სახეზედ, რომ და-ძმა ასე უჩუმრად და საბოლოოდ შეურიგდნენ ერთმანერთსა.

— აი, ამისთვის არის, რომ მიყვარს ე ბიჭი! წაიდუღუნა უზომოდ გახარებულმა რაზუმინმა და სკამზედ მხნედ შემოტრიალდა. — რაღაცა ისეთი მომზიბლველი მოქმედება აქვს!..

„მერე, რა კარგადა და მოხდენით მოუვა ხოლმე“, — ფიქრობდა თავისთვის დედა. „რა კეთილშობილური მიდრეკილება აქვს და როგორ უბრალოდ, ზრდილობიანად დაასრულა თავისი გუშინდელი წყენა დისა, იმითი მხოლოდ, რომ ხელი გაუწოდა და გულით გადაჰხედა... რა საუცხოვო თვალები აქვს, რა მშვენიერი სახე!.. დუნეჩკასაც-კი სჯობიან თითქმის... მაგრამ, ოჰ, ღმერთო ჩემო, როგორ აცვია ტანთა!.. აჟანასი ივანიჩს რომ დუქანში ვასია ბიჭი ჰყავს აქა-იქ სარბენლათა, ამაზედ უკეთ აცვია!.. მინდა, აი, გულით მენატრება, ვეცე ახლავე და გულში ჩავიკრა, დავკოცნო... და ვიტროო თანა... მაგრამ მეშინიან, მეშინიან... როგორღაც გამხდარა, ღმერთო ჩემო! აი, ხომ ალერსიანათაცა ლაპარაკობს, მაგრამ მეშინიან მაინცა! რათ მეშინიან, ნეტა?...“

— ეჰ, როდიონ, არ დაიჯერებ, — ჩამოართვა უცბად დედამა, — ან მე ან ღუნეჩკა რა უბედურები ვიყავით გუშინ... ახლა, როცა ყველაფერმა მშვიდობით ჩაიარა და ისევ ბედნიერები ვართ, შეიძლება გვიამბოთ კიდევ. წარმოიდგინე, მოვობივართ გაცხარებულები, თითქმის პირდაპირ რკინის გზის ვაგონიდან, რომ გულში ჩაგიკრათ და უცბად, ეს დედაკაცი, — ჰო, აგერა, ისიცა! გამარჯობა, ნასტასია!.. გვეუბნება უცბად, რომ საოფლეთი ხარ ავითა და ეს-კია, სადღაც გაჰქცევიხარ ექიმსა; სიცხიანი ქუჩაში გაპარულხარ და წამოსულან შენ საძებნელათა. ვერ წარმოიდგენ, რა ყოფაში ვიყავით! წარმომიდგა უცბად, როგორ საზარლად დაილუბა პორუჩიკი პოტანჩიკოვი, ჩვენი ნაცნობი და მეგობარი მამიშენისა. შენ ის არ გახსოვს, როდიონ, მაგრამ საოფლე ჰქონდა იმასაცა, გავარდნილიყო შენსავით გარეთა და ქაში-კი ჩამხრჩვალყო. მეორე დღეს-ღა გამოათრის მკვდარი. ჩვენ ხომ უარესად გავაზვიადეთ ყველაფერი. გვინდოდა პეტრ პეტროვიჩი მოგვეძებნა, რომ იმის შემწეობით მაინც არის როგორმე... იმიტომ, რომ მრტონი ვიყავით სრულიად, — და საცოდავად როგორღაც გააგრძელა ხმა, მაგრამ ჩაუწყდა უცბად სულ მთლად, რაკი მოაგონდა მაშინვე, რომ პეტრ პეტროვიჩის გახსენება სახიფათო იყო მეტად; თუმცა ის იყო ირწმუნებოდა, „ყველანი უკვე ბედნიერები ვართო ისევა“...

— დიახ, დიახ... რასაკვრელია, ყველაფერი ეს არაფერი სასიამოვნოა... წაილუღუნა რასკოლნიკოვმა, მაგრამ ისე დაფანტულადა და უყურადღებოდ, რომ ღუნეჩკამაც-კი ველარ მოითმინა და გულგახეთქილმა შეჰხედა გაკვირვებულმა.

— რა უნდა მეთქვა კიდევ, — განაკრძობდა ჩაუიქრებული და სცდილობდა მოეგონებინა, — ჰო, მართლა: არ იფიქროთ, გეთაყვათ, დედი, და არც შენ, ღუნეჩკა, ვითომ არა მდომოდეს თქვენი ნახვა და თქვენს მოსვლას ვუცდიდი ვითომ.

— აბა, რას ამბობ, როდიონ! — შეჰყირა ასრევე გაკვირვებულმა პულხერია ალექსანდროვნამა.

„რაო, მოვალეობას ასრულებს და იმიტომ გველაპარაკება ასე, თუ რა არის?“ — გაიფიქრა დუნეჩკამა. — „გვირგდება და ბოდის იხდის, თიოქოს სამსახურს ასრულებდეს, ან გაზებირებულს გაკვეთილს გვეუბნებოდეს“.

— გავიღვიძე თუ არა, მინდოდა წამოგსულიყავი, მაგრამ ტანისამოსმა დამავიანა; დამავიწყდა გუშინვე მეთქვა... ნასტასიასთვისა... რომ სისხლი გამოერეცხა... ეს-კია ჩავიცვი ტანთა და...

— სისხლი! რის სისხლი? შეჰყვირა გულგახეთქილმა პულხერია ალექსანდროვნამა.

— არასფერია... ნუ შეგეშინდებათ. გუშინ სიცხიანი გასრესილს კაცს გავეხახუნე ქუჩაში... მოხელესა... და იმისგან მომეცხო.

— როგორ თუ სიცხიანი? ე ხსომით რომ ყველაფერი მშვენივრად გახსოვს, — გააწყეტინა რაზუმინმა.

— ეგ მართალია, — დაეთანხმა როგორღაც განსაკუთრებული მზრუნველობით რასკოლნიკოვი, — ყველაფერი მახსოვს თითქმის დაწვრილებითა, მაგრამ: რათ მოვიქეცი ისრე, საღვიყავი, ან რას ვამბობდი და რათა? ამას-კი კარგად ვერ ავიხსნი.

— ცნობილი მოვლენაა, — ჩაერია ზოსიმოვი, — საქმეს სამაგალითოდ ხელოვნურად შეასრულებენ ხოლმე, მაგრამ მოქმედების გავება და დასაწყისი-კი შერყეული აქვთ, სხვა-და-სხვა სწეულებრივ შთაბეჭდილებისაგან დამოკიდებული. ძილს ემზავსება თითქოს.

„ეს-კი იქნება სახეიროც იყოს, რომ შესლილდა მთვლის“, გაიფიქრა რასკოლნიკოვმა.

— საღებიც ხომ აგრევე იქცევიან თითქმის, — შეჰნიშნა დუნეჩკამა და ზოსიმოვს ნაღვლიანად გადაჰხედა.

— სამართლიანი შენიშვნაა სრულიად, — მიუგო ზოსიმოვმა. — ამ მხრივ მართლაც თითქმის ყველანი შესლილები ვართ, იმ მკირე განსხვავებით მხოლოდ, რომ „ნამდვილი შესლილები“ რაოდენადმე გვქარბობენ მხოლოდ. საქირთა უთუოდ

ამიტომ საზღვარი ვიცოდეთ. ყოვლად უნაკლულო და გარ-
მონიულად განწყობილი კაცი-კი თითქმის არ მოიძებნება
სრულიად. ასში და ათასში მხოლოდ ერთია ასეთი და ისაც
სუსტი...

„შეშლილის“ ხსენებაზედ თითქმის ყველანი დაიღრიჯ-
ნენ. რასკოლნიკოვი-კი იჯდა ჩუმად დაფიქრებული და უც-
ნაური რამ ღიმი უქროდა ტუჩზედა. რილასიც ფიქრსა და
საგონებელში იყო.

— მერე, რაო, რომ გასრისეს? რა იყო?—გაგაწყვეტინე
წელანა!—შესძახა საჩქაროდ რაზუმინინმა.

— რა იყო?—და თითქოს გამოფხიზლდაო,—რა-და, ისა,
რომ... სისხლი მომეცხო, სახლში გადაყვანას რომ ვშველო-
დი... მართლა, დედი, მიუტყევებელი რამ ჩავიღინე გუშინა:
თითქოს მართლაც ჩემს ჭკვაზედ არა ვყოფილიყო. რაც ფუ-
ლი თქვენგან მივიღე, გუშინ სულ იმისს ცოლს... მივეცი...
ქმრის დასამარხადა. საცოდავი ქლექი ქვრივი... და სამი პა-
ტარა ობოლი ახლა მშივრები არიან... ცალიერს სახლში...
ჰყავთ კიდევ ერთი ქალი... რომ გენახათ, იქნება თქვენც-კი
მიგეცათ, ვინ იცის... მაგრამ ეს არის, მე არა მქონდა არავი-
თარი უფლება მიცემისა, მით უფრო, რომ ვიცოდი კარგად,
რა წვალებითა და ვაი-ვაგლახით გქონდათ ნაშოვნო. აღამი-
ანი რომ ვისმეს ეხმარებოდეს, ჯერ უფლება უნდა ჰქონდეს
ამისი თორემ: „Crevez chiens, si vous n'êtes pas contents“.—
და გაიცინა.—ასეა, დუნია, თუ არა?

— სრულიადაც არა,—მიუგო მტკიცედ დუნიამა.

— ეჰა! ეტყობა, მაშ... შენც რამ განზრახვით ამბობ
შაგასა!...—წაიბუტბუტა რასკოლნიკოვმა და თითქმის ზიზლი-
თა და დაცინვით გადაჰხედა და გაიღიმა.—საქირო იყო, მო-
მესაზრა ესა... საქებურია; შენთვისვეა უკეთესი. მაგრამ მია-
ღწევ იმ ზომამდე რომ ველარ გაჰხედავ წინ წაწევასა და
უბედური შეიქმნები, წაიწევ წინა და იქნება უარესიც... მა-
გრამ ყველა ეს სისულელეა!—დასძინა გაბრაზებულმა, რომ
თავს ნება მისცა და ამდენი ილაპარაკა.—მინდოდა მეთქვა

მხოლოდ, დედი, რომ ბოდიშს ვიხდი თქვენთანა. შორჩა და გათავდა,—დაასკვნა მკვახედ და სხარტად.

— კმარა, როდიონ, დარწმუნებული ვარ, იცოდე, რომ რასაც-კი სჩადიხარ, ყველაფერი ეგ მშვენიერებაა!—უპასუხა გახარებულმა დედამა.

— არა, მაგას-კი ნუ დაიჯერებთ,—გააწყვეტინა რასკოლნიკოვმა და თან პირი როგორღაც საღიმოდ დაედრიჯა.

ერთ ხანად ღუმილი ჩამოვარდა. მთელს ამ ლაპარაკსა, შერიგებისა, პატივებისა და ღუმილში რაღაც რამ ძალდატანება მოსჩანდა. ამასა ჰგრძნობდა ყველა.

„მართლაც-და, თითქოს ეშინიანთ ჩემი“, ფიქრობდა თავისთვის რასკოლნიკოვი და თან დედასა და დას ქვეშქვეშ გაჰყურებდა. და მართლაც ასრე იყო: რამდენიც უფრო მეტად სდუმდა პულხერიი ალექსანდროვნა, იმდენი უფრო მეტად იბყრობდა შიში.

„შორიღამ-კი თითქოს მიყვარდნენ“, გაიფიქრა უცბად.

— იცი, როდიონ, მართლა, მარფა პეტროვნა ხომ გარდაიცვალა!—წამოიძახა უცბად პულხერიი ალექსანდროვნამა.

— ვინ მარფა პეტროვნა?

— ოჰ, ღმერთო ჩემო, მარფა პეტროვნა სვიდრიგაილოვისა! გახსოვს, იმდენსა გწერდი იმის შესახება.

— ჰო-ო-ო! მახსოვს, მახსოვს... ვარდაიცვალა? მართლა? და შეხტა უცბადა, თითქოს ახლა გაეღვიძაო.—ნუ-თუ მართლა? რითი მოკვდა, რა იყო?

— წარმოიდგინე, უცბად!—დაიწყო საჩქაროდ შვილის ჩაკითხვით გამხნეებულმა.—მერე, მაშინ სწორედა, წერილს რომ გწერდი, თითქმის იმავე დღესა! წარმოიდგინე, მგონი, მიზეზად ის საზარელი კაცი გაჰხდომია. ამბობენ, საშინლად თურმე უცემია!

— როგორ, აგრე ცხოვრობდნენ, განა? დაეკითხა რასკოლნიკოვი დასა.

— პირ-იქით. მოთმინებითა და ზრდილობიანად ებყრობოდა ცოლს. ბევრს შემთხვევაში თითქმის უზომოდ უთმობ-

და მთელი შვიდი წელიწადი... მაგრამ უცბად როგორღაც მთლად დაკარგა მოთმინება.

— ეტყობა, მაშ, არც ისრე საძაგელი და საზარელი ყოფილა, თუ შვიდი წელიწადი უთმენია. გეტყობა, მაშ, ამართლებ კიდევცა?

— არა, არა! სულაც არა. საშინელება რამ არის! უსაზარლესი აღარც-კი რამ წარმომიდგენია, — უპასუხა ღუნიაშვილმა და მოიღუშა, ფიქრმა მოიცვა.

— ეს იყო დილით, — დაიწყო ისევ საჩქაროდ პულხერია ალექსანდროვნაშვილი. — უბრძანა თურმე მაშინვე ცხენები შეებათ და სადილს შემდეგვე ქალაქს დააპირა, რადგანაც ჩვეულებათა ჰქონდა, ამ გვარ შემთხვევის დროს უთუოდ ქალაქისაკენ გასწევდა ხოლმე. ამბობენ, მაღიანათ ისადილაო...

— ნაცემმა?

— ეს ჩვეულება-კი, მართალია, მუდამა ჰქონდა... და როგორც-კი ისადილა, მაშინვე თურმე საბანაოდ წავიდა, რომ არ დაეგვიანა... როგორღაც თურმე ექიმობდა ბანაობითა. ცივს წყალში თურმე ბანაობდა ყოველ დღე. მაგრამ ჩავიდა თუ არა წყალში, მაშინვე თურმე წვეთი დაეცა და გაათავა ადამიანი.

— რასაკვრელია, აგრე მოუვიდოდა! — დაასვენა ზოსიმოვმა.

— მერე, ძალიან სცემა?

— ერთი არ არის, განა, — გამოელაპარაკა ღუნია.

— ჰმ! ნეტავი თქვენ, დედი, რომ ასეთ სისულელეზედ ლაპარაკობთ, — შეჭნიშნა უცბად გაბრაზებულმა რასკოლნიკოვმა.

— ეჰ, მეგობარო, რა მექნა, აღარ ვიცი, რაზედ მელაპარაკა, — ამოჰსკდა უცბად გულიდამ პულხერია ალექსანდროვნაშვილი.

— რა ამბავია, ყველას გეშინიანთ ჩემი, თუ რა არის? — ჩაეკითხა საღიმიოდ დალრეჯით.

— მართლაც რომ აგრეა, ძმაო, — მიუგო ღუნიაშვილმა და პირდაპირ ჩააშტერდა. — დედა თითქმის პირჯვარს იწერდა შიშითა, კიბეზედ რომ ამოდიოდა.

ახლა ხომ მთლად დაედრიჯა სახე რასკოლნიკოვსა.

— ეჰ, რა დაგემართა, ღუნია! ნუ გაჯავრდები, გეთაყვა, როდიონ!.. აბა, რად ამბობ, ღუნეჩკა!— დაუწყო ყვედრება ქალსა. — მართალს გეუბნები სწორედ, მთელი გზა სულ იმასა ვოცნებობდი: ჩავალ, ერთმანერთსა ვნახავთ, ყველაფერს ვუამბობთ-მეთქი ერთმანერთსა... მასთან ისრე ბედნიერადა ვგრძნობდი თავსა, რომ მგზავრობა არც-კი შემიტყვია! მაგრამ რას ვამბობ ან-კი! მე ახლაც ბედნიერი ვარ... ტყუილად ამბობ, ღუნია, ვითომ... ბედნიერი ვარ თუნდაც იმითი მარტო, რომ შენა გხედავ, ჩემო როდიონ...

— კმარა, დედიჯან, — გააწყვეტინა შემკრთალმა და თან ხელი მოუჭირა რასკოლნიკოვმა, — მაგასაც მოვესწრებით!

უთხრა ესა და გაფითრდა უცბად, გაშტერდა. საზარელმა შეგრძნებამ მახლობელ დროისამ კვლავ სიკვდილივით ცივად დაუბრინა ტანში. დაინახა აშკარათა, რომ საზარლად იცრუა; რომ არამც თუ დედასთან აღარსად ეღირსება ლაპარაკსა, სხვასთანაც აღარავისთან რა ექნება ამას იქით სჯაჯა. იქამდის მტანჯველი და ძლიერი იყო შეგრძნება ამ აზრისა, რომ ერთს წამას სრულიად გაშტერდა; წამოდგა მერე, აღარავისთვის შეუხედნია და ოთახიდან გასვლა დააპირა.

— რას სჩადიხარ? — შეუყვირა რაზუმიხინმა და ხელი წაავლო.

დაჯდა მაშინვე რასკოლნიკოვი და დაიწყო ჩუმიდაქეთ-იქით ყურება. ყველანი გაშტერებულები შეჰყურებდნენ.

— ყველა აგრე რამ მოგაწყინათ! — შეჰყვირა უცბად მოულოდნელად. — სთქვით რამე. აგრე რას სხედხართ! სთქვით, რაღას უცდით! აბა, ვილაპარაკოთ... შეკრებილხართ და გაჩუმებულხართ... აბა, ჰა, დაეიწყოთ რამე!

— მაღლობა ღმერთს! მე-კი მეგონა, გუშინდელივით დაემართა-მეთქი! — დაიმშვიდა გული ჰულებერია ალექსანდრიენამა და პირჯვარი გამოისახა.

— რა დაგემართა, როდიონ? დაეკითხა უნდობლად ავდოტია რომანოვნა.

— არასფერი, ისე, რაღაცა მომაგონდა,— მიუგო და გაიცინა უცბად.

— თუ სასაცილო რამ იყო, ეგ კიდეც არასფერი, კარგია! თორემ მეგონა... წაიდუდუნა ზოსიმოვმა და თან დივანიდამ წამოდგა.— მაგრამ დროა წავიდე; იქნება კიდეც შემოვიარო... თუ აქ იქმნებით...

გამოეთხოვა და წავიდა.

— რა საუცხოვო კაცია!— შეჰნიშნა პულხერია ალექსანდროვნამა.

— დიახ, საუცხოვო, მშვენიერი, განათლებული და ქვეიანი კაცია... დაიწყო უცბად სხაპა-სხუპითა და ცოცხლად რასკოლნიკოვმა.— არ მახსოვს კარგად, მაგრამ ავადმყოფობამდე საღლაც მინახავს თითქოს... მგონია, საღლაც შევხვედრივართ ერთმანერთსა... აი, ესაც კაი კაცია!— ანიშნა რა ზუმბინზედა.— მოგწონს, ღუნია?— დაეკითხა დასა და უცბად ჩალაზედაც გაიცინა ისევა.

— ძალიანა, — მიუგო ღუნიამა.

— ფუ, რა ღორი რამა ხარ!.. უსაყვედურა დარცხვენილმა და გაწითლებულმა რა ზუმბინმა და სკამიდან წამოდგა.

პულხერია ალექსანდროვნამ ოდნავ გაიღიმა, რასკოლნიკოვმა ძალზედ გადიხარხარა.

— საით, საით?

— მივდივარ... საქმე მაქვს.

— არაფერი საქმეც არა გაქვს! აქაო-და ზოსიმოვი წავიდა, შენც უნდა უთუოდ უკან გამოედევნო? ნუ წახვალ... რომელი საათია? თორმეტი არ არის ჯერა? რა მშვენიერი საათი გაქვს ეგ, ღუნია! რაო, რას დაჩუმდით ისევა? ისევ და ისევ მე ვლაპარაკობ სულა!..

— მარტა პეტროვნას საჩუქარია, — უპასუხა ღუნიამა.

— ძვირფასი საათია, — დასძინა პულხერია ალექსანდროვნამ.

— ა-ჰ-ა! რა ზორბაც არის, ქალისას სრულიად არა ჰგავს.

— ასეთი მომწონს მე, — უბასუხა დუნიამა.

„ეტყობა, მაშ, საქმროს საჩუქარი არა ყოფილა“, გაიფიქრა რაზუმბინმა და გაეხარდა გულში.

— მე-კი მეგონა, ლუეინის საჩუქარია-მეთქი, — შეჰნიშნა რასკოლნიკოვმა.

— არა, ჯერ არა უჩუქებია-რა, — აუხსნა დედამა.

— ა-ჰა-ა! გახსოვს, დედიჯან, მეც მიყვარდა და მინდოდა შემერათო კიდევცა, — დაიწყო უცბად რასკოლნიკოვმა და თან დედას დააშტერდა, რომელსაც ამ მოულოდნელმა მოგონებამა და კილომ ლაპარაკისამ მთლად თავ-გზა დაუბნია თითქმის.

— როგორ არა, შეილო, მახსოვს!

პულხერია ალექსანდროვნამ დუნეჩასა და რაზუმბინს გადაჰხედა.

— ჰმ!.. დიახ! რა გაიმბოთ? თითქმის აღარა მახსოვს-რა. ავადმყოფი გოგო იყო, — განაგრძობდა დაფიქრებული და გაშტერებული ისევ, — მთლად დასნეულებული; უყვარდა გლახაკთა გაკითხვა და მონასტრებზედ ოცნებობა; ერთხელ კინალამ ცრემლად დაიქცა, რომ მიამბობდა ამასა. დიახ, დიახ... მახსოვს... კარგად მახსოვს. გონჯი რამ იყო... საძაგელი. არ ვიცი სწორედ, რად შემივარდა გული, იქნება იმიტომაცა, რომ ავადმყოფობდა ერთ-თავად... კოქლი და კუზიანი რომ ყოფილიყო, მგონი, უფროც შემიყვარდებოდა... (ჩაფიქრდა და გაეცინა). დიახ... რაღაცა საგაზაფხულო ბოდვა იყო...

— არა, ძმაო, ტყუილია, მარტო ბოდვას არ მიეწერება, — შეჰნიშნა დუნეჩამა.

ყურადღებითა და დაკვირვებით გადაჰხედა რასკოლნიკოვმა დასა, მაგრამ ვერა გაიგო-რა, რა უთხრა. წამოდგა მერე ღრმად დაფიქრებული, მივიდა დედასთანა, დაჰკოცნა, მობრუნდა და თავისსავე ალაგას დაჯდა.

— როგორ, ახლაც გიყვარს, განა? — დაეკითხა გულაჩუყებული დედა.

— ვინა? ისა? ახლაც მიყვარს? ჰო, მართლა... იმისა

მეკითხებით! არა, არ მიყვარს. თითქოს საიქიოს ამბავი იყოს ყველა ესა... ვინ იცის, როდის მომხდარი...

კვლავ ყურადღებით გადაჰხედა რასკოლნიკოვმა.

— აი, თქვენც... თითქოს ათასი ვერსის მანძილიდამ გიყურებდეთ... მაგრამ ეშმაკმა იცის, რათ ვლაპარაკობთ ამასა! ან რათ კითხულობთ? — დასძინა გულმოსულმა და გაჩუმდა; თან ჩაფიქრებული ფრჩხილებს იკვნეტდა.

— რა საძაგელი ბინა გაქვს, როდიონ, კუბოს წააგავს სწორედ, — დაარღვია უცბად მძიმე სიჩუმე ჰულბერია ალექსანდროვნამა. — დარწმუნებული ვარ, შენის ავადმყოფობის მიზეზი სანახევროდ ეს ბინაც არის.

— ბინა?.. — მიუგო დაბნევით, — მართალს ამბობ, მგონი... მეცა ვფიქრობდი მაგასა... მაგრამ რომ იცოდეთ, დედიჯან, რა უცნაური აზრი გამოსთქვით ახლა, — დასძინა უცბად და უცნაურად გაიღიმა.

ცოტა ხანს კიდევ და მთელი ეს საზოგადოება, მახლობლები და მხიარული კილო ლაპარაკისასრულიად შესძულდებოდა უთუოდ სამის წლის უნახავს შვილსა. მაგრამ იყო აქ ერთი ისეთი საქმეც, რომლის გადადებაც სხვა დროსათვის შეუძლებელი და მოუხერხებელი იქნებოდა. ასე გარდასწყვიტა დილითვე, გაიღვიძა თუ არა.

— აი, რას გეტყვი, დუნია, — დაიწყო დალაგებითა და მკაცრად რასკოლნიკოვმა, — გუშინდლის გამო, რასაკერეღია, ბოდიშს ვიხდი, მაგრამ მოვალეობადა ვსთვლი გამოგიცხადო, რომ უმთავრესხედ უარს არ ვამბობ. ან მე უნდა ვიყო ან ლუქინი. დეე, მე გაფუჭებული და საზიზღარი ვიყო, შენ არ უნდა იყო ასეთი. ჩვენგანი უნდა ერთი იყოს გაფუჭებული. მაგრამ მისთხოვდები თუ არა ლუქინს, იმ დღიდან დათ აღარ ჩაგთვლი.

— როდიონ, როდიონ! ეს ხომ ისევ გუშინდელი ამბავია! — შესძახა შეწუხებულმა ჰულბერია ალექსანდროვნამა. — ან რად ეძახი შენს თავს საზიზღარს და გაფუჭებულსა, ვერ გამიგია სწორედ! გუშინაც აგრევე იყო.

— ძმაო, — მიუგო ასრევე მტკიცედა და მკაცრად დუნიამა, — შემცდარი ხარ სწორედ. დიდ ხანს ვიფიქრე წუხელა და დავრწმუნდი ნამდვილათა, რომ სცდები. საქმე ის არის, რომ შენის აზრით ვითომ ვილასიც გულისათვის ვკისრულობ ამ მსხვერპლსა. მაგრამ ტყუილია ეგ შენი ფიქრი; იმიტომ, რომ გათხოვებას გაქირვებული მდგომარეობა მაიძულებს. ხოლო რაც შეეხება მახლობელთა და ნათესავების გამოდგომას, რასაკერელია, ვეცდები, მაგრამ უმთავრესი მიზეზი-კი ჩემის გათხოვებისა სრულიადაც ეს არ არის...

„სტყუის!“ ფიქრობდა თავისთვის რასკოლნიკოვი და თან სიბრაზისაგან ფრჩხილებს იკვნეტდა. — „ამაყია და იმიტომ!“ არ უნდა გამოტყდეს, რომ კეთილისმყოფელობით მოსდის! თავმოყვარეა და თავზვია! ო, ხასიათით მდაბალნო! სიყვარულითაც კი ისე გიყვართ, თითქოსა გძულდეთ... ო, როგორ... მძულხართ ყველანი!

— ერთი სიტყვით, ვთხოვდები პეტრ პეტროვიჩზედ იმიტომ, — განაგრძობდა დუნეჩკა, — რომ მინდა უარესს დავაღწიო თავი. გადაწყვეტილი მაქვს პატიოსნურად შევასრულო ყოველივე, რასაც კი ჩემგან მოელის; მაშასადამე, მოტყუება სულაც არა მაქვს ფიქრათა... აგრე საექვოდ რისთვის იცინი?

აენტო ავდოტია რომანოვნაცა, თვალებში რისხვა დაეტყო.

— ყველაფერს შეასრულებ? — დაეკითხა რასკოლნიკოვი და გესლიანად გაეცინა.

— დიახ, მაგრამ დრომდე. თვითონ დანიშნვამ დამანახვა, რაც შეიძლება მომთხოვოს. რასაკერელია, თავისს თავს დიდად და გაზვიადებულად აფასებს, მაგრამ იმედი მაქვს მეც დამაფასებს... კიდევ იცინი, რისთვისა?

— შენ რაღასთვისა სწითლდები? ვიცი, დაო, სკრუობ და სკრუობ განგებ, ქალურის ჯიუტობითა, რომ, რა არის, შენი გაიყვანო... ვიცი, ლუჩინის პატივისცემა არ შეგიძლიან: ვნახე, რაც არის და ველაპარაკე კიდევ. მაშასადამე, ფულისთვის ჰყიდი თავსა და მდაბლად იქცევი. მიხარია იმიტომ, რომ გრცხვენია და სწითლდები!

— არა, სტყუი, არა ვცრუობ!..— შეჭყვირა მოთმინები-
დან გამოსულმა დუნეჩკამა.— არ მივთხოვდები არასოდეს, თუ,
დარწმუნებული არ ვიქნები, რომ მათასებს იგი; არ მივსთხოვ-
დები არასოდეს, თუ ვნახავ, რომ პატივს არა ვსცემ. ამაში-კი
საზედნიეროდ დავრწმუნდები უთუოდ და იქნება დღესვეც.
ასეთი ქორწინება კი არასოდეს საზიზღრობა და საძაგლობა
არ იქნება, როგორც იმხინ! მაგრამ თუნდ აგრეც იყოს და
ვცდებოდე, შებრალება არ უნდა იქონიო და აგრე უნდა მო-
მეყრა, განა? რად ითხოვ ჩემგან გმირობასა, როდესაც შენც
არა ხარ იქნება გმირი? ეს არის მხოლოდ ბატონობა და ძალა-
ღობა! თუ ვისმე დავლუპავ, იცოდე, მხოლოდ ჩემს თავს და-
ვლუპავ, სხვას არავისა... ჯერ ხომ არავინ მომიკლავს!.. აგრე
რად მიცქერი? რას გაფითრებულხარ? რა დაგემართა, რო-
დიონ? როდიონ, ძმაო!..

— ღმერთო ჩემო! გული არ შეუღონა!— შეჭყვირა პულხე-
რია აღექსანდროვნამა.

— არა, არა... სისულელეა... არასფერია!.. თავს ბრუ
დამეხვა. გული როდი შემღონებია... გულის შეღონება რას
მიქვია!.. ჰმ! დიახ... რა უნდა მეთქვა? დიახ: როგორ? და-
რწმუნდები დღესვე, რომ პატივისცემის ღირსია და თვითო-
ნაც... პატივსა გცემს და გაფასებს... აგრე-სთქვი, ვგონებ,
არა? დღესვეო, განა? ან იქნება ყური ვერ მოვკარ კარგათა?

— უჩვენე, აბა, დედიჯან, რას იწერება პეტრ პეტრო-
ვიჩი, — მიჰმართა დედას დუნეჩკამა.

აკანკალებულმა დედამ წერილი გადასცა. ყურადღებით
ჩამოართვა რასკოლნიკოვმა, მაგრამ ვიღრე გაჰხსნიდა, ჯერ
დუნეჩკას გადაჰხედა გაკვირვებულმა.

— უცნაურია, — წარმოსთქვა მძიმედ, თითქოს უცბად
ფიქრმა რამ გაუელვაო, — რისთვისა ვზრუნავ ასრე? რისთვისა
ვყვირით? გათხოვდი, ვისზედაც გინდოდეს!

ყველაფერი ეს თავისთვისა სთქვა თითქოს, მაგრამ ხმა-
მალლა და დასაც რამდენსამე ხანს გაშტერებული და დაფიქრე-
ბული უყურებდა.

გახსნა ბოლოს წერილი, ისევ ისრე გაცეხულმა და მძიმედ და ყურადღებით გადაიკითხა ორჯელ. განსაკუთრებით მოუსვენრობდა პულხერია ალექსანდროვნა. საზოგადოდ ყველა რაღასაც მოელოდა საგანგებოსა.

— მიკვირს სწორედ, — დაიწყო მცირე ფიქრის შემდეგ და წერილი დედას გაუწოდა, მაგრამ არავის კერძოდ ეს მისი სიტყვები არ შეეხებოდა, — საქმეები აქვს ნაკისრი, ვეჭილობს კაცი და ლაპარაკშიაც თავი ისე მოაქვს, ვითომ... რაღაცა იყოს და ასე შეცდომებით კი სწერს.

ყველა შეირბა. არ მოელოდნენ ამასა.

— ყველა ვეჭილები აგრე სწერენ, — შეჰნიშნა რაზუმინმა.

— როგორ, შენც წაიკითხე განა?

— დიახ.

— ჩვენ ვუჩვენეთ, როდიონ... რჩევასა ვთხოვდით, — დაიწყო დარცხვენით პულხერია ალექსანდროვნამა.

— ნამდვილი რომ ვსთქვათ, სასამართლოს კილოზეა ნაწერი, — გააწყვეტინა რაზუმინმა. — დღემდის სულ ასე სწერენ სასამართლოს ქალაღღებსა.

— სასამართლოსი? დიახ, აგრეა! საქმიანობა ეტყობა... არ ითქმის, ძან უცოდინარი იყოს დამწერი, მაგრამ არც დიდი მცოდნე უნდა იყოს; საქმის კაცია, ეტყობა!

— არცა ჰმალავს პეტრ პეტროვიჩი, რომ შავ ფულზედა აქვს ანბანი ნასწავლი; პირ-იქით, თავიც კი მოაქვს, რომ გზა თვითონ გაუკაფნია, — შეჰნიშნა ძმის შენიშვნით მცირედ ნაწყენმა ავდოტია რომანოვნამა.

— მოსწონს და მიზეზიცა აქვს, — წინააღმდეგი არა ვარ. შენ, ჩემო დაო, გეწყინა, მგონი, რომ მთელი წერილიდან ასეთი დასკვნა გამოვიყვანე და გგონია, ვითომ განზრახ ვლაპარაკობდე ასეთ უბრალო რამეზე, რომ მით მეტად გისაყვედურო. პირ-იქით, ნაწერის გამო ახრად მომივიდა ერთი მეტად საყურადღებო შენიშვნა. ერთს ადგილას ნათქვამი აქვს წერილში: „ნულარას დამემდურებითო“, რითაც მეტად ნათლად და აშკარად გემუქრებათ, რომ გავშორდებათ იმავ

წამს, როგორც კი თქვენსაა მნახავს. მაშასადამე, გემუქრებათ პირდაპირ, რომ თავს დაგანებებთ, თუ არ გაუგონებთ და პეტერბურგში დატოვებთ. როგორა გგონია ახლა: შეიძლება ისრევე გეწყინოთ ეს ლუეინისაგან, როგორც ეს ამას (რაზუმიხინზედ აჩვენებს), ან ზოსიმოვს მოეწერა, ან ჩვენგანს რომელსამე?

— არ-რა, — მიუგო ცოცხლად ღუნიამა, — მაგას მეც მივხვდი მაშინვე, რომ მეტად დაუფიქრებლივ მოჰსვლია, მაგრამ იქნება იმიტომაც, რომ წერა არ ეპარჯვება... ეგ ნამდვილი გიფიქრია, ძმაო. არც მე მოველოდი...

— სასამართლოს გემოვნებაზეა ეს ნათქვამი და ამიტომაც არის, რომ ბრიყველად მოუვიდა. მოგიყვინ სხვა მაგალითსაც, რომელიც ჩემ შესახებ არის განგებ საზიზღრადმოქორებული. ფული გადავეც გუშინ ქლექს ქვრივს, საცოდავს, სიღარიბით შეწუხებულსა, მაგრამ მოსაჩვენებლად-კი არა, „ვითომდა დასამარხადა“, როგორც ლუეინი მწამებს, — პირდაპირ დასაპარხადა და თვითონ დედასა და არა ქალსა, რომელსაც „საზიზღარ ყოფაქცევისათ“ გაცნობთ და რომელიც მხოლოდ გუშინა ენახე პირველათა. აქ მე სხვას ვერასა ვხედავ, ვარდა იმისა, რომ განზრახვა ჰქონია, რაც შეიძლება მეტი ჩირქი მოეცხო ჩემთვისა და ერთმანერთს შევძლებოდით. მაგრამ ეგ არის უბედურობა, რომ ისევ სასამართლოს კილოზე აქვს ყველა ეს გამოაქჟული და მასთან მიზანიც ერთობ აჩქარებითა და გულუბრყვილოდ გამქლავებული. ქკვიანი კაცია, ეტყობა, მაგრამ გონივრულად რომ მოიქცეს, ამისთვის მარტო ტვინი როდია საკმარისი. ყველა ეს მშვენივრად ახასიათებს იმის კაცობასა... ვფიქრობ ამიტომ, ვერც შენ დაგაფასებს ღირსეულადა. მაგრამ, იცოდე, გატყობინებ ყოველსავე ამას მხოლოდ სიკეთით, სხვა არასფრითა...

ალარ უზასუნია ღუნეჩკასა. უკვე ყველაფერი გარდაწყვეტილი ჰქონდა, მხოლოდ სალამოს-ლა უკვდიდა.

— როგორ გადასწყვიტე, მაშ, როდიონ? — დაეკითხა წყლანდელზედ უარესად შეწუხებული პულხერია ალექსანდროვნა, რომ ასე საქმიანის კილოთი იწყო ღაპარაკი როდიონმა.

— რაო, რა უნდა გადავწყვიტო?

— რა, და ისა, პეტრ პეტროვიჩი რომ იწერება შენზედა; სალამოთი რომ მოვალ, როდიონი ნუ იქნებაო თქვენსა. რას აპირებ... მოხვალ, თუ არა?

— ეგ, რასაკვრელია, თქვენ უნდა გადასწყვიტოთ და არა მე. თუ-კი ასეთი წინადადება არ შეუტრაცხკოფთ არც თქვენა და არც ღუნისა, რასაკვრელია, მოვიქცევი ისრე, როგორც თქვენთვის იქმნება სამჯობინო,—მიუგო ცივად.

— ღუნეჩკამ უკვე გადასწყვიტა და მეც ვეთანხმები,— დააჩქარა განმარტება პულხერია ალექსანდროვნამა.

— გარდავწყვიტე, როდიონ, რომ უთუოდ დაესწრო შენცა; ხომ მოხვალ?—დაეკითხ ავდოტია რომანოვნა.

— მოვალ.

— გთხოვთ, თქვენც მობრძანდეთ სალამოს რვა საათისათვის,— მიჰმართა ახლა რაზუმიხინსა. — დედიჯან, ამითაც ვთხოვ.

— საუცხოვოა, შეილო, როგორც გესურვოს,— დასძინა პულხერია ალექსანდროვნამა.— აგრე სჯობიან; პირფერობა და ცრუობა არ მიყვარს. სიმართლე ყველას სჯობიან... თუნდ იჯავროს ახლა პეტრ პეტროვიჩმა, თუნდ არა, ორივე ერთია ჩემთვისა.

ინ—ანი.

(გაგრძელება იქნება)

ფ უ თ ი

კარაღენკოსა

I

— დიდი ქარი ამოვარდება, ძმობილო.

— დიახ, ბატონო, საშინელი ქარიშხალი ამოვარდება. შე კარგად ვიცნობ ამ აღმოსავლეთის ქარს. ვაი იმისი ბრალი, ვინც ღამე ღვაზედ დარჩება.

— წმინდა იოსებმა დაიფაროს ჩვენი მეზღვაურები განსაცდელისგან. მეთევზეები კი, მგონი, კიდევ დაბრუნდნენ.

— აბა შეხედეთ! აგერ, იქით, იალქანს მოვკარ თვალი.

— ჩიტის ფრთა იყო. შეგიძლიან კედელს შეეფარო. ეხლა კი მშვიდობით, ორი საათის შემდეგ გამოიცვლება. ათის თავი წავიდა. დარაჯი კი დარჩა პატარა ციხის კედელზედ, რომლის გარშემო ზღვა ღრიალებდა და სჩქეფდა.

მზე ჩადიოდა. ქარი ძრეულდებოდა და ჰგლეჯდა არე-მარეს. სისხლის ფრად შეღებილი დასავლეთი თავ-ზარსა სცემდა ადამიანს და წყევლას და კრულვას უქადდა. ოჰ, რა შავად, რა ცივად გამოიყურებოდა ზღვის სივრცე. აქა-იქ მის შავ პირზედ უკვე მოსჩანდნენ აქაფებული, თეთრი ტალღები. ზღვა კი უფრო ღრიალებდა, უფრო სჩქეფდა და გრგვინავდა დიდ ხან დაფარულ სიბრაზისაგან.

ცასაც დიდი მოძრაობა ეტყობოდა, გრძელი ღრუბლები გასაოცარი სისწრაფით მიცურავდნენ დასავლეთისკენ და ვრევოდნენ იმ სისხლის მორევს, რომელსაც მთელი დასავლეთი მოეცვა. ზღვაზედ მოახლოვებული ქექა-ქუხილის

სუნი იდგა. მხოლოდ ერთგან შორს—შორს მოსჩანდა დაგვიანებული ნავი, რომელიც ციხისკენ მიისწრაფოდა, რომ იქ შეეფარებინა თავი და უბედურებას გადარჩენოდა. ზღვის შორი ნაპირი ბუნდად გამოიციკირებოდა ნისლიან საღამოში. ზღვა გამუდმებული ღრიალებდა და მიაქანებდა ზვირთებს ჯერ ისევ განათებულ დასავლეთისკენ. ნავის იალქანი ხან იმალებოდა და ხან ისევ გამოჩნდებოდა. ნავი ძლივ-ძლივობით დასცურავდა ამ აღელვებულ ზღვაზედ. თითქოს ერთმანეთს გასჯიბრებოდნენ ზღვა და ღამის წყვილიაღი, რომ შთაენტქათ საცოდავ. აი, აგერ ციხის კედელზედ გამოჩნდა სინათლე. თუმცა ნავი არსადა სჩანდა, მაგრამ მეთევზეს მაინც შეეძლო დაენახა საიმედო სინათლე ამ ცივ, აღელვებულ ზღვაზედ.

II

— შესდექ! ვინა ხარ?

დაუყვირა დარაჯმა ნავს და თოფი დაუმიზნა. მაგრამ ზღვა თოფზედ საშიშია. მეთევზეს არ შეუძლიან შეაყენოს საქე, რადგან ზღვის ტალღები გადააბრუნებენ ნავს, ამასთანავე ისპანელების ძველი თოფი ვერ იღებს კარგად მიზანში. ნავი ფრთხილად ელის ტალღას. დაუშვებს, იალქანს ცელქი ტალღა დაეხმარა და პატარა ნავთსადგურისკენ წასწია.

— ვინა ხარ? დაიყვირა კიდევ დარაჯმა, რომელიც აქამდის ყურადღებით ადევნებდა თვალ-ყურს ნავის მოძრაობას.

— ძმარ—უპასუხა მეთევზემ,—გამიღე კარი, აგრემც შეგეწევა წმინდა იოსების მადლი.—ხედავ, რა ქარიშხალია?

— მოითმინე, მეგობარო, ათისთავი ეხლავე მოვა. აქ კედელზედ გამოჩნდნენ ჩრდილნი, მერე გაიღო კარი, და ისპანელებმა შინ შეიყვანეს მეთევზე. და რა სიამოვნებით მოიგონებს იგი მრისხანე ზღვას, რომელზედაც ამ ცოტა ხნის წინათ მიცურავდა იმის პატარა ნავი.

კარები ჩაიკეტეს. ამ დროს უშველებელი ტალღა, სტეენით და გრიალით მოაწყდა კარებს და შენძრია იგი. ციხის ერთ ერთ კუთხის ფანჯრიდან კი მოსჩანდა მკრთალი სინათლე, რომელიც ანათებდა ნავთსათვურში მყოფ ნავს.

III

ამ კუთხეში ისპანელებს მოეთავსებინათ სამხედრო ციხე. ერთს წუთს ჩაქრა მკრთალი სინათლე და ფანჯარასთან გამოჩნდა ვილაცა კაცის ჩრდილი; ვილამაც გადმოხედა გაათურებულ ზღვას და მოშორდა. სინათლემ კვალად შეითამაშა ზღვის ტალღებზედ.

ეს იყო განდგომილი ხუან-მარია-ხოზე მიგუელი. აჯანყების დროს, ისპანელებმა დაატყვევეს იგი და სიკვდილი გადაუწყვიტეს; მაგრამ მერე, ვილასიც მეცადინეობით, აპატიეს და სიცოცხლე მიანიჭეს, ე. ი. განმარტოებულ კუნძულზედ ჩასდეს ციხეში. აქ მიგუელს მოხსნეს ბორკილი, რადგანაც საჭირო არ იყო: ქვითკირის კედლები, რკინის მოაჯირიანი ფანჯარა და უძირო მიუკარებელი ზღვა, უკარგავდა ადამიანს ყოველსავე იმედს განთავისუფლებისას. მიგუელს შეეძლო ფანჯარაში ეცქირნა, მოეგონებინა წარსული და... ჰქონდა კიდევ იმედი განთავისუფლებისა.

პირველ ხანს, როცა ამომავალი მზე ცელქად შეათამაშებდა თავის სხივებს ზღვის ტალღებზედ და გამოჩნდებოდა ნისლში მოცული შორი ნაპირი, მიგუელი დიდხანს გაშტერებოდა უცქეროდა სამშობლო მთებს, სოფელს, რომელიც პატარა წერტილათ-ლა მოსჩანდა, ათვალიერებდა ნავთსადგურს, გზებს, მთის პატარა ბილიკებს, რომელზედაც მოსჩანდნენ ჩრდილნი და იმათში... იმის სატრფოც. სამშობლოს მთებიდან გაისმის თოფის გრიალი, ზღვაზედ წამოვლენ იალქნები აჯანყებისა და თავისუფლების დროშით. მიგუელი ემზადებოდა ამისთვის და სცდილობდა ფრთხილად ამოეღო ფანჯრიდან რკინის მოაჯირი.

მაგრამ გაიარეს წლებმა. ნაპირზედ მშვიდობიანობა სუფევდა. მხოლოდ აქა-იქ ზედ დასცურავდნენ მეთევზის ნაგები. წარსული მიგუელს სიზმრად-ლა ეჩვენებოდა. სთვლემდა დამშვიდებულ ნაპირს და როცა ნაპირზედ ბოლი გამოჩნდებოდა, და სამხედრო ნაგები იწყობდნენ ზღვაზედ სიარულს გაშმაგებულის სისწრაფით, მიგუელმა იცოდა, რომ გამოსაცვლელად დარაჯები მოჰყავდათ.

ასე ამრიგად გაიარეს კიდევ წლებმა. მიგუელი დამშვიდდა, თავის ოცნებაც კი დაივიწყა, თვით სამშობლო მხარესაც კი გულგრილად დაუწყო ცქერა, და აღარ სცდილობდა მოედუნებინა ფანჯრის მოაჯირი. ან რისთვის? მაგრამ როცა აღმოსავლეთის ქარი წამოუბერავდა და ტალღები ანძრევდნენ ქვებს ზღვის ნაპირზედ, მის გულშიაც იღვიძებდა ყრუ, გამოურკვეველი გულის ტკივილი. ეჩვენებოდა, რომ ბურუს მოცული ნაპირიდან მორბიან მისკენ ჩრდილნი და გულსაკლავად რაღასაც მაღლა უყვირიან.. მიგუელმა კარგად იცოდა, რომ ეს თვით ზღვა ყვირის, მაგრამ მაინც ყურს უგდებდა და მის გულში მძლავრი, ბურუს მოცული მღვლვარება იღვიძებდა. ტუსად-ის პატარა ოთახში, კუთხიდან-კუთხემდინ მიდიოდა პატარა ბილიკი: ეს ხანგრძლივი სიარულით დაამჩნია იატაკს გაშმაგებულმა მიგუელმა. ეხლაც, ხანდახან, ამისთანა საშიშ ღამეებში, ის გულქოდგინეთ აჯაჯგურებდა ფანჯრის მოაჯირს და ანგრევდა მის გარშემო კედელს, მაგრამ აშოდ. მეორე დილით კი, როცა დამშვიდებული ზღვა ნაზად ვალერსებოდა ნაპირს და რაღასაც ეჩურჩულებოდა-მას, მიგუელსაც ავიწყდებოდა ის საშინელი, თავგანწირული წუთები. ჰგრძნობდა, რომ მას მოაჯირი კი არა, ხან მძვინვარე, და ხან ნაზად მოალერსე ზღვა იქერს, ხან კი... სამშობლოს მიძინებული ნაპირი.

IV

ასე, ამ მდგომარეობაში გაიარეს წლებმა, რომლებიც მიგუელს ღღებდად ეჩვენა. ძილის დრო არა სუფევს შეგნ-

ბისათვის და მიგუელის ცხოვრება ციხეში ხომ სულ გამოურ-
 კვეველი ძილი იყო. ძილშიც კი ელანდებოდნენ მოჩვენებანი.
 ხან და ხან, მზიან დღეებში სამშობლო ნაპირიდან გამოჩნდებოდა
 ბოლი. ამ დროს ციხეში ღიდი მოძრაობა იწყებოდა,
 ყველა რილასთვისაც ემზადებოდა. წინანდელზედ ხშირად
 დაცურავდნენ ზღვაზედ სამხედრო გემები ბაირაღებით. მი-
 გუელი ხან გულგრილად უცქეროდა ამ მოძრაობას, ხან კი
 გაკვრვება იხატებოდა მის მრავალ-ტანჯულ სახეზედ. ერთ-
 ხელ მოესმა კიდევ, თითქო ხეობაში და მთის ნაპირზედ თოჯი
 გავარდაო, გამოჩნდა ბოლი, რომელიც ნელ-ნელა გადნა ცის
 ლურჯ სივრცეში. პატიმარი მოებლაუჭა ფანჯრის მოაჯირს
 და შეინძრია იგი. მოაჯირი მოდუნდა, აგური და მიწა ჩამო-
 ცვივდა იატაკზედ.

გაიარა კიდევ რამდენიმე დღემ. ნაპირი ისევ მიწყნარდა,
 ჩაჩუმდა. მხოლოდ ზღვის ზვირთები ჩუმი დუდუნით მისდევდ-
 ნენ ერთმანეთს და ეალერსებოდნენ დაღონებულ ნაპირს. მი-
 გუელს ესეც სიზმარი ეგონა.

ამ საღამოს ზღვა ისევ გაცოფებული ღრიალებდა; ისევ
 მღეროდა თავის თავზარდამცემ სიმღერას და კვნესით და ოხვ-
 რით ბანს აძლევდა ჩაფიქრებული ნაპირი.

მიგუელმა მხრები აიწია და გადასწყვიტა ადრე ჩაწოლი-
 ლიყო ლოგინში. დეე, ზღვამ როგორც უნდა იხმაუროს; დეე,
 როგორც უნდა, დაიხსნას თავი ამ ტალღებიდან მეთევზის
 ნავმა, რომელიც მან ზღვაზედ შეამჩნია. მონის ნავი—მონურ
 ნაპირიდან მომავალი,—მონობაში უნდა დაიღუპოს! რა საქმე
 აქვს მიგუელს ან ნავთან, ან ზღვის გრიგალთან. წამოწვა.
 დაღამდა. დარაჯმა მოიტანა ლამპარი და შესდგა ფანჯარაში,
 რომ გაენათებინა მიგუელის ბნელი ოთახი. ლამპარის შუქზედ
 გამოჩნდა სარეცელზედ მწოლარე პატიმარი. ფერმკრთალს,
 თვალ დახუქულ მიგუელს მშვიდად ეძინა, მხოლოდ ხან და
 ხან კმუხენიდა თავის სქელ წარბებს და სახეზედ მწუხარება
 ეხატებოდა. ერთბაშად თვალები დააქუცია და წამოხტა. ვინ
 ეძახის... გაშმაგებული ზღვის ზვირთები ღრიალებენ და ეხლე-
 ბიან კედელს.

აქაფებული ზღვა თავის სიმღერას გაჰკიოდა. მას ბანს აძლევდნენ ციხის ცივი კედლები; თითქოს რაღაცა საზრელობა გადაირბინა კუნძულზედ და მისწყდა შორს ლურჯ სივრცეში. მიგუელი წამოხტა და მივარდა ფანჯარას, რომ დაენახა თეთრი იალქანი. რამდენიმე წუთის ძილი მას საუკუნედ ეჩვენა. ირგვლივ ბნელოდა. ზღვა შფოთავდა და ისმოდა ტალღების კვნესა და სტვენა. თუმცა ამისთანა ქარიშხალი ხშირი არის ზღვაზედ, მაგრამ მიგუელი კარგად იცნობდა ამ ქექა-ქუხილს და რაღაც არა ჩვეულებრივ გრგვინვას მიწის ქვეშ. ეხლაკი, როცა ყველაფერი მიწყნარდა, გრგვინვის მაგივრად, მიწიდან მოისმა რაღაცა ჩუმი, ნაზი, უცხო ხმები. ის კიდევ გაშმაგებული მივარდა ფანჯარას, მოეკიდა მოაჯირს და გაიხედა წყვედიადში. ზღვა საშინელებას წარმოადგენდა; შორი ნაპირი ხშირ ნისლს მოეცვა, მხოლოდ ერთი [redacted] გადმოხედა დედამიწას წითელში, ნისლით მოცულმა მთვარემ; ცოტახნით გამოტყორცნილი სხივები ცელქად შეთამაშდნენ ზღვის ტალღებზედ და ისევ მალე მიიმაღნენ. დარჩა მხოლოდ ძლიერი, ველური, მოუსვენარი და დამცინავი ხმაურობა. მიგუელი თრთოდა, შფოთავდა, ვით ზღვა. დიდი-ნნის ძილის შემდეგ იმისმა ტანჯულმა სულმა კვლავ გაიღვიძა, გონება დაუბრუნდა, და გაცოცხლდნენ აქამდის დახშული გრძნობანი. მიგუელს გაახსენდა ყველა ის, რაც ნახა მან რამდენიმე დღის წინად ნაპირზედ. ეს ხომ სიზმარი არ იყო! არა! არა! ეს იყო მოძრაობა, თოფების სროლა... ეს იყო აჯანყება!..

კიდევ გადაირბინა ზღვაზედ ძრიელმა მოჩქეფარე ტალღამ; კიდევ მოისმა უცხო, ნაზი, მოალერსეხმა. მიგუელი მივარდა ფანჯარას და ღონივრათ შეანძრია იგი. ჩამოცვივდა მიწა, გაჯი, აგურის ნატეხები და მოაჯირი ამოვარდა ბუდიდან.

ფანჯარასთან კი მიგუელს უღიმოდა და ალერსით ეძახდა პატარა ხავი.

V

ამ დროს კედელზედ დარაჯი გამოსცვალეს

— წმინდაო იოსებ! წმინდაო მარია!.. წაიბუტბუტა ახლად მოსულმა და კედელს მოეფარა. ზღვას მეტის-მეტ სიბრაზისაგან ქაფი მოეგდო და უზარ-მაზარი ზვირთები ერთმანეთს გაშმაგებულნი სცემდნენ. ქარი კკუაზედ იშლებოდა; კუნძული იძვროდა და კვნესოდა. ზღვის ძირიდან, ვით მოჩვენებანი, მოძვრებოდნენ ნაპირზედ დიდრონი ქვები, მრავალ საუკუნეთა წინად დამარხულნი ზღვის ძირში. უშველებელმა ტალღამ შემოჰკრა სწორედ მაშინ, როცა მიგუელი ფანჯრიდან გადახტა. წყალმა დამალა იგი, დააყრუა და წააქცია... ასე გონება დაკარგული მიგუელი დიდხანს ეგდო ნაპირზედ. მის გვერდით კი ღმუილით მიჰქროდა რაღაცა უზარმაზარი ბრაზიანი, დამცინავი. როცა გრგვინვა ცოტათი მისწყდა, მიგუელმა გაახილა თვალი. ცაზედ მიცურავდნენ შავი ღრუბლები. ადამიანი არამც თუ ხედავდა. არამედ გრძნობდა მათ მოძრაობას დასავლეთისკენ. ამ საერთო მოძრაობაში არ იღებდნენ მონაწილეობას ციხის კედლები, რომლებიც უძრავად და გულგრილად გაჰყურებდნენ ბუნების გრგვინვას. ამ წყვილად ღამეში დოლაბებიდან ზარბაზნები მოსჩანდნენ. შორეულ სადგომიდან გალობის ხმა მოისმა, დაფის ხმა: ჯარისკაცი ლოცულობდნენ. კუთხის ოთახიდან კვალად ციმციმებდა სანთელი. მიგუელი წამოდგა და გაეშურა სინათლისკენ... არა, ზღვა მატყუარია, მაცდური, საშიში. მიგუელი თავის ოთახში უნდა შევიდეს, ჩაწვეს ლოგინში და ტკბილად დაიძინოს. მხოლოდ მოაჯირი აწუხებს: თუ ნახეს, იფიქრებენ გაქცევა სდომებია ამ საშიშ ღამეშიო. არა, არ გაიქცევა... ზღვა შთანთქავს. მიგუელი მოექიდა ჩარჩოს, ავიდა ფანჯარაზედ და შესდგა. ჩუმად იყო დაცარიელებული ოთახი. სანთლის ყვითელი შუქი ანათებდა იატაკს, კედლებს და კუთხეში ლოგინის თავზედ მოსჩანდა წარწერა: „სუან—მარია—ხოზე—მიგუელი. განდგომილი, გაუმარჯოს თავისუფლებას. ირგვლივ კედლებზე მოს-

ჩანდნენ წარწერები: „ხუან — მიგული“, და რიცხვები. თავდაპირველად, მიგული დღეებს ნიშნავდა კედლებზედ, თვეებს... „დღედავ ღვთისაო, ორი წელიწადი კიდევ გავიდა... სამი... ომერთო, დაიფარე ჩემი გონება... მიგუელ... მიგუელ... მეთე წელიწადი მარტო რიცხვით-ღა იყო აღნიშნული უშენიშვნოდ. მხოლოდ სუსტი ხელით ამოჭრილი სახელი. კვალად მოსჩანდა კედლებზედ. შემდეგ ანგარიში წყდებოდა. ყველა ამას, ცივად, ულმობლად, ანათებდა სანთლის ყვითელი შუქი. და ცხადად დაინახა: მის ლოგინში ვილაც წევს და ტკბილად სძინავს, მშვიდად სუნთქავს. ეს ვინ არის? მიგული? ის მიგულია, რომელიც შემოვიდა აქ ჯან-ღონით სავსე, რომელიც შესტრფოდა და შეჰპაროდა თავისუფლებას?... კიდევ გაისმა ჰაერში ტალღის სტვენა და გრიალი. მიგული გადახტა ნაპირზედ. ერთი კიდევ წამოუჭრიალა ტალღამ და მალე ისევ მიჩუმდა. ფანჯრიდან კვალად მოსჩანდა სანთლის შუქი და მკრთალად უნათებდა გზას განთავისუფლებულ მონას.

VI

თოფზედ დაყრდნობილს დარაჯს კი მიებრუნებინა ქარისთვის ზურგი და ლოცვას ამოხდა; ყურს უვდებდა ზღვის ღრიალს, ქარის სტვენას. ცა ისევ შავად ჩამოწვა. მთელი ქვეყნიერობა შთაენთქა ამ წყვილადს, რომელიც გამეფებული ყოყველგან, — ცაში, ჰაერში, ზღვაზედ. ამ უკუნეთ ღამეშიც კი მოსჩანდნენ აქაფებული ტალღები რომლებიც, მიბრუნდნენ ნაპირისკენ და შორს შორს, კედლის იქით ისროდნენ თავიანთ წინწკლებს. დარაჯმა ილოცა, მიბრუნდა ნაპირისკენ და გაშრა, გაკვირვებისგან! ნავთსადგურის ახლო, იქ, სადაც ზღვა ცოტა არ იყოს დამშვიდებული გამოიციქირებოდა, დასცურავდა პატარა ნავი. იგი მიეშურებოდა შუა აღელვებულ ზღვისკენ. აგერ გამოჩნდა იალქანი და აფრიალდა ჰაერში. ნავი წაბორძიკდა და მიიმალა. ამ დროს მიგულიმა მიიხედა უკან და მოეჩვენა,

რომ კუნძული და სანთლის მიმკვდარებული სინათლე, რომელიც თითქოს თვალ-ყურს ადევნებდა იმის მოძრაობას, ჩაცვივდნენ სადღაც უფროსკრულში. მის წინ ზღვა მჩქეფარე, ზღვა მშფოთარე, რაღასაც გრგვინავდა. სიხარულით აივსო მიგუელის მიმკვდარებული გული. უფრო მძლავრად დააწვა ორთაყვირს, მოსწია იალქანს და შეჰყვირა... ეს იყო ყვირილი სიხარულისა, უსაღვრო აღტაცებისა, ახლად გაღვიძებულ და გამორკვეულ ცხოვრებისა. გაისმა თოფების ხმა, ზარბაზნის ქექა-გრიალი. გიჟმა ქარმა მსწრაფლ მოიტაცა იგი და განფანტა ჰაერში. ტალღა გიჟივით მიაქანებდა ნავს. მიგუელი იმედით მიიწევდა წინ და აღტაცებული გასცქეროდა სამშობლოს მხარეს. ის ეხლა თავისუფალი იყო; აღარავინ შეეხებოდა მას მთელ დედამიწის ზურგზედ; ყველა სიცოცხლეს შესტრფის, შეჰხარის, ის-კი თავისუფლებას. ნავი აცურდა ტალღის წვერზედ, შეტორტმანდა და ნელ-ნელა ჩამოეშვა ძირს. ციხის კედლიდან ამ დროს მას უკანასკნელად მოჰკრეს თვალი და კიდევ გაისმა იქიდან თოფების სროლა-გრიალი.

VII

მეორე დღით მზე მედიდურად ამოცურდა ლურჯ, მოკაშკაშებულ ცაზედ. აქა-იქ დარჩენილი ღრუბლები სწრაფად მიცურავდნენ ცაზედ. ზღვა მშვიდდებოდა და ნაზად ეალერსებოდა ნაპირებს, თითქოს რცხვენთან გუშინდელ თავის გახელების და სიჰკაცრისაო. ლურჯი ტალღები ისევ ბუტბუტით, ცელქად მიხტოდნენ ნაპირისკენ და საამურად, ათასფერად ბრწყინავდნენ მზის შუქზედ. შორი გამოცოცხლებული ნაპირი ნათლად მოსჩანდა დაწმენდილ ჰაერში, ყველგან ილიმოდა ახლად გამოღვიძებული ცხოვრება. პატარა გემი დაცურავდა ზღვის პირთან; მას თვალს ადევნებდნენ ისპანელები, რომლებიც შეკრებილიყვნენ ნაპირზედ.

— დაილუპებოდა — სთქვა ერთმა. — რა სისულელეა. არა, დონ-ფერნარდო?

საქართველოს ეკლესია და მისი დასაწყისი

(იმერეთის ეპისკოპოსს ლეონიდს უძღვნის ავტორი)

(დასასრული *)

IV

ზარგელა იერარქია

ზემო თქმულით შეგვეძლო გავვეთავებია ჩვენი წერილი, უკეთეს ერთი გარემოება არ იქცევდეს ყურადღებას. ჩვენ ვგულისხმობთ ერთ უუძველეს თქმულებას, რომელიც წმ. ნინოს „ცხოვრების“ არსენ კათალიკოზის მიერ (მე-X საუკ.) შემუშავებულ ვარიანტშია შეტანილი და, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, თვით ანტიოქიის უუძველეს წყაროებშიაც ყოფილა მოხსენებული. ეს თქმულება შეეხება ანტიოქიის მღვდელთ-მოძღვრის ეესტათის (323—340 წ.) მოგზაურობას საქართველოში ხალხის მოსანათლავად და საეკლესიო საქმეთა მოსაწყობად. ზოგს ჩვენს მკვლევარს გონია, ვითომც ეს თქმულება „მტკიცეთ დადგენილი“ ცნობა იყოს ჩვენი მატრიანებისა;¹⁶⁸) მაგრამ, სამწუხაროთ, ეს ამბავი ჯერ-

*) იხ. „მოამბე“ № IV.

¹⁶⁸) „По твердо установленнымъ даннымъ грузинскихъ летописей, —ამბობს ბ-ნი ა. ნატოშვილი,— для крещенія грузинъ присланъ былъ императоромъ Константиномъ Великимъ антиохійскій патріархъ Евстаѳій“. ნახ. „Мцхეთъ и его соборъ Свети-Цховელი“. стр. 159.

ჯერობით მტკიცეთ დადგენილი არ არის: მაგალითად, პროფ. ალ. ხახანაშვილი ამ თქმულებას მერკინდელ შეთხზულ ამაღლ თვალის და გადაჭრით ამბობს რომ აღნიშნული ცნობის მიღება შეუძლებელიაო.¹⁶⁹⁾ ჩვენს აზრს ამ საგნის შესახებ მკითხველი ქვემოთ დაინახავს. აქ კი ჯერ თვით ამ ადვილს მოვიტანთ უცვლელათ არსენ კათალიკოსის თხზულებიდან:

„ხოლო ვინაჲთგან განსრულდა შენება წმიდათა მათ ეკლესიათა და არღარა იყო ნაკლულევენებაჲ, გარნა მღუღელნი ხოლო, წარაელინნა მოციქულნი საბერძნეთად სწავლითა და მოძღვრებითა ნეტარისა ნინოსითა მეფუსა მიმართ და ითხოვნა მოძღუარნი და მასწავლელნი ღუთას-მსახურებისანი. ხოლო მსურვალემან მან ტრფიალმან ღუთის-მსახურებისამან კონსტანტინე, ისწავა რა მიხეზი სათხოველისა, მოციქულნი იგი მრავალსა პატრუსა სიყარულსასა ღირსყუნა და მიუვლინა მათ უკუაჲთი ანტოქელ პატრიარქი ფრადითა პატრიოთა, კაცი სარწაუნო და სიბრძნითა და ცხორებითა განშენებული, რომელი ნათლითა მართლმადიდებლობისათა ყოველსა სოფელსა ნათობდა. რამეთუ იყო მას ქამსა ნიკეას წმიდასა მას და დიდებულსა კრებასა სამას ათვრამეტა წმიდათა მამათასა, რომელთა თანა დაამტკიცა მართალი სარწმუნოებაჲ და დაამხუნა საღმრთოსა მას ბუნებასა ზედა განკუეთილებისა შემომღებელნი. ესე ფრადითა ძღუნითა გამდიდრებული მასწავლელად სჯულისა და წესთა და მოძღვრებად ღუთის მეცნიერებისა მეფისა მიმართ ქართველთასა მოივლინა“.¹⁷⁰⁾

ამასვე იმეორებს ანტოქელ მღვდლის მიხეილ ბრეკის „სია ანტოქელ პატრიარქებისა“.¹⁷¹⁾

არა ნაკლებ საყურადღებოა დავით აღმაშენებლის (1089—1125 წ.) თანამედროვე ბერის, ეფრემ მცირის, წე-

¹⁶⁹⁾ ნახ. Источники по введ. хр. въ Грузіи. стр. 44—45.

¹⁷⁰⁾ „ცხოვრება წმიდა ნინოსი“. გამცემა საეკლესიო მუზეუმისა № 10. ტფილისი. 1902 წ. გვ. 34—35.

¹⁷¹⁾ აი ეს ადგილი, რუსულად ნათარგმნი ვისკ. პორფირი უსპენსკის მიერ: „25. Евстафій. Сей святыи, какъ повѣствуетъ Саады,

რილიც ამავე საგნის შესახებ. ეფრემს მოყავს საკმაოთ სწო-
რი თარგმანი თეოდორიტე კირელის მოთხრობისა ქართველთა
მოქცევის შესახებ, სიტყვა-სიტყვით გადმოგვცემს იმ ად-
გილსაც, სადაც თეოდორიტე კონსტანტინეს მიერ მღვდელ-
შთაერის ამორჩევასა და საქართველოში გამოგზანაზე ამბობს,
და უკანასკნელ დასძენს:

„ამას უკვე თეოდორიტე ესოდენ მოიხსენებს; **ხოლო**
სხვათა წკრალთა შანს სახელდებით პოვნილ არს სახელი
ტყვისა მის, ჩვენ ტყვეთა მხსნელისაჲ, რამეთუ ბერძულად
ნონნა უწოდენ წმიდასა მას, რომელსა ჩვენ მცირეთ შეცვა-
ლებითრე ნინოდ სახელვსდებთ. -აგრეთვე სახელიცა მივლი-

сынъ Янха антихіица, былъ епископомъ въ Алеппѣ до собо-
рованія 318 богоносныхъ отцовъ въ Никее и по смерти
патріарха (Антихіійскаго) Павлина былъ возведенъ... на
патріаршіи престоли... Евстаѳій предсѣдательствовалъ въ
этомъ Соборѣ и разглагольствовалъ съ самодержавнымъ
Константиномъ, хваля его и утверждая въ вѣрѣ, и опровер-
гая богохульство Арія. Онъ препирался съ этимъ еретикомъ
и съ его послѣдователями. Его отменно уважалъ царь. По
окончаніи Никейскаго Собора Евстаѳій отправился въ Анти-
хію къ престолу своему и былъ тамъ принятъ съ великою
честію.—Въ это время увѣровали во Христа Грузины при
посредствѣ находившейся у нихъ въ плѣну святой Цопны.
Они посольствомъ извѣстили о семъ самодержавнаго Кон-
стантина и просили его прислать къ нимъ добродѣтельнаго
и ученаго архіерея, дабы онъ крестилъ ихъ и научилъ хри-
стіанскою вѣрѣ. Это обрадовало сего царя и онъ послалъ къ
нимъ антихійскаго патріарха Евстаѳіа, потому что Грузія
причислялась къ его епархіи. Евстаѳій прибылъ къ нимъ
и, огласивъ ихъ, крестилъ всѣхъ и преподалъ имъ основныя
понятія о христіанскою вѣрѣ; потомъ, рукоположивъ имъ
епископовъ, священниковъ и діаконовъ, и освятивъ нѣ-
сколько церквей и составивъ изъ нихъ паству свою, возвра-
тился въ Антихію“. *Бб. Порфирія еп. Чигиринскаго: Востокъ*
Христіанскій.—Сирія, въ „Труд. Кіевск. Духовн. Академіи“
за 1874 г. т. II, іюнь, стр. 368—369.

ნებულრსა მის ეპისკოპოსისა ესრეთ პოვნილ არს, ვითარმედ თვით ევსტათი იყო ანტიოქელ პატრიაქი, რომელმან დაამყარა ეკლესია იგი მირიანის მიერ მცხეთას აღშენებული, და უკურთხა მათ კათალიკოსი მთავარ ეპისკოპოსი; ხოლო მეფემან ქართველთამან და ყოველთა მთავართა მისთა დაუწესეს პატრიაქსა ანტიოქიისასა მოსასყიდელად ნივთთა წმიდისა მირონისათა აგარაკები ათასი კუამლი ქვეყნისაგან ქართველთასა, რათა საფასო შემოსავალთა მათთა იყოს ფას ნივთთა მირონისათა, რამეთუ მათ ქამთა არასადა წმიდა იქნებოდა მირონი თვინიერ ანტიოქიას და მიერ განეყოფოდა ყოველთა“. ¹⁷²⁾

სიტყვა-სიტყვით ამასვე ამბობს ეფრემის თანამედროვე ანტიოქელი მღვდელ-მონაზონი წმ. სიმეონ საკვირველ-მოქმედის მონასტრისა, ნიკონ მთაშაველი, თვის „ტაქტიკონის“ მე-37 თავში. ¹⁷³⁾ ნიკონის „ტაქტიკონი“ დაწერილი ყოფილა 1072—1088 წლებს შუა. ¹⁷⁴⁾ და ეს გარემოება სრულიად ცხად-ყოფს, რომ აღნიშნული თქმულება ანტიოქიაში მე-XI საუკუნეზე ადრე უნდა ყოფილიყო ცნობილი. მაშასადამე, უკუილადაც გასაკვირი არაა, რომ ამ თქმულებით მე-X საუკუნის მცხოვრებს არსენ კათალიკოსსაც ესარგებდნოს.

ასეთია ცნობები, რომელნიც დღეს ხელთა გვაქვს აღნიშნულ საგნის შესახებ.

როგორც ვიცით, ბაზანტიელ მწერალთაგან მხოლოდ თეოდორიტე აღნიშნავს, რომ, როცა კონსტანტინემ ქართველ მოციქულების მოსვლის მიზეზი გაიგო, ამოარჩია კაცი სარწმუნოებით შემკული და მღვდელმთავრის ხარისხით შემოსილი და ქართველებს მქადაგებლად გაუგზავნაო. რუფინიკი

¹⁷²⁾ ქრონიკები I, გვ. 36. შეად. „ახალი ვარიანტი...“ გვ. XLIII—XLV.

¹⁷³⁾ ნახ. Правосл. Пал. Сборникъ. т. VI, вып. 1: „Три статьи по русск. палестиновѣдѣнiю“ Архим. Леонида. стр. 46—47.

¹⁷⁴⁾ იქვე გვ. 39.

საზოგადოათ შენიშნავს, რომ კონსტანტინემ სიამოვნებით აასრულა ქართველთა მეფის თხოვნაო, მაგრამ რაში მდგომარეობდა ეს „ასრულება“ ან სახელდობრ რა და რა ხარისხის შექონი სასულიერო პირები გამოგზანა მან საქართველოში, ამის შესახებ-კი არას ამბობს. ¹⁷⁵⁾ შედარებით უფრო ვრცელ ცნობებს იძლევა „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, რომლის თქმითაც კონსტანტინე იმპერატორმა ქართველებს ერთი ეპისკოპოსი, ორი მღვდელი და ერთი დიაკონი გამოუგზანა: „და მოსცა მეფემან — იოვანე ეპისკოპოსი და ორინი მღვდელნი და ერთი დიაკონი“. ¹⁷⁶⁾ ამასვე იმეორებს წმ. ნინოს „ცხოვრების“ ყველა ვარიანტები მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ერთი დიაკონის ნაცვლათ სამ დიაკონს აღნიშნავს, ¹⁷⁷⁾ — გარდა შატბერდისეული ვარიანტისა, რომელიც, ჩვეულებრივ, სასწაულთ-მოქმედებით გატაცებულია და საჭიროდ არა თვლის კონსტანტინესაგან მიღებულ ეპისკოპოსის სახელი და სამღვდლოების რაოდენობა გვიჩვენოს. ¹⁷⁸⁾

ახლა ვიკითხოთ: რანაირათ შეიძლება ქართულ და ანტიოქურ წყაროთა შეთანხმება? პირველნი საბერძნეთიდან მოსულ ეპისკოპოსად იოანეს თვლიან, უკანასკნელნი-კი საქართველოში პირველი ეპარქიის დაარსებას ანტიოქიის მღვდელთ-მოდღვარს ევსტათის მიაწერენ. რას ნიშნავს ეს? ნუ თუ ეს წინააღმდეგობა არ არის?

ამ ამბავს, აღბათ, წმ. ნინოს „ცხოვრების“ ერთი ვარიანტის რედაქტორიც ჩაუფიქრებია, და იგი ცდილობს აღნიშნული საკითხი შემდეგნაირათ აღსნას.

„ხოლო პირველად ესე საცნაურ ვყოთ, რომელი ღირს არს ძიებისა, — ამბობს იგი, — რამეთუ ვითარცა გვიპოვნიეს ბერძულთა წერილთაგან გარდმოღებული სულ მცირედ გა-

175) Источники по введ. хр. въ Грузіи. стр. 11 и 6.

176) ქრონიკები I, გვ. 31.

177) შედ. საბინინის „საქართვ. სამოთხე“, გვ. 143; „ქ.-ცხოვრება“ I, გვ. 125; საეკლესიო მუხ. ხელნაწერი № 160, გვ. 123 და სხვანი.

178) „ახალი ვარიანტი...“, გვ. 50.

წმ. ნინოს სახელისა და ეპისკოპოსის ვინაობის შესახებ „სხვათა წერილთა შინა პოვნილ არსო“.¹⁸⁰)

რა თქმა უნდა, აღნიშნული ჰიპოტეზა ჩვენ ვერ დაგვაკმაყოფილებს. ევსტათი ანტიოქელი უბრალო პირი არ იყო. ასე რომ, უკეთუ კონსტანტინე იმპერატორის მინდობილობით მას მართლა ემგზავროს საქართველოში, ცხადია, ეს ამბავი არც ბაკურ-მეფეს (რომლის ყმაწვილობაშიაც ქართველთა მოქცევა მოხდა) დაჩებოდა შეუნიშნავი და, უეჭველია, რუფინსაც მოუყვებოდა. მართალია, იმ დროის ისტორიულ პირთაგან რუფინი მხოლოდ კონსტანტინეს იხსენიებს საკუთარი სახელით, ქართველთა მეფის, დედოფლის და თვით წმ. ნინოს სახელის შესახებ კი არას ამბობს, თუმცა ძლიერ საეჭვოა მის მოხრობელს მეფე-ბაკურს ამათი სახელები არ ცოდნოდეს და რუფინისთვის არ ეთქვას, — მაგრამ ეს გარემოება, სხვათა შორის, რუფინის გულმავიწყობითაც შეგვიძლია ავხსნათ; შესაძლოა, როცა თავის „საეკლესიო ისტორიის“ აღწერას შეუდგა, მას გადაჭრით აღარ ხსომებოდეს ქართველი მეფის და ქართველთა განმანათლებელ ტყვე-ქალის სახელი და, ამიტომ, ემჯობინებინოს, შეცდომის ასაშორებლად, სრულიათ აღარათფერი დაეწერა მათ საკუთარ სახელების შესახებ. მაგრამ ძნელია ანტიოქიის მამათ-მთავრის შესახებაც ესევე ითქვას: რუფინს მისი სახელი არ დაავიწყდებოდა; ხოლო არც ის შეგვიძლია ვიფიქროთ, ვითომც რუფინს ცოდნოდეს ევსტათის შესახები თქმულება და განგებ დაემალოს იგი: საამისოთ საკმაო საბუთი არ მოგვეპოვება.

¹⁸⁰) ამიტომ შემცდარად უნდა ჩაითვალოს პატივცემულ პროფესორის ალ. ხახანაშვილის აზრი, ვითომც ევსტათი ანტიოქელის შესახებ თქმულებას ეფრემ მცირე თეოდორიტეს მოთხრობაზე ამყარებდეს (Источники по введ. хр. вь Грузию, стр. 45). როგორც თვით ეფრემი ამბობს, ამ საგნის შესახებ მას თეოდორიტეს ისტორიით კი არ უსარგებლნია, არამედ „სხვა წერილებით“, რომელნიც ანტიოქიაში უპოვნია. ხოლო რომ ანტიოქიაში ამგვარი თქმულება ნამდვილათ ყოფილა, ეს ჩვენ უკვე დავინახეთ მიხეილ ბრეკისა და ნიკონ მთაწველის წერილებიდან.

ცხადია, მაშასადამე, რომ ევსტათი ანტიოქელს საქართველოში არ უმოგზავრნია, ან უკეთ რომ ვთქვათ, ის მღვდელ-მთავარი, რომელიც ქართველებს იმპ. კონსტანტინესაგან მიუღიანთ, ევსტათი ანტიოქელი არ ყოფილა. და ჩვენც ვეთანხმებით, რომ პირველი ეპისკოპოსი, რომელიც ქართველებმა საბერძნეთიდან მიიღეს, იყო იოანე. მიუხედავად ამისა, მაინც გავებდავთ და ვიტყვით, რომ არა გვაქვს საკმაო საფუძველი, ანტიოქურ წყაროთა ზემორე აღნიშნული თქმულება ყოველგვარ ისტორიულ სამართლებს მოკლებულ ზღაპრად აღვიაროთ და იმ მკვლევართ დავეთანხმობთ, რომელნიც ამ ტრადიციულ თქმულებაში ხედავენ „გამოძახილს“ (отголоски) მხოლოდ იმ ეპოქისას, რომელიც ქართველთა მოქცევის შემდეგ დაიწყო.¹⁸¹⁾ ჩვენ გვგონია, რომ აღნიშნულ ტრადიციულ თქმულებაში თავს იფარავს გამოძახილი არა მარტო იმ ეპოქისა, რომელიც ქართველთა მოქცევის მოდევნდა, ანაჰედ ამ ეპოქასაც, რომელსაც თვით ეს მოქცევა ეკუთვნის. ამას ჩვენ გვაფიქრებინებს შემდეგი საყურადღებო გარემოება.

როგორც უკვე მოვიხსენეთ, რუფინი და „მოქცევა ქართლისაჲ“ ერთხმად აღიარებენ, რომ პირველი სამღვდლოება ქართველებმა კონსტანტინესაგან მიიღესო. მაგრამ, ნაშა გამოიხატა თვით კონსტანტინე-იმპერატორის მონაწილეობა ამ საქმეში, — ამის შესახებ არც ერთი და არც მეორე წყარო არავითარ ცნობას არ იძლევა. ბევრს ვერაფერს უმატებს ამ კითხვის გადაწყვეტას თეოდორიტე კირილის გაზვიადებული პერიფრაზი რუფინის მოთხრობისა; ამ პერიფრაზით, როცა იმპერატორმა ქართველი მოციქულების მისვლის მიზეზი შეიტყო, „ამოაწმინა კაცი შემკული სარწმუნოებითა“ და გამოგზანა საქართველოში მქადაგებლად.¹⁸²⁾ რა თქმა უნდა,

¹⁸¹⁾ „Можно установить съ нѣкоторымъ вѣроятіемъ, что въ традиціи о присылкѣ перваго архіерея изъ Антиохіи слышатся отголоски эпохи, слѣдовавшей за крещеніемъ грузинскаго народа“. *Хахановъ*, *Источники...* стр. 45.

¹⁸²⁾ იქვე გვ. 11.

იმპერატორი კონსტანტინე პირველ შეხვედრილ ეპისკოპოსს არ გამოგზავნიდა ჩვენს ქვეყანაში, უსათუოთ ამოაჩვენებდა, საბუთი გვაქვს ვიფიქროთ, დიდა საბრძოლეთაგან ამოაჩვენებდა. ეს კიდევ ცოტაა: თითქმის ყველა მკვლევართა გაჰოანგარიშებით, საბერძნეთიდან საქართველოში პირველი სამღვდელოების მოსვლა იმ დროს ეკუთვნის, როდესაც მთელს ბიზანტიას და ბიზანტიის სამღვდელოებას არიოზის მწვალებლობა არყევდა. ხშირათ თვით სამღვდელოებასაც კი უჭირდა გამოეცნო, თუ ვინ იყო მასში მართლმადიდებელი და ვინ იყო არიოზის თანამოაზრე. ჯერ ესეც საკმაოა ვიკითხოთ, შეეძლო თუ არა კონსტანტინე-იმპერატორს ამგვარს პირობებში ახლათ-დანერგულის ივერთა ეკლესიისათვის მღვდელმთავარი და პირველი სამღვდელოება საკუთარის ამორჩევით გაეგზავნა?

მეორე მხრით, თუ საბარძნეთიდან პირველ სამღვდელოების მოსვლის ჩვენ მიერ დადგენილი ქრონოლოგია, 326 წელი, საფუძვლიანად შეიძლება ჩაითვალოს, მაშინ მხედველობაში მისაღები ხდება შემდეგი გარემოებაც. სწორეთ წინა 325 წელს, კონსტანტინეს თანდასწრებით, 318 სასულიერო მამას კრება ჰქონდა ნიკეაში, პირველი მსოფლიო კრება, რომელმაც, მეორე მსოფლიო კრების სიტყვით, სხვათაშორის დააკანონა უკვე ძველი დროიდან არსებული უპირატესობანი ანტიოქიის ეკლესიისა აღმოსავლეთის ეკლესიათა შორის.¹⁸³⁾

¹⁸³⁾ ნახ. „Правила свят. вселенск. соборовъ съ толкованіями“. ч. I. Москва. 1877 г. стр. 83: „... Епископы восточные да начальствуютъ токмо на востокъ, съ сохраненіемъ преимуществъ Антиохійской церкви, правилами Никейскими признанных“ (II-го всел. собора 2-ое правило). შეადარე იქვე გვ. 23: I-ლი მსოფლიო კრების 6 კანონი.—„Соборъ Никейскій,—ამბობს რობერტსონი,—признаетъ главными три кафедры, какъ предсѣдательствующія надъ всеми церквами въ принадлежащихъ имъ областяхъ. Каждая изъ этихъ трехъ была въ одно и то же время церковью великой столицы и вмѣстѣ съ тѣмъ имѣла честь производить свое основаніе отъ апостола“ (Ро-

ძნელი დასაჯერებელია, ღვთისმოსავ იმპერატორს, რომელმაც კრების ამ გარდაწყვეტილებას თავისი დასტური მიცა, მეორე წელსვე დაიწყებოდეს იგი და ანტიოქიის მღვდელმთავრისთვის უბრალო რჩევა მაინც არ ეკითხნოს ისეთს მძიმე საქმეში, როგორც იყო ახლად დანერგულის ქართველთა ეკლესიის ორგანიზაცია და მის იერარქიულ მდგომარეობის მოწესრიგება. არ ფიქრობთ, საქართველოში პირველ სამღვდლოების გამოგზავნა იმ პირის დაუკითხავათ მომხდარიყოს, რომლის კათედრის ეკლესიურ-იერარქიული უპირადესობა აღმოსავლეთის პროვინციებში იმ დროს ყოველ ექვს გარეშე უნდა ჩაითვალოს. მეტსაც ვიტყვი: შესაძლოა, იმპერატორმა კონსტანტინემ ქართველთა ეკლესიის მოწესრიგების საქმე სულაც ანტიოქიის მღვდელმთავარს მიახლო, ხოლო ამ უკანასკნელმა ამოარჩია მღვდელმთავარი იოანე, ორი მღვდელი, ერთი დიაკონი და, იმპერატორის სახელით და თვისი ლოცვა-კურთხევით, მოციქულებთან ერთად, საქართველოში წარმოგზავნა. რა თქმა

ბертონი, *Ист. Христ. Церкви. I, стр. 284. შეად. გვერდი 147*).— საყურადღებოა თვით ანტიოქელთა შეხედულება მათი მამათმთავრის ტერიტორიალურ უფლებებზე პირველ ოთხ საუკუნის განმავლობაში: „Въ то время во всей вселенной были только три патріарха: Антиохійскій, Римскій и Александрійскій. Патріархъ Антиохійскій вѣдалъ всѣ области Малої и великої Азіи, которая есть Анатолія=Востокъ, начиная отъ Скутари (предмѣстіе Константинополя на Малоазійской сторонѣ) и всѣ къ востоку мѣста около Бѣлаго (Каспійскаго) моря до предѣловъ Востока, и всѣ страны у Черпаго моря вокругъ его, а также и Іерусалимъ и окрестности его. Но впоследствии..., послѣ второго и третьяго вселенскаго собора, Константинопольскій патріархъ Анатоліи, во время Четвертаго собора, принялъ отъ антиохійскаго патріарха Максима всѣ области Азіи отъ Скутари до Малатіи, хотя римскій папа Левъ и негодовалъ на это укороченіе апостольскаго антиохійскаго престола...“ 666. М. Брекъ, „Списокъ Антиохійскихъ патріарховъ“ въ *Тр. Кіевск. Дух. Академіи за 1874 г. т. II, стр. 361—362*.

უნდა, ამნაირს წარმოგზავნაზედაც შეეძლო ეთქვა „ქართლის მოქცევას“, რომ პირველი სამღვდელოება მირიან მეფეს კონსტანტინე იმპერატორმა „მოსცაო“, რადგან სიტყვა „მოსცა“ ამ შემთხვევაში მხოლოდ იმის გამოხატველია, რომ აღნიშნულ საქმეში ინიციატივა იმპერატორს ეკუთვნოდა, როგორც მთელ იმ სახელმწიფოს თავსა და უზენაეს გამგეს, სადაც ანტიოქია და აღმოსივლეთის სხვა ეკლესიები იმყოფებოდა.

ასე გვაქვს ჩვენ წარმოდგენილი ის რთული ეკლესიურ-ადმინისტრაციული კომბინაცია, რომელიც, ჩვენის ფიქრით, საქართველოში პირველი სამღვდელოების გამოგზავნას წინაუბრობდა და რომელსაც „ქართლის მოქცევის“ ქრონიკა ჩვეულებრივის ლაკონიზმით გამოხატავს: „მოსცაო“. მართალია, ამ კომბინაციის შესახებ რუფინის მოთხრობა, — ეს უღძველესი პირველ-წყარო ჩვენი საეკლესიო ისტორიისა, — პირდაპირ არაფერს ამბობს, მაგრამ, როგორც უკვე შენიშნული გვაქვს, არც არაფერს ისეთს იძლევა, რაიც ამ კომბინაციის წინააღმდეგს ამტკიცებდეს, იგი მხოლოდ სდუმს ამ საქმის შესახებ, მაგრამ დუმილი ხომ ყოველთვის უარის ყოფას არ მოასწავებს. სამართლიანათ ფიქრობენ, რომ იმ დროს, როცა მცხეთელები მოინათლენ, რუფინის მოთხრობელი ბაკური ძლიერ ახალგაზდა იყო.¹⁸⁴⁾ ჩვენის ანგარიშით იგი მაშინ 10 წლის მეტის ვერ იქნებოდა.¹⁸⁵⁾ მართალია, ათი წლის ბავშვს შეეძლო დამახსოვრებოდა, მაგალითად, უცხო პირის მოსვლა და მალე ისევ უკან გაბრუნება და მერე ისიც ისეთი გამოჩენილი

¹⁸⁴⁾ დ. ბაქრაძე: „ისტორია საქართველოსი“ გვ. 149.

¹⁸⁵⁾ ჩვენის ანგარიშით (ნახ. ზემოთ, თავი II), მირიან მეფე უნდა ასულიყო ტახტზე 298 წლის მახლობლათ, როდესაც იგი სულ ბევრიბევრი 25 წლის ვაჟაკი იქნებოდა (+ 361 წ.), ე. ი. სწორეთ იმ ასაკისა, როდესაც შესაძლო უნდა ყოფილიყო მას შვილი რევი (ბაკურის მამა) ყოლებოდა; ეთქვათ რევის ბაკური მიეცა 18 წლისას (298+18=316 წელს); 326—316=10 წელი, — ამ ხნის უნდა ყოფილიყო ბაკური, როდესაც საბერძნეთიდან საქართველოში პირველი სამღვდელოება შემოვიდა.

პირისა, როგორც ევსტათი ანტიოქელი იყო, უკეთუ მას საქართველოში მართლა ემოგზავრნა; და თუნდ თვითონაც არ დამახსოვრებოდა, უეჭველია, მოსწრებული პირები მაინც გადასცემდნენ, როცა იგი წამოიზრდებოდა. მაგრამ ესევე არ ითქმის ჩვენ-მიერ ზემოთ დასახელებულ კომბინაციის შესახებ. ეს კომბინაცია იმდენათ რთულს ეკლესიურ-ადმინისტრატტიულს მოვლენას წარმოადგენს განვითარებულ სახელმწიფოს ცხოვრებისას, რომ მისი ჯეროვანათ შეგნება და წარმოდგენა არამც თუ 10 წლის ბაკურს, არამედ თვით ქართველთა მეფეს და მეფის კარზე მყოფ ქართველებსაც კი, ვგონებთ, ძლიერ უნდა გაჭირვებოდათ. არც ვფიქრობთ, მაინც და მაინც ვინმე შესულიყოს იმის გამოკითხვაში, თუ სახელდობრ რომელი კათედრისაგან იყო გამოგზავნილი ის პირველი ეპისკოპოსი, რომელიც ქართველებმა იმპერატორის კონსტანტინეს სახელით მიიღეს: საკმაო იყო, რომ იგი კონსტანტინეს ინიციატივით მოვიდა საქართველოში; ამაზე მეტის გაგება იმ დროს ქართველისთვის საჭირო არ იყო. და, ალბათ, ამითი უნდა აიხსნებოდეს ის გარემოება, რომ რუფინს ჩვენ მიერ აღნუსხულ კომბინაციის შესახებ არაფერი აქვს შეტანილი თვის მოთხრობაში. ეს მით უმეტეს სარწმუნო ხდება, რომ თვით ბაკურის მცირე ხნოვანს მეფობაში, რომლისგანაც რუფინს ქართველთა მოქცევის ამბავი გაუგონია, მცხეთის კათედრა ერთმა იმ პირთაგანმა დაიჭირა, სახელდობრ „იაკობ მღვდელმა“, რომელიც იოანესთან ერთათ იყო მოსული საბერძნეთიდან,¹⁸⁶⁾ მაშასადამე, ახალი მღვდელმთავრის მისაღებათ განმეორებით ანტიოქიაში წასვლა ბაკურის დროს საჭირო აღარ უნდა ყოფილიყო, რადგან იაკობი უკვე საქართველოში იმყოფებოდა, მის ეპისკოპოსად ხელდასხმას კი მეზობელი ეპისკოპოსებიც შეასრულებდნენ.¹⁸⁷⁾

¹⁸⁶⁾ ნახ. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ (ქრონიკები I, გვ. 40).

¹⁸⁷⁾ პირველი მსოფლიო კრების მე-4 კანონის თანახმათ, როცა საჭიროება მოიპოვებდა ან „სიშორე“ გზისა ხელს უშლიდა, ეპისკოპოსის ხელდასხმა (χειροτονια) სამს მეზობელ ეპისკოპოსსაც შეეძლო; თვით ამ ხელ-

ასე ვხსნით და ასე გვესმის რუფინის ღუმლი და „ქართლის მოქცევის“ ლაკონიზმი ქართველთა პირველი სამღვდელთა შესახებ. და ჩვენი ჰიპოთეზა ორ უმთავრეს აზრს შეიცავს: ა) კონსტანტინე იმპერატორის დროს და მისივე განკარგულებით საქართველოს ახლათ დანერგულმა ეკლესიამ სამღვდელოება ანტიოქიის კათედრისგან მიიღო; ბ) ამ ამბავს, სიტყვის სიმოკლის გულისთვის, უფრო კი, ვგონებთ, საკმაოდ მასალების უქონლობისა გამო, „ქართლის მოქცევის“ ავტორი ორი სიტყვით აღნიშნავს: „მოსცა მეფემან (კონსტანტინემ),“ ხოლო რუფინი, ზემოთ დასახელებულ მიზეზის გამო, ამავე ამბავს ღუმლით ატარებს.

უკანასკნელი აზრის განმარტვას ჩვენ აღარ დავუბრუნდებით, რადგან ამის შესახებ, რაცა ვთქვით, ვგონებთ, ისიც უნდა კმარაიყოს; ხოლო, რაც შეეხება პირველ აზრს, არ შეგვიძლია იქიდან ის დასკვნა არ გამოვიტანოთ, რომელიც თავისთავათაც გამომდინარებს, სახელდობრ: უკეთუ პირველი სამღვდელოება საქართველოს ეკლესიამ ანტიოქიიდან მიიღო, ცხადია, ეს ეკლესია იმ თავითვე ანტიოქიის კათედრის ხელმძღვანელობის ქვეშ შესულა, ან უკეთ რომ ვთქვათ, მასზე დამოკიდებული გამხდარა, რადგან, მეორე მსოფლიო კრების მეორე კანონის თქმით, ძველ დროში უცხო ტომთა ეკლესიების უზენაესი მართვა-გამგეობა იმ საეკლესიო „ჩვეულებით“ განისაზღვრებოდა, რომლის ძალითაც ყოველ ახლათ დანერგულ ეკლესიის ხელმძღვანელობა და მეთვალყურეობა იმ უფროს ეკლესიის კუთვნილებას შეადგენდა, რომელსაც პირველიდანვე სამღვდელოება და მქადაგებლები ყავდა იქ გაგზანილი.¹⁸⁸⁾ უეჭველია, ამას შემდეგ ანტიოქიის ეკლეს-

დასხმის დამტკიცება კი მთელი ოლქის უმაღლესი გამგის (მიტროპოლიტის ანუ „პატრიარქის“) საქმე იყო. ნახ. Правила св. вселенскихъ соборовъ съ толков. ч. I. Москва. 1877 г., стр. 14—15.

¹⁸⁸⁾ „Церкви же Божии у иноплеменныхъ народовъ должны быти правимы, по соблюдавшемуся до нынѣ обыкновению отцовъ“. II-го всел. соб. 2-ое прав. ნახ. Прав. всел.

მსოფლიო კრებათა კანონებში შემდეგს თანდათანობას ვამჩნევთ: პირველი მსოფლიო კრება (325 წ., როცა კონსტანტინოპოლი ჯერ აუშენებელი იყო) ანტიოქიის კათედრის უპირატესობას რომის და ალექსანდრიის ეპისკოპოზებთან ერთად აღიარებს;¹⁹¹⁾ მეორე მსოფლიო კრებამ კი (381 წ.) ცალკე საეკლესიო ერთეულებად გამოაცხადა შემდეგი პროვინციალური ეკლესიებიც: ასიისა, პონტისა და თრაკიისა,¹⁹²⁾ რომელნიც მეორე მსოფლიო კრების მე-28 კანონის ძალით კონსტანტინოპოლის კათედრის ხელქვეითნი შეიქნენ.¹⁹³⁾ ასე დასრულდა იმ ისტორიულ პროცესის მსვლელობა, რომელმაც კონსტანტინოპოლის მღვდელმთავარი მსოფლიო პატრიარქის უფლებებით შემოსა, დანარჩენს აღმოსავლეთის პატრიარქებს კი შედარებით უფრო მცირე მნიშვნელობა არგუნა და ძველ ტერიტორიალურ უფლებათაგან ყველაზე უფრო მეტი ანტიოქიის კათედრას ჩამოაცალა. კონსტანტინოპოლის კათედრის აღნიშნულს ამალვებას მსოფლიო კრებათა მამანი იმ მოსაზრებით ასაბუთებდენ, რომ კონსტანტინოპოლი პოლიტიკურათ „ახალი რომია“ და, ამის გამო, საეკლესიო საქმეებშიაც ძველი რომის მსგავსათ უნდა განდიდებულ იქნასო.¹⁹⁴⁾ ერთი სიტყვით, კონსტანტინოპოლის დაარსების შემდეგ საეკლესიო ცხოვრებამ შემდეგი ტენდენცია მიიღო: შემცირება სხვა ეკლესიათა ტერიტორიალურ და საპატო უფლებებისა კონსტანტინოპოლის კათედრის სასარგებლოდ. სამართლიანათ შენიშნავს ჯემს რობერტსონი, რომ კონსტანტინოპოლის კათედრას ჯერ კიდევ ფორმალურათ მიუღებელი ქონდა განსაკუთრებული საეკლესიო უპირატესობანი, როცა ანტიოქიის დიდი საპატო კათედარიდან ევდოქსი ეპისკოპოსის კონსტანტინოპოლში გადაყვანა მისთვის

¹⁹¹⁾ I კრებ. მე-6 კანონი. Прав. всел. соб. съ толк. ч. I, стр. 23.

¹⁹²⁾ II კრებ. მე-2 კანონი. იქვე გვ. 83.

¹⁹³⁾ იქვე გვ. 243—244.

¹⁹⁴⁾ იქვე გვ. 244.

ამაღლებად ითვლებოდაო.¹⁹⁵⁾ ცხადია, ამ ტენდენციის ძალას ანტიოქიის ეკლესია ვერც საქართველოს ეკლესიის შესახებ აცდებოდა, მით უმეტეს, რომ, როგორც ქართულ წყაროებთან ჩანს, ქართველი მეფეები წმინდა საეკლესიო საქმეების შესახებაც კი იმპერატორების დაუკითხავათ არას აკეთებდნენ.¹⁹⁶⁾ რა თქმა უნდა, ამ გვარ პირობებში, ანტიოქიის კათედრას თუ სურდა ივერიის ეკლესია შეენარჩუნებია, გაცილებით უფრო თვალსაჩინო და კონკრეტული საბუთი უნდა წარმოედგინა თვისი უფლებების დასაცველად ქართველთა ეკლესიის შესახებ, ვინემ ის მკრთალი ისტორიული გარდამოცემა, რომ პირველი ეპისკოპოსის წარგზავნა საქართველოში იმპერატორმა კონსტანტინემ ანტიოქიის პატრიარქს მიანდოო. წერილობითი საბუთები ამის შესახებ, შეიძლება არ მოიპოვებოდა, ზეპირ გადმოცემა კი მაშინდელ პირობებში ვერავის დააჯერებდა,— და, აი, ჩვენ ვხედავთ, რომ ანტიოქიის მწერლობაში თავს იჩენს თქმულება, რომელიც გადაქრით ამბობს, რომ საქართველოს ახლად-დანერგულ ეკლესიის ადგილობრივ განმტკიცება და პირველი სამღვდელოების გამწესება ეესტათი ანტიოქელს ეკუთვნისო; მან საკუთარ ფეხით მოიარა საქართველო, აკურთხა პირველი მღვდელმთავარი და „საღვთო კანონად დაუწესა ანტიოქიის პატრიარქის ხელ-ქვეშე ყოფილიყო“.¹⁹⁷⁾ ეს თქმულება, შემდეგ, ქართულათააც ითარგმნა და ქართულ წყაროებში შემოვიდა.

ასე გვესმის ჩვენ ამ თქმულების ისტორიული მნიშვნელობა, დედა-აზრი და თანდათან განვითარება. ამნაირაა გაგებული, აღნიშნული თქმულება სავსებით ეთანხმება და ამართლებს იმ ჰიპოტეზას, რომ საქართველოს ეკლესია თავი-

195) *Дж. Робертсон*, Ист. Хр. Церкви. т. I, стр. 284—285. ევლოქი ანტიოქიიდან კონსტანტინოპოლში 360 წელს გადაიყვანეს.

196) მაგალით., ვახტანგ გორგასლანი კათალიკოზობის შესახებ. „ქრონიკები“ I, გვ. 48—49. შეად. „ქართლ.-ცხოვრ.“ I, გვ. 203.

197) ნახ. ნიკონ მთაწაველის წერილი. Прав. Палест. Сборникъ. т. VI, вып. 1. стр. 47.

დანვე (ე. ი. 326 წლიდან) ანტიოქიის კათედრის უზენაეს გამგეობისა და ხელმძღვანელობის ქვეშ იმყოფებოდა. მაგრამ, თუ გვსურს ჩვენს ჰიპოტეზას შესაფერი ძალა მოვუპოვოთ, საჭიროა, ის შეხედულებანი განვიხილოთ, რომელნიც ერთ-ხმათ აღიარებენ, რომ თავდაპირველათ საქართველოს ეკლესია ანტიოქიის კათედრას არ ექვემდებარებოდაო.

აღნიშნული შეხედულება ყველაზე უწინ ლე-კიენს (Le-Qien) აქვს გამოთქმული. იგი ამბობს: ანტიოქიამ იბერია მხოლოდ შემდეგში მიითვისა, პირველიდან კი იგი პონტის სამიტროპოლიტოს ეკუთვნოდაო. ამ აზრს ლე-კიენი ამყარებს ვინმე ნაფ-დოქსა ჰაქრანუსას (XI საუკუნ.) ჰიპოტეტიურ თქმულებაზე, რომელსაც იგი ამნაირათ გადმოგვცემს: ერთ თვის თხზულებაში ნილ დოქსაპატრიუსის ჰგონებს, რომ იბერია უუძველეს დროში ამაზნა-ჰქლენაზონტის სამიტროპოლიტოს ექვემდებარებოდაო.¹⁹⁸⁾ მაგრამ განა დასაჯერებელია ეს ჰიპოტეზა? ჩვენ უკვე ვიცით, რომ მე-II მსოფლიო კრებამ პონტის სამიტროპოლიტო დამოუკიდებელ ეკლესიად აღიარა და სასტიკი კანონი დაადო მათ, ვინც გაბედავდა და სხვის სამწყსოში თვისი უფლების გავრცელებას მოისურვებდა. მე-IV მსოფლიო კრებამ კი პონტის დიოცეზი პირდაპირ კონსტანტინოპოლის კათედრას დაუქვემდებარა. საზოგადო ტენდენციაც ისეთი იყო, რომ რაიმე-ნაირათ გავლენიან კათედრების მნიშვნელობა დამცირებულ-იყო კონსტანტინოპოლის კათედრის სასარგებლოდ. მაშ რაღა საფუძვლის ძალით შეგვიძლია ვიფიქროთ, ვითომც იბერია თავდაპირველათ პონტის სამიტროპოლიტოს კუთვნებოდეს, ხოლო როცა ეს უკანასკნელი კონსტანტინოპოლის კათედრას მიათვალეს, იბერია ანტიოქიის კათედრას მიეთვი-

¹⁹⁸⁾ Le-Qien: Oriens Christianus. t. I. Parisiis. 1740 წ. სერული 1335, მუხლი V: „Nil Doxapatrius in Notitia sua Graeca Iberiam prisca aetate Amaseae Helenoponti metropoli obnoxiam fuisse ponit“.

სებოის?!... ერთ დროს კიპრის კუნძულის ეკლესიას ანტიოქია თავის სამწყსოდ თვლიდა.¹⁹⁹⁾ მე-III მსოფლიო კრების წინ (431 წ.) ანტიოქიის პატრიარქმა კიპრის ეპისკოპოსი ხელდასხა; ამ ამბავმა მსოფლიო კრებამდის მიაღწია, და ამ უკანასკნელმა ისე დიდ ცოდვად ჩაუთვალა ანტიოქიის პატრიარქს ეს საქციელი, რომ კიპრის ეკლესია სრულიათ დამოუკიდებელ ეკლესიად აღიარა, სხვათა შორის, იმ მოსაზრების ძალით, რომ „არ ყოფილა ძველი ჩვეულება, რომლითაც ანტიოქიის პატრიარქს ნება ჰქონოდა კიპრის ეკლესიაში ხელდასხმანი ესრულებინაო.“²⁰⁰⁾ ამისთანა მაგალითებს შემდეგ ნუ თუ შესაძლოა, ნილ-დოქსა-პატრიუსის ჰიპოტეტიურ აზრზე დაფუძნებული, ლე-კიენის ჰიპოტეზა მივიღოთ და ის ქართულ-ანტიოქური ტრადიციული რწმენა უარყუოთ, რომელიც საქართველოში პარველ საეკლესიო იერარქიის დაფუძნებას ანტიოქიის ეკლესიას მიაწერს?!...

ლე-კიენის შეცომა, მხოლოდ თავისებურათ გადაკეთებული, სწორა 100 წლის შემდეგ გაიმეორა ჩვენმა ისტორიკოსმა პლ. იოსელიანმა. მისი აზრით: „То несомнѣнно, что Грузинская церковь въ началѣ стояла въ зависимости отъ *Патріарха Константинопольскаго*“) а потомъ вскорѣ присоединено къ престолу *Антиохійскому*, можетъ быть изъ уваженія къ Патріарху Евстаѣю, коему принадлежитъ слава утвержденія сей церкви и рукоположенія ей архіепископа.“²⁰¹⁾ მაგრამ აქ ორი რამ გვაოცებს: თუ მართლა საქართველოს ეკლესიის განმტკიცება და პირველი ეპისკოპოსის

¹⁹⁹⁾ ნახ. ბრეკის „სია“. Тр. Кіевск. Д. Ак. за 1874 г. ч. II, стр. 362.

²⁰⁰⁾ Прав. всел. соб. съ толков. ч. I, стр. 130—136.

*) ამ აზრს პლ. იოსელიანი ჩვენ მიერ ზემოთ (ნახ. შენიშვნ. 198) ამოწერილ ნილ დოქსაპატრიუსის სიტყვებზე ამყარებს, თუმცა, როგორც ვიცით, ნილ დოქსაპატრიუსს კონსტანტინოპოლზე სიტყვაც არა აქვს ნათქვამი.

²⁰¹⁾ Кр. Ист. Груз. Церкви. Сиб. 1843 г. стр. 143.

კურთხევა ევსტათი ანტიოქელს ეკუთნოდა, — მაშ როგორღა მომხდარა, რომ თავდაპირველათ ეს ეკლესია იმავე პატრიარქისათვის კი არ დაუქვემდებარებიათ, არამედ სულ სხვა კათედრისა და სხვა მამათმთავრისათვის? „მამათა ჩვეულება“ ხომ იმას მოითხოვდა, რომ საქართველოს ეკლესია იმ კათედრას დამორჩილებოდა, რომლისგანაც პირველი მქადაგებლები და სამღვდლოება ჰყავდა მიღებული?!... მეორე მხრით, არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ, თვით პლ. იოსელიანის ანგარიშით, ქართველთა მოქცევა 318 წელს მოხდა, ე. ი. ისეთს დროს. როდესაც არამც თუ „კონსტანტინოპოლის პატრიარქა“ არ არსებობდა, არამედ თვით კონსტანტინოპოლის ხსენებაც არსად იყო. მაშ როგორღა შეიძლებოდა ივერთა ეკლესია იმ თავითვე „კონსტანტინოპოლის პატრიარქს“ დაქვემდებარებოდა?! ამას გარდა სიტყვა „ВСОПЪ“ ათზე ან თხუთმეტს წელზე მეტს ხომ არ უნდა ნიშნავდეს;²⁰²) მაგრამ ჩვენ უკვე ვიცით, რომ 318-წლიდან არამც თუ 15-მა, არამედ თითქმის ცხრაჯერ თხუთმეტმა წელმაც განვლო, სანამ პონტის დიოცეზი, — რომელშიაც ნილ დოქსაპატრიუსის ამაზია ჭელენოპოლის კათედრა იმყოფებოდა, — კონსტანტინოპოლის კათედრას დაქვემდებარებოდა (451 წელს მე-IV მსოფლიო კრების დროს); პლ. იოსელიანი კი, როგორც შევნიშნეთ, სწორეთ ნილ დოქსაპატრიუსის ჰიპოტეტიურ აზრზე ამყარებს თავის „უეჭველს“ დასკვნას, თუმცა ჩვენთვის კი აქ ყველაფერი საეჭვოა და გაუგებარი.

დიდი ხანი არ არის, რაც პლ. იოსელიანის შეცდომა ბ — ნმა ა. ნატროშვილმა გაიმეორა,²⁰³) თუმცა იმ აზრის და-

²⁰²) არ უნდა დავივიწყოთ რომ 330 წლის მახლობლათ, არიოზის მომხრე პარტიის ჩაგონებით, იმპერატორმა კონსტანტინემ ევსტათი ანტიოქელი კათედრიდან ექსორია-ყო (*Робертсонъ*, *Ист. Хр. Церкв. I*, *стр. 194—195*); მაშასადამე, ძლიერ საეჭვოა, საქართველოს ეკლესიის ანტიოქიის კათედრისადმი დაქვემდებარება იმ მოტივით, რომელსაც პლ. იოსელიანი უჩვენებს, 330 წლის შემდეგ მომხდარიყოს.

²⁰³) *А. Натроевъ*: *Михеть и его соборъ Свети-Цховели*. *Тифлисъ*. 1900 г. *стр. 437*.

სამტკიცებლად, რომ საქართველოს ეკლესია თავდაპირველათ „კონსტანტინოპოლის პატრიარქზე“ იყო დამოკიდებული პატივცემულ მკლევარს არავითარი საბუთი არ აქვს ნაჩვენებში. სამაგიეროთ, საქართველოს ეკლესიის ანტიოქიის კათედრის ხელ-ქვეშე გადასვლის მიზეზად იგიც სწორეთ იმავე ტრადიციულ თქმულებას თვლის, რომელსაც პლ. იოსელიანი ემყარება და რომელიც ბ-ნ ა. ნატროშვილს, როგორც უკვე ნათქვამი გვაქვს, „მტკიცეთ დადგენილ ისტორიულ ცნობად“ მიაჩნია (ნახ. ზემოთ შენიშვნა 168). ამასთანავე იგი ერთ ახალს აზრსაც იძლევა, სახელდობრ: იგი გადაჭრით ამბობს, რომ 381 წელს, მე-II მსოფლიო კრების გარდაწყვეტილებით, საქართველოს ეკლესია ანტიოქიის საპატრიარქოში ჩაირიცხაო. სამწუხაროთ, ეს უკანასკნელი დეტალური ცნობაც სრულიათ დაუსაბუთებელადაა მოყვანილი. არ არის ნაჩვენები არც წყარო, საიდანაც ეს ცნობა ამოღებულია, და არც ერთი დადგენილება გინდ აქტი მეორე მსოფლიო კრებისა, სადაც ამ საგანზე იყოს რამე ნათქვამი. და ეს არც გასაკვირია, რადგან მე-II მსოფლიო კრების აქტებში და კანონებში საქართველოს ეკლესიის შესახებ ერთი სიტყვაც არაა მოხსენებული.²⁰⁴) ერთი სიტყვით, ბ-ნ ა. ნატროშვილის აზრი წარმოადგენს მცირეოდნათ შეცვლილს, მაგრამ სრულიათ ფრთებ-ჩამოგლეჯილს განმეორებას ლეკიენის და პლ. იოსელიანის შეხედულებისას. ამიტომ, რაც ამ უკანასკნელის წინააღმდეგ გვაქვს ნათქვამი, იგივე უნდა ითქვას პირველის წინააღმდეგაც.

ლეკიენის და პლ. იოსელიანის შეცდომას იმეორებდა ერთ ღროს აკადემიკოსი ბროსეც. მისი აზრით, საქართველოს ეკლესია თავდაპირველათ „თრაქიის დიოცეზს“ ექვემდებარებოდა, რადგან პირველ ხანად კონსტანტინოპოლის (ქალაქ ბიზანტიის) მღვდელმთავარიც ჰერაკლიის კათედრაზე იყო

²⁰⁴) შედარე: Дьянія вселенскихъ соборовъ. т. I. და Пრა-
 вила всел. соборовъ съ толкованіями ч. I. стр. 77—113.

მიწერილი. ხოლო, როცა მე-V საუკუნეში კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა მცირე აზიაში და თრაკიაში ტერიტორიული უფლებანი მოიპოვა, საქართველოს ეკლესიაც კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოში უნდა შესულიყო. ²⁰⁵⁾ საზოგადო დასკვნა კი, რომელიც აქედან გამომდინარებს, ერთია: მე-V საუკუნის მეორე ნახევრამდის საქართველოს ეკლესიას ანტიოქიის პატრიარქის ხელში ან ყოფილა. მაგრამ სწორეთ იმავე შრომის მეორე ნაწილში, სადაც ზემოთ აღნიშნული აზრია გამოთქმული, ჩვენ ვპოვებთ ადგილს, რომელიც ძირიანათ უარყოფს ამ აზრს და სავსებით ამართლებს იმ მოსაზრებას, რომ საქართველოს ეკლესია პირველიდანვე ანტიოქიის კათედრას ექვემდებარებოდა. აი ეს ადგილი: „კათალიკოზობის დაარსება საქართველოში ეკუთვნის იმ დროს, როდესაც ვახტანგ-გორგასლანი ინდოეთის ომებიდან დაბრუნდა, ე. ი. ვახუშტის ქრონოლოგიით, 473 წელს ქრ. შობ. შემდეგ. ამ დრომდის კი, საეკლესიო მხრით, საქართველოს უბრალო მღვდელმთავარი განაგებდა, რომელსაც, ჩვეულებრივ, ანტიოქიის პატრიარქი ხელდასხმიდა და გზავნიდა ხოლმე, როგორც ეს, სხვათა შორის, იმ ათი ეპისკოპოსის სირიული სახელებით მტკიცდება, რომელთა სიაც ჩვენ ხელთა გვაქვს“ ²⁰⁶⁾ ასეთია საბოლოო შეხედულება პატივცემულ აკადემიკოსისა აღნიშნულ საგნის შესახებ. აქედან გამომდინარე დასკვნაც ერთია, სახელდობრ ის, რომ მე-V საუკუნის მეორე ნახევრამდის საქართველოს ეკლესიას ანტიოქიის პატრიარქის ხელქვეშა ყოფილა. ჩანს, რვა წლის განმავლობაში (1849—1857 წწ.) მოუხსილველ მკვლევარის აზრს შესამჩნევი ცვლილება მიუღია, სხვათა შორის იმ ფილოლოგიურ მოსაზრების ძალით, რომ ჩვენი პირველი მღვდელ-

²⁰⁵⁾ Brosset, Hist. de la Géorgie. I, Spb. 1849 წ. გვ. 192, შენ. 1.

²⁰⁶⁾ მისივე: Hist. de la Géorgie. ნაწ. II. Spb. 1857 წ. წიგნი 2, გვ. 432.

მთავრები თითქმის ყველანი სირიულ სახელებს ატარებდნენ.*)

საკმაოთ ორიგინალურ შეერთებას ლე-კიენ-პლატონ-იესელიანის და ბროსეს უკანასკნელი შეხედულებებისას წარმოადგენს მამა კალ. ცინცადის შეხედულება. იგი ამბობს: საქართველოს მღვდელმთავარი თავდაპირველათ „პონტის მიტროპოლიტს ექვემდებარებოდა, ხოლო ამ უკანასკნელის საშუალებით—ანტიოქიის პატრიარქსაო“. 207) და ჩვენც არას ვიტყვოდით ამ შეხედულების წინააღმდეგ, უკეთუ საბუთი, რომელზედაც ავტორს ის აზრი აქვს დამყარებული, ვითომც საქართველოს ეკლესია თავდაპირველათ პონტის მიტროპოლიტზე ყოფილიყოს დამოკიდებული, ფრიად საეჭვო ღირსების ცნობას არ წარმოადგენდეს. ეს ცნობაა მე-II მსოფლიო კრების აქტების ის ადგილი, სადაც სხვა ეპისკოპოსთა სიაში მოქცეულია აგრეთვე „პონტოფილ იბერიას—პონტის ოლქიდან“. 286) ჩვენ შემთხვევა გვექნება სხვა ადგილას დაწვრილებით განვიხილოთ ეს „ცნობა“ და თვით მსოფლიო კრებათა აქტებშივე ვუჩვენოთ საბუთები, საიდანაც მკითხნელი თვითონვე დაინახავს, რომ მე-II მსოფლიო კრების აქტებში დასახელებული „სამ-სახელიანი“ მღვდელმთავარი „პონტოფილ-პანსოფი-პასიფილი“ იყო ეპისკოპოსი არა იბერიას-ქართლისა, არამედ მცირე აზიაში მდებარე იმ პატარა ქალაქის იბორასი (Ibora), რომელიც იმავე „მსოფლიო კრებათა აქტებში“ ხან იბორად იწოდება, ხან—იბერად, ხან—იბერად, ზოგან კი—

*) აი ეს სახელები: იოვანე, იაკობ, იობი, ელია, სიმეონ, იონა, იოანე, გრიგოლ (გიორგი), ბასილი, მობიდაგე, მიქელ. ნახ. მღვდ. პ. კარბელაშვილის მიერ შედგენილი „სია მცხეთის კათალიკოზებისა“. შეადარ. *A. Натроевъ, Мцхетъ и его Соборъ...* стр. 451—452. თვით ბროსეს კი, ვგონებთ, პლ. იოსელიანის სია უნდა ქონებოდეს სახეში. ნახ. *Кр. Ист. Груз. Церкви.* стр. 149—150, სადაც პეტრე კათალიკოზამდის მართლაც მარტო 10 მღვდელმთავარია ნაჩვენები.

207) ნახ. „Пастырѣ“ 1894 г. № 19—20, стр. 8—9.

208) შეად. *Дѣянiя вселенскихъ соборовъ.* т. I стр. 281.

ამერად, იმერად და სხვ.²⁰⁹)—ესეც რომ არ იყოს, ძნელი დასაჯერებელია, საქართველოს ეკლესია თავდაპირველათ პონტის მიტროპოლიტის ხელში ყოფილიყოს, ხოლო, როცა ეს უკანასკნელი სამუდამოთ კონსტანტინოპოლის კათედრას დაუქვემდებარდა, საქართველოს ეკლესია ანტიოქიის პატრიარქის ხელში გადასულიყოს. ავტორი კი თვითონაც არ უარყოფს, რომ ვახტანგ გორგასლანის მეფობის უკანასკნელ წლებში საქართველოს ეკლესია საბოლოოთ ანტიოქიის პატრიარქს დაექვემდებარა.²¹⁰)

ამ რიგათ, ჩვენ განვიხილეთ ხუთი სხვა და სხვა ავტორის შეხედულება საქართველოს ეკლესიის პირვანდელ იერარქიულ მდგომარეობის შესახებ,—და ყველგან იმ აზრს შევხვდით, რომ, თუმცა საქართველოს ეკლესია თავდაპირველათ მცირე აზიის ერთ-ერთ სამიტროპოლიტოთაგანს ეკუთვნოდა, მაგრამ საბოლოოთ კი ანტიოქიის პატრიარქის ხელში გადავიდაო. თვით პატივცემული პროფესორი ალ. ხახანაშვილიც კი, რომლის აზრითაც საქართველოში ეგვიპტის ანტიოქელის მოგზაურობის შესახები თქმულება მხოლოდ გვიანდელი ეპოქის გამოძახილს წარმოადგენს, არ უარყოფს იმ ფაქტს, რომ მე-V საუკუნის დამლევს, კათალიკოზობის დაარსების დროს, საქართველო ანტიოქიის პატრიარქს ექვემდებარებოდა.²¹¹ ერთი სიტყვით, ყველანი ერთხმით აღიარებენ იმ ფაქტს, რომ იმ დროს, როცა აღმოსავლეთის ეკლესიათა შორის კონსტანტინოპოლის კათედრის „განდიდება“ უუმაღლეს წერტილამდის მიადწია (მე-V საუკუნეში), საქართველოს ეკლესია ანტიოქიის პატრიარქის სამწყროს შეადგენდა. მაგრამ ჩვენ უკვე ვიცით, რომ კონსტანტინოპოლის კათედრის განდიდება უკვე მე-IV საუკუნის მეორე ნახევარში დაიწყო.

²⁰⁹) ნახ. მაგალ., იქვე ტ. III, სტრ. 132, 636, 658; ტ. IV, სტრ. 117, 144, 349.

²¹⁰) Пастырь за 1894 г. № 19—20, стр. 9—10. შეად. № 23—24, стр. 7—8.

²¹¹) Источники по введ. хр. въ Грузіи. стр. 45.

ახლა ვიკითხოთ: უკეთუ საქართველოს ეკლესია ამ თავისთვის ანტიოქიის ხელში არ ყოფილიყო, ნუ თუ შესაძლო იქნებოდა იგი მაშინ დაქვემდებარებოდა ანტიოქიას, როცა კონსტანტინოპოლმა თვით დამოუკიდებელი პონტის, ასიის და თრაკიის სამიტროპოლიტოებიც კი თავის საკუთრებად აღიარა? არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ 387 წლიდან, ცნობილ აჯანყების შემდეგ,²¹²⁾ ანტიოქიამ იმპერატორების რწმენა დაკარგა და ძლიერ საექვო პუნქტი შეიქნა. ამას გარდა, ანტიოქიის საპატრიარქო ბიზანტიის სასტიკ მოქიშპის, სპარსეთის, მოსამზღვრედ მდებარეობდა, რაც კიდევ უფრო საექვოდ ხდიდა მას იმპერატორების თვალში, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც ახალ სარწმუნოებას სპარსეთმა დევნა დაუწყო და ბიზანტიასთან ომები გამართა (363 წლიდან). ცხადია, მაშასადამე, ამ წლებს შემდეგ ბიზანტიის იმპერატორები ანტიოქიას კონსტანტინოპოლზე მაღლა არ დააყენებდენ და თავის სავსესალო საქართველოს ანტიოქიის პატრიარქს არ დაუქვემდებარებდენ. და უკეთუ, მიუხედავად ამისა, ჩვენ მაინც ვხედავთ, რომ მე-V საუკუნეში და შემდეგ საქართველოს ეკლესია ანტიოქიის ხელქვეშ იმყოფება, ჩანს, ეს დახელქვეითება 330 წელზე ადრე მომხდარა, ე. ი. იმ წელზე, როცა კონსტანტინოპოლი აკურთხეს და სატახტო ქალაქად გამოაცხადეს, და როდესაც, მეორე მხრით, ევსტათი ანტიოქელის დამცირების ხანა დაიწყო.*)

ვგონებთ, ყოველივე ზემოთ თქმული საკმაო უნდა იყოს იმ აზრის დასამტკიცებლათ, რომ ევსტათი ანტიოქელის მოგზაურობის შესახებ თქმულებაში თავს იფარავს „გამოძახილი“ არა მარტო იმ ეპოქისა, რომელიც ქართველთა მოქცე-

²¹²⁾ სახეში გვაქვს ის აჯანყება, როდესაც გაბრაზებულმა ხალხმა მეფისა და მისი მეუღლის ქანდაკებანი დაანგრია, იოანე ოქროპირის დროს. (შეად. Робертсонъ, Ист. Хр. Церкви. т. I, стр. 353).

*) ამიტომ სრულიათ საფუძვლიანია დ. ბაქრაძის შენიშვნა, რომ „ქართული ეკლესია წმ. ნინოს დროდამე ანტიოქიის საპატრიარქოს ექვემდებარებოდა“. ნახ. მისი: ისტორია საქართველოსი. 1889 წ., გვ. 159.

ვის შემდეგ დაიწყო, არამედ იმ ეპოქისაც, რომელსაც თვით ეს მოქცევა ეკუთვნის.

უკანასკნელ, თვით ჩვენი შეხედულების დასამთავრებლად, საჭიროდ მოგვაჩნია, შემდეგი ორი შეხედულობაც განვიხილოთ. ერთი ეკუთვნის ბ-ნ ვეტრინსკის და აღიარებს, რომ, როგორც მსოფლიო პატრიარქთა ინსტიტუტის დაარსებამდე, ისე მას შემდეგაც, საქართველოს ეკლესია მუდამ დამოუკიდებელი იყო და არც ერთ პატრიარქს არ ექვემდებარებოდაო.²¹³⁾ მეორე კი—სომხის ისტორიკოსთა შეხედულებაა და მოკლეთ ასე გამოიხატება: პირველი სამღვდლოება ქართველებმა სომეხთა განმანათლებელის გრიგოლ პართელისაგან მიიღეს და შემდეგაც, სანამ სომეხები მსოფლიო ეკლესიას არ ჩამოცილდნენ, საქართველოს ეკლესია სომხის ეკლესიაზე იყო იერარქიულათ დამოკიდებული. ეს აზრი პირველათ გამოთქმული ქონებია სომხის მე-X საუკუნის მწერალს უხთანესს;²¹⁴⁾ ხოლო დიდა ხანი არ არის, რაც იგივე აზრი სარწმუნოდ ცნო ბ-ნმა ანნინსკიმ, შემდგენელმა „სომეხთა ეკლესიის ისტორიისა“-მ რუსულ ენაზე.²¹⁵⁾

პირველ შეხედულების წინააღმდეგ ყველაზე უძლიერეს არგუმენტად შემდეგი მოსაზრება უნდა ჩაითვალოს: ძნელი

²¹³⁾ აი თვით ვეტრინსკის სიტყვები, პლ. იოსელიანის გადმოცემით.
„... Въ первыя времена, до учрежденія патріарховъ, всѣ митрополиты били независимы... да и по учрежденіи патріарховъ, нѣкоторые митрополиты били свободны отъ всякой подчиненности... Таковы били митрополиты Булгаріи, Кипра и Иверіи, изъ коихъ два послѣдніе били только митрополиты, и однако не зависѣли ни отъ патріаршей, ни отъ другой какой-нибудь вышей власти... Церкви Иверіи не били подчинены ни патріарху Константинопольскому, ни другому кому-либо, но всѣ ихъ-епископы совершенно повиновались своему епископу...“ . ნახე *А. Патршевъ*, Мцхეთი и его соборъ..., стр. 438, примѣчаніе.

²¹⁴⁾ ნახე *А. Халановъ*, Источники... стр. 45.

²¹⁵⁾ *Ал. Аннинскій*, Исторія Арм. Церкви. стр. 78—79.

დასაჯრებელია, არიოზის მწვალებლობით შერყეულ ეპოქაში დაარსებული ეკლესია კონსტანტინე იმპერატორს რომლისაჲმე უმფროსი ეკლესიის უხელმძღვანელოდ და უხედამხედლოდ დაეტოვებოდა. ყოველ ექვს გარეშე უნდა ჩაითვალოს, რომ ამ საქმეს იგი რომლისაჲმე გავლენიან ეპისკოპოსის დაუკითხავათ არ მოაწესრიგებდა და ყოველ ზომას იხმარდა, თავისს სახელმწიფოსთან ვასსალურათ შეერთებული საქართველო ეკლესიურათაც ბიზანტიასთან შეერთებული ყოლებოდა. ამას მოითხოვდა როგორც საღი გონება, ისე პოლიტიკური ინტერესები ბიზანტიისა. ამას გარდა, ჩვენ ვერ გავიგვია, რა საბუთების ძალით ფიქრობს ბ-ნი ვეტრინსკი, ვითომც კიპრის ეკლესიის მზგავსათ, პატრიარქობის დაარსების შემდეგ*), საქართველოს ეკლესიაც დამოუკიდებელი სამიტროპოლიტო ყოფილიყოს: როგორც ქართული, ისე ბიზანტიური წყაროები ყველანი ერთხმათ აღიარებენ, რომ სანამ სრულს ავტოკეფალობას მიიღებდა, საქართველოს ეკლესია ანტიოქიის კათედრაზე იყო დამოკიდებულიო.²¹⁶) ჩანს ბ-ნი ვეტრინსკის ძლიერ სუსტი წარმოდგენა ქონებია იმ ქართულ და ბიზანტიურ წყაროებზე, რომელნიც აღნიშნულ სასაგანს შეეხებიან, რისგამოც მისი მსჯელობა უბრალო ზღაპარს უფრო მოგვაგონებს, ვინემ ისტორიულ ფაქტებზე დამყარებულს გამოკვლევას.

რაც შეეხება სომხის ისტორიკოსთა შეხედულებას, განა საფიქრებელია, იმპერატორს კონსტანტინეს, რომელსაც რუფინის სიტყვით, ქართველთა მეფემ სამღვდელთგება თხოვა,

*) პატრიარქის ტიტული, მისი სპეციალური მნიშვნელობით, პირველათ მეოთხე მსოფლიო კრებაზე (451 წ.) იქნა დადგენილი. ნახ. *Robertson*, *Ист. Хр. Церкви*, т. I, стр. 284, примѣч. 1-ое.

²¹⁶) ნახ. „ქართლის-ცხოვრება“ I, გვ. 203—204; „ქრონიკები“ I, გვ. 75—76; აგრეთვე: ნიკონ მოაზგელის წერილი, იხ. *Правосл. Пал. Сборникъ* т. VI, вып. 1, стр. 47—48; თეოდ. ვალსამონის თარგმანება მე-II მსოფლიო კრების მე-2 კანონისა = *Прав. всел. соборовъ съ толкованіями*. ч. I, стр. 86; მიხეილ ბრეკის „სია“ = *Труд. Кіевск. Дух. Акад.* за 1874 г. т. II, стр. 369 და 399—400.

საქართველოს ახლათ დანერგული ეკლესია შვიდის თუ რვა წლის წინეთ დაარსებულის სომეხთა ეკლესიისათვის დაექვემდებარებიოს?!. ესეც რომ არ იყოს, ჩვენ ვიცით, რომ სომხის ეკლესია, თვით სომხების მოწმობითვე, თავდაპირველათ კესარიის მღვდელმთავარს ექვემდებარებოდა,²¹⁷⁾ თუმცა ანტიოქიის ეკლესია დღემდე იმ აზრისაა, რომ თავდაპირველათ სომხეთის კათალიკოზიც ანტიოქიის პატრიარქს ექვემდებარებოდაო.²¹⁸⁾ ამ უკანასკნელ აზრს ადგია, ბროსეს სიტყვით, ასსქმანაც.²¹⁹⁾ ამას გარდა, ყურადღების ღირსია ის გარემოებაც, რომ უხთანეზის მიერ დასახლებული ამბისა თვით „სომხეთის ისტორიის მამათმთავარმა“, მოსე ქორენელმაც კი არა იცის რა, თუმცა მას მშვენიერი შემთხვევა ქონდა, ამ საგნის შესახებ ორიოდ სიტყვა მაინც ეთქვა. სახელდობრ, როცა ნუნეს მიერ ქართველების მოქცევას მოგვითხრობს, იგი დასძენს: ნეტარმა ქალმა წმ. გრიგოლ განმანათლებელთან მოციქული გაგზანა საკითხავად, თუ როგორ მოვიქცეო, და პასუხად მიიღო: „ჩემი მაგალითის მიხედვით, შენც კერპები დაამსხვრიე, და წმიდა ჯვარის ნიშანი აღმართე იმ დღემდე, სანამ უფალი მწყემსს მოგცემდეს“-ო.²²⁰⁾ მაგრამ, საიდან

²¹⁷⁾ Аннинский, Ист. Арм. Церкв. стр. 11—33.

²¹⁸⁾ ნახ. მ. ბრესის „სია“=Тр. К. Дух. Ак. за 1874 г. т. II, стр. 362.

²¹⁹⁾ Brosset, Hist. de la Géorgie. I, p. 194: „Assemani dit que le catholicos d'Iberi, comme celui d'Arménie, dépendait du patriarche d'Antioche...“ შეად., აგრეთვე, ღ. ბქარძე: ისტ. საქართველოსი, გვ. 160.

²²⁰⁾ М. Хоренскаго, Исторія Арменіи. Нов. пер. Әмина. стр. 132.—მართალია, როგორც ისტორიულმა კრიტიკამ დაამტკიცა, აღნიშნული შრომის ავტორი არც ისეთი ძველი მწერალი ყოფილა, როგორც ეს ერთ დროს თვით სომხებს ეგონათ (ნახ. ზემოთ შენიშვნ. 24), მაგრამ, ყოველ შემთხვევაში, იგი უხთანეზზე აღრე ცნაგრობდა და, საფიქრებელია, რომ ამ უკანასკნელზე უფრო ადვილათ შეიტყობდა, თუ როგორი იერარქიული განწყობილება სუფევდა საქართველოსა და სომხეთის ეკლესიათა შორის ძველ დროში, სანამ სომხები და ქართველები სარწმუნოების წხრივ ერთმანეთს ჩამოშორდებოდნენ.

მიიღეს ქართველებმა ეს „მწყემსი“, ამის შესახებ კი მოსე ქორენელი აღარაფერს ამბობს. ცხადია, ამ საგანზე მას გადაჭრით არაფერი ცოდნია, თორემ, რაღა თქმა უნდა, ჩაუწერელს არ დატოვებდა.*) ჩვენ არ უარვყოფთ, რომ თითქმის ერთ დროს დაარსებულ სომხურ და ქართულ ეკლესიათა შორის თავდაპირველათ მეზობლობ-მეგობრობა და სულიერი ერთობა იქნებოდა, როგორც ამას თვით ქრისტეს ეკლესიის დედა აზრიც მოითხოვს; მაგრამ, როგორც მოგვხსენებათ, სულ სხვაა სულიერი ერთობა და სხვაა ერთობა იერარქიული, სულ სხვაა მეზობლობ-მეგობრობა და სხვაა დამოკიდებულობა იერარქიული. — ყოვლისავე თქმულის მიხედვით და, აგრეთვე, თანახმათ იმ ტრადიციულ რწმენისა, რომელიც ქართველთა ეკლესიას იმ თავითვე ანტიოქიის კათედრაზე დამოკიდებულად აღიარებს, იძულებული ვართ ის აზრი უსაფუძვლოდ ჩავთვალოთ, თითქოს საქართველოს ეკლესია როდისმე სომხის ეკლესიაზე იერარქიულად დამოკიდებული ყოფილიყოს.

ამითი ვათავებთ ჩვენს შენიშვნებს ამ ფრიად საინტერესო საგნის შესახებ. არ უარვყოფთ, რომ აღძრული კითხვა („პირველი იერარქია“) გაცილებით უფრო მეტ შრომასა და მეტს კვლევა-ჩხრეკას მოითხოვს, ვინემ ეს ჩვენს გეგმაში შედიოდა. აქ ამ კითხვას ჩვენ იმდენათ შევცხეთ, რამდენათაც მას თვით ქართველთა მოქცევასთან აქვს კავშირი და კერძოთ იმ არა უსაფუძვლო თქმულებასთან, რომელიც ახლათ დანერგულის ქართველთა ეკლესიის განმტკიცებას და იერარქიულს მოწესრიგებას ევსტათი ანტიოქელს მიაწერს. ვეკდებით, სხვა დროს ეს საკითხი მეორე არა ნაკლებ საყურადღებო საგან-

*) ამიტომ სრულიად უსაფუძვლოდ უნდა ჩავთვალოთ ბ-ნ ანინსკის აზრი, ვითომც სომხის ეკლესიისადმი საქართველოს ეკლესიის დაქვემდებარება (иерархическая зависимость) წმ. გრიგოლ განმანათლებელის დროს მომხდარიყოს. (ნახ. Ист. Арм. Церкви. стр. 79, примечание 1-ое).

თან, სახელდობრ, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალობასთან ერთათ განვიხილოთ.

უმთავრესი დასკვნანი, რომელზედაც მთელს ამ წერილს მივყავართ, შემდეგია:

ა) საქართველოში ქრისტიანობის ნებადართულ და სავალდებულო სარწმუნოებად გამოცხადება სრულიათ ბუნებრივი და აუცილებელი შედეგი იყო იმ პოლიტიკურ, ისტორიულ და სარწმუნოებრივ პირობებისა, რომელშიაც იმ დროს საქართველო და მისი მეზობელი ქვეყნები იმყოფებოდა.

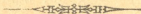
ბ) უახლოეს იარაღად და უმთავრეს ხელ-შემწყობ პირად ამ საქმეში ის უცხო დედაკაცი შეიქნა, რომლის შესახებაც ჩვენ გადაჭრით ვიცით მხოლოდ ის, რომ იგი ტყვე იყო, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, და სახელად ნონა, ანუ ნინო ერქვა.—მეორე პირი, რომელსაც, აგრეთვე, ისტორიამ ამ საქმის განხორციელება არგუნა, იყო საქართველოს მეფე შირიანი, ანუ მერიბანი, და არა—ბაკური, როგორც ეს ზოგიერთებს ჰგონიათ. ამ მეფემ იცოცხლა 361-წლამდე და იმ დიდებულ საქმის სასურველათ დაგვირგვინების მოწამე გახდა, რომელიც მის მეფობის პირველ ნახევარში დაიწყო.

გ) ნებადართულ სარწმუნოებად ქრისტიანობა იმ წელს გამოცხადდა საქართველოში, როცა მეფემ თვით იწამა ქრისტე და ხალხსაც წინადადება მისცა—ახალი სარწმუნოება მიეღო, ე. ი. 323 წლის მეორე ნახევარში; საბერძნეთიდან სამღვდლოების მოსვლა და მცხეთელების მონათვლა კი 326 წელს ეკუთვნის.

დ) პირველი მღვდელმთავარი, რომელიც საქართველომ ბიზანტიიდან მიიღო, თვით ევსტათი ანტიოქელი არ ყოფილა, არამედ იგი ამ უკანასკნელის ხელდასხმული და მისივე სამწყსოს ერთი წევრთაგანი უნდა ყოფილიყო. საბუთი არა გვაქვს, „ქართლის მოქცევის“ და „ქართლის ცხოვრების“

ის ცნობა უარ-ვეყოთ, რომ ამ მღვდელ-მთავარს სახელად იოანე ერქვა;—ამ დღიდან საქართველოს ეკლესია ანტიოქიის კათედრას დაექვემდებარა; არც პონტის, არც თრაკიის და არც სხვა რომლისაზე ეკლესიის ხელქვეშ, ანტიოქიის გარდა, ივერიის ეკლესია არასოდეს არ ყოფილა.

ს. გარგაძე

საგზააღმავრობის, შინაური და საწარმოებრივი ყოფა-მდგომარეობა იაპონიისა

ქვეყანა, ხალხი, საცხოვრებელი ბანები.

— იაპონიიდან მობრძანდით? ყვითელი საფრთხის შესახებ გვიამბეთ რამე, გეთაყვათ!

— მომხიბლველი რამ არის სწორედ! მომხიბლველი!

ასე იწყებს თავის წიგნს „La société japonaise“-ის ავტორი ბელსორი (Bellessart), რომელსაც აღნიშნულ შრომისათვის (1904 წ. გამოცემულის) საფრანგეთის აკადემიამ ჯილდო მიუსაჯა. ეჭვი არ არის, კომპლიმენტი (გულ-მოსაგები სიტყვა) ესა, მაგრამ ორი უმთავრესი მხარე, რომელიც იაპონიის გამცნობ ვეროპიელების ყურადღებას უნდა იპყრობდეს უთუოდ, თვალსაჩინოდა და მოსწრებულად არის აქ აღნიშნული.

პირველს საყურადღებო მხარეს იაპონიისას შეადგენს დღემდის ძნელად გამოსაცნობი და გასაგები ბუნება იაპონელ ხალხის ხასიათისა, ის ევროპისათვის უცნობი ვითარება იაპონიის ყოფა-მდგომარეობისა და ხალხსა თუ თვით ქვეყანაში დამალული რაღაც რამ, რომელსაც ყველა ჩვენგანი კარგადა ჰგრძნობს ახლო გაცნობის შემდეგ მხოლოდ. ეს საიდუმლოობა იაპონიისა მიზეზი სწორედ, რომ უნდობლად ვეპყრობით თითქოს და მხადა ვართ ყოველ შემთხვევისათვის თავი დავიცვათ მათ წინააღმდეგ. დღემდის ხშირად

*) გ. ვოსტოკოვისა.

იაპონელს ხალხს ახალს ხალხს უწოდებდნენ, იმ აზრით, ვითომ ჯერ კიდევ ბავშვი იყო იგი, მაგრამ მიიღო აგერ ევროპამ ეს ბავშვი თავისს ოჯახის წევრად და გაკვირდა დიდად, როდესაც მის წინ წარსდგა სრულიად განვითარებულისა და გარკვეულ ხასიათისა და ძალის ხალხი, რომელსაც არც სიცოცხლე აკლია, არც სიმტკიცე. ეს იყო ერთის მხრივ მიზეზი, რომ ევროპელებს უცბად რაღაცა „საფრთხის“ შიში დაებადათ.

მეორე საყურადღებო მხარეს შეადგენს ის, რომ, მიუხედავად არსებულ უნდობლობისა და შიშისა, მაინც უზომოდ იზიდავს ევროპელებსაგანს ყველას, ვინც კი ამ პროეტურს ქვეყანას ცოტათიც არის ახლოდამ გასცნობია და ჰხიბლავს თვით მათაც-კი, ვინც წინად როგორმე ცუდის თვალთა და გულით უყურებდა.

ბუნება თუ ხალხი იაპონიისა, ყოველივე ჰხიბლავს ევროპელებს, ყვალაფერს აღტაცებაში მოჰყავს იგინი. თვით უსულო და უგულო საგნებსაც-კი თითქოს რაღაც რამ თავისებურ მშვენიერებისა და სიტუზრფის ბეჭედი აზით. „თუ რომ მართლა ყველა საგანს სული უდგია, როგორც ამტკიცებენ პროეტებიო, — ამბობს მკოდნე იაპონიის მწერლობისა ბალე — მაშინ ამ საგანთა სულს მომხიბლველი რამ ძალა აქვს იაპონიაში და უზომოდ ჰხიბლავს ყველას, ვინც-კი მათ შეეხებაო“.

თანამედროვე ევროპელებს მწერალთა და მოგზაურთა შორის დიდად ცნობილი ერნსტ ფონ გესე-ვარტეკიც ასე აგვიწერს თავისს პირველს შთაბეჭდილებას იაპონიის შესახებ:

„როდესაც გონებრივის თვალთა წარმოვიდგენ სურათს ყველა იმ ქვეყნებისას, რომლებიც კი დედამიწის ზურგის სხვა-და-სხვა მხარეს მინახავს, არ შემიძლიან ვპოვო სხვა უფრო მშვენიერი, სათუთი და იდილიური კუთხე, ვიდრე ეს აღმოსავლეთ აზიის სამოთხე — იაპონიაა, განსაკუთრებით-კი მისი ზღვა... ნავსაკილამ სიმონოსეკს გემით მიმავლობისას მრავალი აღწერს წავიკითხე იაპონიისა და უნებურად მეცი-

ნებოდა, რომ ასე გაზვიადებით აქებდნენ იაპონიის ხმელთა შუა ზღვასა, რომლის კარიბჭესაც სიმონოსეკი წარმოადგენს. მეცინებოდა, მაგრამ... ნამდვილმა ბევრად გადააქარბა მოლოდინსა“.

„იაპონიის ხმელთა შუა ზღვით მოგზაურნი მთელი რამდენიმე დღე საუცხოვო და ერთი მეორეზე ულამაზესსა და უმშვენიერესს, სიდიდითა და შესახედავობით სხვა-და-სხვა გვარ კუნძულთა შორის მისცურავენ. ათასობით არის აქა-იქ ზღვაში მოფენილი სხვილი და წვრილი კუნძულები, რომელთაგანაც ზოგიერთა სულ რამდენისამე ოთხ-ხუთ მეტრიან კლდისაგან შესდგება.

„ისე არაჩვეულებრივ მხატვრობრივნი და ლამაზები არიან ყველა ეს კუნძულები შესახედავათა, რომ უტკეერი ამ იდეალურს მშვენიერს სანახაობასა და თვალი ველარ მოგიშორებია. ჩვენი გემის ყველა მგზავრები მთელი დღე ბაქანზე დგანან და ამ დაუსრულებელ სანახაობათა და სურათებისათვის თვალი ველარ მოუშორებიათ. სადილის დრომ რომ მოაღწია, მოთმინებიდან გამოსულმა გემის მსახურებმა ზარის წკარუნითა და წინწილის ჟღარუნით ყურები გამოგვიქედეს, ისე დაჟინებით გვიწვევდნენ სასადილოთა“...

ასე ეგებება იაპონიის ბუნება სტუმრებს.

ასრევე აღერსითა და სტუმართმოყვარეობით ეგებება ევროპიელებს თვითონ ხალხიც. აღერსიანები არიან და თავაზიანები იაპონელები და სამუდამოდ ინადირებენ ევროპიელთა გულსა, მაგრამ არც მათი შინაური და ქუჩის ცხოვრებაა ნაკლებ მომხიბლველი უცხოელ სტუმრებისა.

რალაც რამ ნაზი, ქალური ელფერი დაჰკრავს როგორც ხალხს, ისე საგნებსა და იაპონელთა ყოველგვარს შინაურს მოწყობილობას. ნაზი სუნი ყვავილებისა, რომელიც შესვლისათანავე გეცემათ იაპონელის სახლში; მშვენიერი, ლამაზი წვრილი ნივთები; ორიგინალური, მაგრამ უბრალო, მშობრავი და ფაქიზი მოწყობილობა სახლისა: ქალაღდის გრძელი და ვიწრო ჩაფარიშები, ზედ ლამაზად დახატულის სურათე-

ბითურთ, მარაოები, თვითონ პოეტის „უტას“ ხელით წაწერილ ორ-მუხლიანის ლექსითურთ, რომელიც ფორმით თუ აზრით მართლაც-და მშვენიერებას წარმოადგენს, — ყველა ეს უცხო რამ ქალურს ხელოვნებასა და ხალხის დიდს გემოვნებას ამხელს. სახლის უფროსის თავაზიანი ღიმილი და ალერსით ლაპარაკი, ყოველივე ეს თაიგულია ეტიკეტისა და ამტიკეტებს, რამდენად თავაზიანნი და ზრდილნი არიან იაპონელები. დააკვირდით იაპონელის პაწია, მაგრამ ცოცხალსა და მარდს ხელებსა და ჰნახავთ, რომ მათს ჯიშსა და კულტურას უექველადა ჰმოწმობენ: ცოცხლად მოგაგონებენ აგრეთვე იმ ფაქიზსა და ტურფა ხელოვნების ნაწარმოებთ, იმ იაპონურს შესანიშნავს სათამაშო ნივთებს, რომლებიც ამ თითებს შეუქმნიათ. ექვი არ არის, მკაცრი და სასტიკი გრძნობებიც მოქმებნება იაპონელსა, მაგრამ უნდა ჰნახოთ, რა ნაზადა და ფრთხილად ეხება იგი მეგობრის სულიერს იარასა! უყვართ პატივი და დიდება, მაგრამ, ვინ იცის, იქნება ამიტომაც, არასოდეს თქვენს ღირსებას არ ივიწყებენ და ჰშიშობენ, შეურაცხყოფა არაფრით მოგაყენონ. შეიძლება ჩვენზედ მეტად იაპონელებს უყვარდეთ ზომიერად თავის მოწონება, მაგრამ სხვისა ქებას ისე ისმენენ, გეგონებათ, საკუთრივ მათ აქებენო.

ყველგან თვისს გარშემო საკუთარ, ფაქიზ გრძნობათა შესაფერს ჰარმონიასა ჰფენენ. თვით უმნიშვნელო და უბრალო სიტყვებსაც-კი ღრმა და საიდუმლოებრივს მნიშვნელობასა და აზრს აწერენ და ამიტომაც იშვიათია მეტად იაპონიში, რომ ვისგანმე მკვახე და ბრიყვული სიტყვა გაიგონოთ, ბრუიყვულადა და მოუხეშავად ვინმე მოიქცეს. მათს ღვთისმეტყველებს ხშირად რომელისამე ნაკერ მატერიის სილამაზე უკეთ ესმით, ვიდრე ღრმააზროვანი ადგილები და სიმბოლიური თქმულებანი თავიანთ საღმრთო წიგნებისა; ხოლო რაც შეეხება მათს ფილოსოფოსებს, ესენი ხომ თანაბრად ღრმად აფასებენ ყვავილთა თაიგულის სიტურფესაცა და ახალ ფილოსოფიურ იდეის მოსწრებულობასა და სიმახვილესაც.

ვისაც-კი იაპონიის ისტორია შეუსწავლია, თითქმის ყველა ერთხმად ამტკიცებს, რომ იაპონელებს გამოგონების დიდი ნიჭი არ შესწევთ, მაგრამ სხვათა გამოწავლის-კი ადვილად და კარგად ითვისებენ. დ-რი ტენ-კატე, იმეორებს-რა იაპონელების შესახებ კოლბრიჯის სიტყვებს, ამბობს: „მშვენიერი აღმადგენელი მანქანაა, მართალი ფოტოგრაფიული აპპარატია, ხშირად არტისტიულს ნიქს არ მოკლებული, მაგრამ ინიციატივა და შემოქმედებითი აზრი აკლია“, (ვითომ იაპონელს).

დ-რი კატე, მომხრე უკიდურეს იაპონოფობებისა, წინააღმდეგობას აცხადებს აქ ხმარებულ ორის სიტყვის შესახებ, სახელდობრ: „მშვენიერისა“ და „მართლისა“, რადგანაც, მისის აზრით, ამისთვის იაპონელებს ღრმა შეგნება არ შესწევთ.

ინტელექტუალური ისტორია იაპონიისა, როგორც ეს ხშირად ქალების შესახებაა ხოლმე, შეადგენს ისტორიას მათის რომანებისას. ჩინელებით გატაცებულნი მთელის საუკუნის განმავლობაში იაპონელებდნენ ყოველისფერს ჩინურს; ახლა-კი ჩინელების ადგილი ევროპელებმა დაიჭირეს და ევროპის კულტურას ითვისებენ ერთგულადა. მაგრამ ამ გარეგან წამბაძველობის ქვეშ დაფარულია მძიმე და ნელი მუშაობა შეთვისებისა და შეცვლისა, შენათვისების თავისებურად გარდაქმნისა. ამიტომაც მათ მიერ ჩვენგან შენათვისები განსხვავებულადა და უცხოთ გვეჩვენება მუდამ. თუ ახლა ამას ბუნებრივისა და ხელოვნურის უცნაურად ერთმანერთთან შეხამებას დავსძენთ, რასაც მათი ბუნება სულ უბრალოთა და ადვილად ითვისებს; დავსძენთ აგრეთვე იმას, რომ მუდმივობას მოკლებულნი არიან და ერთ-თავად საექვოდ გილიმიან, მაშინ ხომ, ექვი არ არის, გასაგები იქნება, რათ არიან ასრე ქალეზივით მომხიბლველნი და რათა აქვთ ესდენ ძლიერი ზედმოქმედება ევროპელებზედ.

ევროპის ქალაქში რომელისამე უცხო ქვეყნიდამ ჩამოსულს მოგზაურს ადვილად შეუძლიან გაიცნოს, მაგალითად,

ქუჩის ცხოვრება ამ ქალაქისა. ყოველივე დანარჩენი-კი, რაც რამ სახლების სქელ კედლებს შიგნით ხდება, დაფარული და საიდუმლოა მისთვის. ოჯახი და შინაური ყოფა-ცხოვრება, აგრეთვე ცხოვრების საიდუმლო მხარესათუთად დაკული გვაქვს, რომ გარეშე მამბეზარ მაყურებლის თვალს დაეუმალაო.

ასე არ არის იაპონიაში.

საკმარისია, მაგალითად, მოგზაურისათვის, რამდენიმე საათი იაპონიის ქალაქის რომელსამე ქუჩაში დაჰყოს, რასაკვრელია, იმ უბნებში, რომელსაც ევროპის ახალი ცხოვრება ჯერ სავსებით არ შეჰხვებია, რომ იაპონელის კერძო, შინაურ, ოჯახურ ცხოვრების მრავალი წვრილმალი სავსებით გაიცნოს და თვალთა ნახოს: როგორ ატარებს დროს შინა, რას აკეთებს და სხ.

ეს იმიტომ, რომ თავისებურსა და საგანგებო ტიპის სახლს იკეთებს იაპონელი; იქამდის თავისებურს, რომ ჩვენს წარმოდგენას სახლის შესახებ არც-კი რითიმე შეეფერება. სწორედ რომი ვსთქვათ, უფრო ფარდულს წააგავს იგი და არა სახლსა, რომლის შიდა თუ გარეთა მშობრავიკედლებიც შეიძლება სურვილისამებრ, როგორც უნდა, ისე მოაწყოს პატრონმა. მაყურებელს დაუბრკოლებლივ შეუძლიან გარედამვე ნახოს ყველაფერი არამც თუ სახლში, სახლს უკანაც-კი, სადაც იაპონელებს მომეტებულ ნაწილად ბაღები აქვთ გაშენებული.

შეძლებულებს ორ-სართულიანი სახლები აქვთ, საშუალო და დაბალ შეძლების ხალხს-კი თითო-სართულიანი. გარდა ხის ბოძებისა, რომლებზედაც ჩაღითა ან კრამიტით დახურული ბანია დამყარებული (მდიდრების სახლს ფაიფურის კრამიტი ახურია), სახლსა აქვს მხოლოდ ერთად-ერთი უძრავი ფიცრული კედელი, დანარჩენ განყოფილებათ შეადგენენ მხოლოდ გადაღობილი ხისავე ჩარჩოები, რომლებზედაც ქალაღდებია გაკრული. თვითონ ჩარჩოები დაღარულ ბოყვებშია ჩასხმული და შეუძლიან პატრონს სურვილისამებრ, საითაც უნდა, იქით გასწიოს: ერთი ჩასვას, მეორე ამოიღოს; ან ერთის მაგივრად უცბად ორი და სამი განყოფილება ან ოთახი გამოიყვანოს, როგორც ამას მისი საჭიროება მოითხოვს.

რასაკვრელია, ასეთს სახლებს საძირკველი სრულიად არა აქვს, რის მიზეზიც ხშირი მიწის ძვრა არის. მიწის ძვრის გარდა, ხშირია აგრეთვე ტაიფუნი (გრივალი), რომელთან საბრძოლველადაც შეუძლებელია იაპონელს ასეთი საგანგებო ტიპის საცხოვრებელი სახლები და მათი შინაური მოწყობილობა. ზოგიერთს ადგილებში სახლის ბოძები და ძირული ხე ისე არიან ერთმანერთთან მმოძრავად შეკავშირებულნი, რომ ტაიფუნის (გრივალის) დროს რამდენადმე ცალ მხარეს იხრებიან და უცხოელთათვის მართლაც საოცარს მოვლენას წარმოადგენენ: ჰხედავს უცხოელი, რომ ხეებთანა და მცენარეებთან ერთად სახლებიც ცალ მხარეს არიან გადახრილნი და ჰკვირობს, რომ ასე შეწყობილად ირხევა მთელი სოფელი, ქარის წინ მძიმედ ქედს იხრის. დიდს ქალაქებსა და ხშირად დასახლებულს დაბებში-კი, რასაკვრელია, ასეთი მმოძრავი კავშირი საქირო არ არის, ქარი აქ შებორკვილია და ძალასა ჰკარგავს. გაშლილ ალაგას სხვა არის.

ქალაქის ქუჩებში აქა-იქ იშვიათად სუბუქ სახლების გარდა შეგხვდებით აგრეთვე პატარა, სრულიად საგანგებო ტიპის ჩვენებურ ალიზის მაგვარი ტალახის შენობებიც. ესენი უფრო სარაიას წააგავან, ვიდრე საცხოვრებელს სახლებსა, რომლებშიაც მდიდარი იაპონელები და ვაჭრები სიმდიდრესა და ძვირფასს, ადვილად დასაწველს საქონელს ინახავენ. სახელად „კურას“ ეძახიან ასეთს შენობებსა და აგებენ ცეცხლის საწინააღმდეგოდ ტალახისაგან, რომლის კედლებიც სიგანით ნახევარ არშინს იშვიათად აღემატება. მიუხედავად იმისა, რომ ტალახისაგან აკეთებენ, შესანიშნავად ლაშაზები არიან შესახედავად, ბანები საგანგებო მაგარ კრამიტითა აქვთ დახურული, სქელს კარებებსა და დარაბებს დაკბილული ნაპირები აქვთ, რომ უფრო მაგრად იყენენ დაკეტილები. აქა-იქ დარჩენილს ჯუჯრუტანებს ცეცხლის დროს თიხით ამოუგლესენ ხოლმე, რომელიც იქვე, „კურას“ გვერდითა, აქვთ მუდამ აწელილი. ცეცხლის გაჩენის დროს პატრონი თავისს სახელს ამოსჯრის ახლად აწელილს თიხაზედა,

მიაკრავს „კურასა“ და დაჰბეჭდავს, რომლის გახსნაც ცეცხლის ჩაქრობის შემდეგ მხოლოდ მოწმეთა თანადასწრებით შეიძლება. მართალი უნდა სთქვას ადამიანმა: საუცხოვოდ ინახავს ცეცხლისაგან ასეთი შენობა ყველაფერს. ხშირი ცეცხლის გაჩენა იაპონიაში, რომელიც მოკლე ხნის განმავლობაში მთელს უბნებს გადაჰბუგავს ხოლმე, „კურას“ სულ ვერას აკლებს, უვნებლად სტოვებს.

ამ რიგად იაპონელს სახლის შენებისა და ოჯახში მოწყობის დროს განსაკუთრებულის სტიქიურ მოვლენებით უხელმძღვანლნია და მათ-და მიხედვით უკეთებია ყველაფერი. სუბუქს სახლს იშენებს იმიტომ, რომ ხშირი მიწი სძვრა მკვიდრს შენობას თვალის დახამხამებაზედ მიანგრევ-მოანგრევდა. ამავე გარემოებამ შეამუშავებინა ოჯახის სუბუქი, სახელ-და-ხელო მოწყობილობაც. არასფერი: არც ავეჯი, არც სხვა რამ სახლის მოწყობილობა არ მოეძებნება ისეთი, რომელსაც მიწის ძვრის დროს ან ადვილად დამტვრევა შეეძლოს, ან მცხოვრების როგორმე დაზიანება, რომ დაეცეს. ყველას კარგად მოგვხსენებათ, რომ მიწის ძვრის დროს სახლში თითქმის არავინ რჩება, ყველა საჩქაროდ გარეთ გამორბის და თავისუფალს, გაშლილს ადგილებს აფარებს თავსა, სადაც არც ნანგრევისა აქვს შიში, არც სხვა რამ საფრთხისა. ამიტომაც იაპონელები მთლად ღია სახლებში და ქუჩებში სცხოვრობენ მეტ წილად.

მიწის ძვრის მუდმივმა შიშმა სამაგიეროდ ისე გაასუბუქა და გაამარტივა იაპონელის საცხოვრებელი სახლი, რომ თვალის დახამხამებაზედ მზად არის ქიაკოკონასავით აპრიალდეს: ხმელი ხე-ტყისაგან ახუხულავებული პატარა სახლები თავისის ქალღლის კედლებითა და ჩაღის ბანებით კვარისავით ენთება უცბად და მეზობლად ყველაფერს ანადგურებს. ამიტომაც, როგორც-კი იაპონიის ბნელა ღამეში სადმე „იედოს ყვაილები“ მოსჩანს ცეცხლის ფერადა და მაღალ ჯიხურიდამ საყვირისა და დაფის ხმა ისმის, უზრუნველს მცხოვრებლებს უცბად შიშის ზარსა სცემს და მახლობელს უბნებში ყველა თავის დახწევასა სცდილობს.

და აი, ეს უბრალო შინაური მოწყობილობა უადვილებს ყველას თავის დაღწევას: დედაკაცები მაშინვე მთელს სახლის ავეჯსა და ქურქელს, მეტ წილად ხისასა და ლითონისას, კალათაში უყრიან თავსა, ქალები თხელს ნაალებსა, ქილობებსა და ტანისამოსს ალაგებენ, კაცები ქალად გადაკრულს მმობრავს კედლებსა ჰშლიან, აწყობენ ერთად სახელ-და-ხელო ურემზედა და მთელს სახლს თავისის მოწყობილობით სადმე უშიშარს ადგილას მიაგორებენ. იწვის ამ რიგად მხოლოდ ბოძები, დაღარული ბოყვები და ჩალა, რომელიც ზემოდამ ახურავს სახლსა. ამიტომაც ხშირად იაპონელი მეორე დღესვე არხენინდა სცხოვრობს ახალს სახლში, რადგანაც ბოძები და უმთავრესი ხე-ტყე წინაღვე მეტ წილად დამზადებულიაქვს.

როგორ ატარებენ დღეს ქალაქში მცხოვრები იაპონელები.

შინაური ყოფა-ცხოვრება იაპონელებისა, როგორც ზემოდაცა ვსთქვით, ხელის გულივით გადაშლილი აქვთ უცხოელს მოგზაურებსა. საკმარისია დილიდგან საღამოს 10-11 საათამდე რომელისამე ქალაქის ქუჩებში ყოფნა და თვალ-ყურის დევნება იმისა, რაც იაპონელთა სახლებში ხდება და მთლიანად გექმნებათ იაპონელთა ყოველდღიური შინაური ცხოვრება გაცნობილი. მთელი ქალაქის ცხოვრება, მდიდრებისა თუ ღარიბებისა, მაღალის წრისა თუ დაბალისა, თვალწინ გექმნებათ გადაშლილი.

თუ რომ იაპონიის ქუჩებისა და მცხოვრებთა შინაური ცხოვრების ყურადღებით დაკვირვება და გაცნობა გსურთ, უარი უნდა სთქვათ ეგრედ წოდებულ იაპონურ თავისებურ ეტლით „რიკშა“-თი სეირნობაზედ და ფეხით ინებოთ სიარული. „რიკშა“*) (ჯენრიკშა) გახლავთ სასიარულო ორ-თვლია-

*) რიკშა ახალის დროის გამოგონებაა. ცხენების მაგივრად კაცის ღონის ეტლში გამოგონება შემოიღეს სულ რაღაცა ორმოცის წლის წინად. ახლა-კი ყველაზედ მეტად გავრცელებული ხელობა ეს არის. მარტო ტოკიოაა ჰყავს 80,000 მეტი რიკშა.

ნი, მეტად მოხერხებული ეტლი, რომელშიაც ცხენის მაგივრად კაცი აბია. მშვენივრად ჩასხმული, მაგარ კუნთებიანი, კან-გარუყული კაცი უდგას გვერდით თავისს „კურუქა“-სა (სუბუქი ეტლი), უჭირავს ხელში შლაპა და თავაზიანადა სთხოვს ყველას ჩაბრძანებასა, ვინც-კი ქუჩაში გამოვა. სიტყვა „ო“ (პატივცემულო) ყველა მხრივ ტკბილად გაისმის. მაგრამ ძნელი არ არის ასეთს „კურუმას“ თავი დააღწიოთ: საკმარისია უბრალოთა და თავაზიანადვე უარი უთხრათ, რომ არა გსურთ ეტლით სიარული და მაშინვე ჩამოგეხსნებიან; აზიელების ჩვეულებისამებრ არ ჩამოგაცივდებიან, თავს არ მოგაბეზრებენ.

იაპონიის ქუჩებს ფილაქანფენილები (ტროტუარები) თითქმის არა აქვთ სრულიად. განიერს ქუჩებზედ იშვიათად მხოლოდ ქუჩის შუაგულ თუ შეჭვდებით დაგებულს ფილაქანფენილსა. და არც თუ არაან საჭირონი: ყველა ან ფეხით დაიარება, ან არა-და პატარ-პატარა „რიკშებითა“. ამიტომაც ქუჩების სუფთად შენახვა ადვილი არის: რის აკრებასაც ხალხი ვერ ასწრობს, ქათმები ანადგურებენ და ჰკენკავენ, რომლებიც საზოგადოდ ბლომად ჰყავს ყველასა და რომლებსაც დილ-დილაობით ადრიანად გამოუშვებენ ხოლმე ცოტა ხნით გალიებიდამა.

დილა ადრიანად ამ დროს, სახლის წინ, ქუჩის მგველ თითო-ოროლა დედაკაცის გარდა, აქა-იქ ქუჩის მოსახვევებში და ჯუკარდინა გზაზედ შეჭვდებით აგრეთვე ევროპიულს მუნდირებში გამოქიმულს პოლიციელსა და ჰაი-ჰარა ერთი სახლიდამ მეორისაკენ გაჩქარებით მიმავალს კულისა, რომლებსაც მხრებზედ გრძელი და წვრილი კასრები ადგათ. ასე ავროვებენ მთელას დღის უწმინდურობასა და მიეზიდებიან შორს, მინდვრის გასაპატივებლათა. ქუჩებში ამ დროს, მართალია, ცუდი სუნი სდგას, მაგრამ იაპონელები არად აგდებენ ამასა, რადგანაც ყოველ გვარს პატივს დიდი გასავალი და ფასი აქვს აქა. ზოგიერთა ღარიბს უბნებში ფულის მაგივრად იაპონელები სახლის ქირას დღემდის პატივით იხდიან.

ასე სასარგებლოდ იყენებენ იაპონელები პატივისც-კი, მაგრამ უბედურობა ის არის, რომ ხშირად სახადისა და ხოლო-რის გავრცელების მიზეზათა ხდებიან. იაპონიის ბევრს ქალუ-ქს წყლის უქონლობა აწუხებს. წყალსაცვანი მილები იშ-ვიათია, ქალაქის ღარიბი მცხოვრებნი ქის ამოთხრას ვერ ახერხებენ და იძულებულნი არიან ქუჭყიანი და მოშხამული პაწია მდინარეებს წყალი სვან.

დილის შვიდი საათიდან თითქმის ყველა იღვიძებს. ხან აქ, ხან იქ კედლებში ჩასმულს „ამადოს“ ჰხსნიან, როგორც ღარაბებსა, და შინაურს მოწყობილობას საცხოვრებელ ბინი-სას ხელის გულივით თვალ წინ გიშლიან. ჰხედავთ აგერა, მთელი ოჯახობა თეარსა და რბილს ქილობებზედ ჩამწკრი-ვებულა და დილის საუზმეს შეექცევიან. ყველანი ან მუხ-ლის თავებზედა დგანან, ან ჩაყუნცებულან. საუზმედ თითქ-მის ყველას ერთნაირი, თოვლივით თეთრი, ახლად მოხარშუ-ლი ბრინჯი უდგია, რომლის შემდეგაც წვრილის ფაიფურის ფინჯნებით ჩაის შეექცევიან. თვითონ ჩაი ფაიფურისავ ვეება ჩაიღნებით უდგიათ. დედაკაცები: ქალები და დედები მამაკაცებზედ ადრე დგებიან. უკვე ფეხზე არიან და ჰრეცხენ, სწმენდენ, ამზადებენ რასმე იმ დროს, როცა მამაკაცები ჯერ ისევ პირდაპირ იატაკზედ გაშლილს თხელს ნაალეებზედა წვა-ნან და მოკლე ჩიბუხებს ეწევიან. დიდიდამ პატარამდე ყვე-ლა თქვენ თვალს წინ იბანს და იცვამს, არ გერიდებიან. ბანაობას იწყებენ მოურიდებლად და დაურცხვენელად ყვე-ლას თვალ წინ, თითქოს ჩვეულებრივი ხელის გადაბანვა იყოს: ახალგაზრდა დედაკაცი ან გასათხოვარი ქალი ზის არხენად საბანაო თაბახში, ან ამოდის სრულიად შიშველი და ქმარს ან პატარა ძმასა ჰშველის და მერმე ისევ ბა-ნაობას იწყებს. თუ სახლში ვიწრობაა, საბანებელს ხშირად ქუჩაში გამოსწევენ ხოლმე და მაშინ იძულებული ხდებით მიმავალმა გვერდი აუქციოთ ნელთბილს წყალში მხიარულად მოქუყუპალავე ქალებსა.

"LXGO"-S
1937/r
1.15

კ. ჯიბოი

მარტივია და უბრალო ტუალეტი იაპონელებისა, დედა-
 კაცებისა და კაცებისა თითქმის სრულიად ერთგვარი: ფერი
 აქვთ ტანთსაცმლისა მხოლოდ განსხვავებული, ქრილობა ერთ-
 ნაირი; განსხვავდებიან კიდევ ზოგიერთა წვრიმალთ, რომელ-
 საც ევროპიელის შეუჩვეველი თვალი ადვილად ვერას შეამ-
 ჩნევს.

რომელი წრისა და წოდებისაც უნდა იყოს იაპონელი
 ქალი, ყველას თითქმის ერთნაირად აცვია: თქმობზედ იხ-
 ვევს თეთრს, პირსახოცის მაგვარს თხელს ქსოვილს „იუმო-
 ძის“, რომელიც უფრო თხელი და გრძელია, ვიდრე ჩვენე-
 ბური პირსახოცები. შემოდამ იცვამს „ძიბანს“, ანუ თხელი
 აბრეშუმის მხიარულს ხალათს; ხალათი ლამაზადა აქვს ტან-
 ზედ გამოწყობილი და პერანგობას ეწევა ვითომ, წინიდან
 ღიაა. ზაფხულობით „ძიბანს“ შემოდამ პირდაპირ „კიმონოს“
 იცვამენ, ზამთრობით-კი „კიმონოს“ ქვეშ კიდევ თხელი ხალათი
 „სიტაჩი“ აცვიათ. სამივე ჩასაცმელი: „ძიბანი“, „სიტაჩი“ და
 „კიმონო“ ერთნაირის ქრილობისაა, ტანზედ მშვენივრად გა-
 მოწყობილი. ამათგან „კიმონო“ უფრო მორთულია და იკერა-
 ვენ ძვირფასის რამ ლამაზ და ნაზ ყვავილებიან მატერიისას.

„კიმონოს“ შემოდან განიერი სარტყელი „ობი“ არტყიათ.
 ჩაცმულობის ამ ნაწილს ყველაზედ მეტს ყურადღებას აქცე-
 ვენ იაპონელი ქალები და რაც უნდა ლამაზი „კიმონო“ ეცვათ,
 „ობი“ მაინც ერთი ორად მშვენიერი და მორთული უნდა ჰქონ-
 დეთ უთუოდ: იგია სიამაყე და სიმდიდრე იაპონელის ქალისა.

ქალების „ობი“ წარმოადგენს განიერსა და მძიმე აბრე-
 შუმის მატერიას, სიგრძით ექვსს არშინს, სიგანით არშინ-ნახე-
 ვარს. ასეთი სარტყელი ხშირად მეტად ძვირადა ღირს და
 უფრო მეტადაც, ვიდრე მთლად დანარჩენი ტანთსაცმელი.
 მდიდარისა და კოხტა იაპონელი ქალის სარტყელი ხშირად
 რამდენიმე ასი მანეთი ღირს. მამაკაცების სარტყლები-კი არა-
 სოდეს ასე ძვირფასი და მორთულები არ არის, ამით განირ-
 ჩევან თითქმის დედაკაცების ჩაცმულობისაგან. კაცებს შედა-
 რებით უბრალო, რბილი და ვიწრო სარტყელი აკრავთ, რო-

მელიც ჩვენს წარმოდგენას ქამრის შესახებ, ასე თუ ისე, ცოტათიც არის უახლოვდება უფრო.

ქუჩაში მიმავლობისას ადვილად შევნიშნავთ, რა ყოფითა და ამბით იკეთებს „ობის“ იაპონელი ქალი. მარტო, რასაკერძოდა, ვერასოდეს ვერ შემოირტყავს; ამიტომაც სხვა ჰშველის უთუოდ: „კიმონოზედ“ ჯერ „ხოზო-ობის“ (თხელი კრებია) იკრავს; მერე თვითონ „ობის“ გაშლის ქილოზედ, მოჰკეცავს სიგრძეზედ ორათა, ასე ნახევარ არშინის სივანეზედა და ორჯელ-სამჯერ წელზედ შემოირტყავს, ისე რომ ნაკეცი უთუოდ ზემოთა ჰქონდეს. სარტყლის თავისუფალი წვერი მარჯუთივითა აქვს უკანიდან დაყოლებული, რომელშიაც გაატარებს მეორე წვერსა და ამ რიგად შეიკვრის მთელი სარტყელი. რომ უფრო უკეთესად ადგეს „ობი“, ზემოდან ახლა წმინდა აბრეშუმის ქამარს შემოიქვრენ ხოლმე, მდიდრები ოქროს ბალთებიანსა. ასეთს ქამარს „ობი-დომის“ უწოდებენ.

ძვირფას ფარჩისა და ლამაზად ნაკერს „კიმონოებს“ იაპონელი ქალები უფრო დღესასწაულებისა და ქუჩაში სეირნობის დროს ხმარობენ, სხვა დროს-კი, საშინაოდ, უბრალო რამ მატერიის „კიმონოები“ აცვიით—კაცებს უფრო თაღბი, ქალებს მხიარული. ჯიბეები სულ არ იციან არც ქალებმა და არც კაცებმა და მაგიერობას უწევენ მრავალი ნაკეცი „ობისა“ და განსაკუთრებით „კიმონოს“ განიერი და ღრმა მაჯა-სახელოები. სახელოებში ილაგებს იაპონელი ყველაფერს, რაც-კი რამ მისთვის საჭიროა: მოკლე ჩიბუხსა და სათითეს ტელა პაწია ფინჯებსა, რომლებსაც იაპონელი ქალი თუ კაცი არასოდეს არ იშორებენ; გარდა ამისა, თამბაქოს ეწევიან არამც თუ ქალები და კაცები, ბავშვებიც-კი. სარტყლების ნაკეცებსა და სახელოებში იწყობენ აგრეთვე: რბილი ქალადის ნაკრებს, რომლებსაც ცხვირსახოცების ნაცვლად ხმარობენ, ფუღსა, პუდრას კოლოფითა, მარაოსა და წარბების დასაფერს ყარანდაშსა, ურომლისოდაც იაპონელს ქალს ქუჩაში გამოსვლა არ შეუძლიან; ერთი სიტყვით, ყველაფერს, რაც-კი

რამ სახლს გარეშე დასჭირდება იაპონელსა. ყველაფერს ამაგან იერს სახელოებში ილაგებს და ვიდრე ამოიღებდეს რასმე, ხელს სრულიადა ჰმაღავს სახელოში, ისე განიერსა და ღრმას იკერავენ.

შინ სრულიად არა აცვიათ-რა ფეხთ იაპონელებსა; გარეთ-კი, რომ გამოვლენ, იცვამენ ქალაღდისა ან აბრეშუმის დაბალ ყელიანს წინდებს, რომლებსაც ცერა თითისათვის ცალკე განყოფილება აქვთ ჩაქსოვილი. წინდებს ძირი სქელის რამ მატერიისა აქვთ. სახლში ყველაფერი სუფთადა აქვთ, იატაკზე კილობები უგიათ; ამიტომაც ფეხთსაცმლის სახლში ტარებას არავითარი აზრი არა აქვს. მაგრამ დააპირებენ თუ არა ქუჩაში გამოსვლასა, მაშინვე კარებში ჩვენებურ კალოშებივით დამზადებულს „გეტას“ იცვამენ და მიბრძანდებიან. „გეტა“ ჩვენებურ ქოშების მაგვარი ხის ძირებია, რომლებიც თასმე-ბითა აქვთ ფეხზედ მიმაგრებული. ასე იცვამენ: კაცები, დედა-კაცები, ბავშვები. რასაკერეღია, რაც უნდა მიჩვეულები იყვნენ ამ ფეხთსაცმელსა, მოძრაობა სწრაფად და მარდად მაინც არ შეუძლიანთ და შესახედავათაც უშნობია მეტად: მთელი ტანი ამის გამო მუდამ წინა აქვთ წახრილი, მუხლები ეკეცებათ, თავისუფალი მოძრაობა არ შეუძლიანთ.

ბავშვებსაც ისრევე აცვიათ შინა, როგორც დიდებსა: „ძიბანი“ და „კიმონო“. განსხვავდებიან მხოლოდ იმითი, რომ საქმის დღითაც ბავშვებს უფრო მორთული, მხიარულ ყვავი-ლებიანი და ნაკერი „კიმონოები“ აცვიათ. სასაცილოა სწორედ, როდესაც ოთხის წლის ჩათქვირებულს, ეშმაკობით საესე თავ გადაპარსულს ბავშვსაც-კი დიდისავით აცვია. ცივს ამინდში ერთის მაგივრად რამდენსამე „კიმონოს“ აცმევენ ბავშვსა. ღარიბს ოჯახში შინ თითქმის შიშვლები დაჰყავთ თბილს ამინდში, გარეთ კი „კიმონოში“ ახვევენ.

რაც შეეხება იაპონელი ქალის თმის ვარცხნასა და დაყენებასა, რასაც ამ ბოლოს დროს მთელი ევროპისა და ჩვენი ქალებიც-კი ჰბაძავდნენ ვითომ, ეს-კი რთული საქმეა მეტად. იშვიათად შეიძლება ნახოთ კიდეცა, როგორ ივარცხნიან და

იყენებენ თმას იაპონელი ქალები. ეს იმიტომ, რომ ერთხელ დაუარცხნილი და დაყენებული თმა მთელს 10—12 დღეს ასე აქვთ ხელ-უხლებლად. მორთვა და დაყენება თმისა, სიძნელისა გამო, თვითონ ქალს არ შეუძლიან თითქმის; ამიტომაც მცირე საფასით საგანგებო თმის ოსტატს იწვევენ უთუოდ. მაგრამ მარტო თავისი საკუთარი შავი თმით არა კმაყოფილდებიან მეტწილად და ზემოდამ კიდევ სხვისას იკეთებენ; ურთავენ ლამაზად, ხელოვნურად უმაგრებენ „შილიკებითა“ და სავარცხლებითა და ისე მკვიდრად უყენებენ, რომ მთელს რამდენსამე დღეს ასე ხელუხლებლად აქვთ დაუვარცხნილი. ამიტომაც იაპონელის ქალისათვის ჩვენებურად პირდაპირ ბალიშზედ წოლა შეუძლებელია: თავ ქვეშ იდებენ კისრისათვის განგებ ამოქრილს ხის კალაპოტსა, რომელიც თავისუფლად მოძრაობის ნებას არ აძლევს და კარგად უნახავს თმასა. თვითონ იაპონელსაც, იატაკზედ რომა წევს პირდაპირ თხელს ნალზედა და ყვავილებიანს ქრელს საბანშია გახვეული, ქვეშიდან უთუოდ „ძიბანი“ და ზოგჯერ „სიტაჩიც“ აცვია, იმისდა მიხედვით, თუ წლის რა დროა იმ ხანადა.

33. ხან აქ, ხან იქ იაპონელის სახლში ჰხედავთ, როგორა ზის წელთამდის გაშიშვლებული იაპონელი გასათხოვარი ქალი, იყურება სარკეშია და ტუჩებსა და სახეს ილამაზებს, პუდრას იყრის. ასე იქცევა ყველა და ფიქრადაც არავის მოსდის, რომ დაუმალონ ვისმეს.

დილის რვა საათზედ ქუჩები უკვე ხალხით ივსება. სრულიად მოულოდნელს შთაბეჭდილებას ახდენენ მნახველზედ სკოლაში მიმავალი ბავშვები: ბევრს იმათგანს ევროპიული ტანისამოსი: შარვლები, „კურტკები“ და ევროპიულივე ბათინკები აცვია; თავზედ ახურავეთ ქუდი, ილღიაში წიგნები უჭირავთ. განსხვავებულია, რასაკვრელია, ეს ჩაცმულობა, მაგრამ დროის მოთხოვნილებით არის გამოწვეული, რადგანაც მთავრობავე ითხოვს ამას სკოლაში მოსიარულე ბავშვებისაგანა. ქალებს კი მაინც იაპონური ტანისამოსი აცვიათ.

გაპყევით ბრბოსა და მიბრძანდით უმთავრესს სავაქრო
 ადგილებში. თქვენს ყურადღებას უნებურად მიიბყრობს
 ის გარემოება, რომ სანოვაგეს მხოლოდ და მხოლოდ კაცები
 ყიდულობენ; არსად ქალისა ქაქანება არ არის, შინა სხედან,
 საქმეს აკეთებენ. აქ შეგიძლიანთ ნახოთ, რასა სქამს იაპონე-
 ლი, ან მისი სამზარეულო რამდენად უბრალო არის. ჯერ ერთი,
 იაპონელი თითქმის ყველა ვეგეტარიანია: არსად სანოვაგის
 დუქნებში ხორცს ვერა ჰნახავთ თითქმის გასასყიდსა; მაგრამ
 მრავლადა აქვთ გამოფენილი გასასყიდად სხვა და სხვა გვარი
 მწვანილეული, ხილი, ბრინჯი, ლობიო და ცერცვი, ზღვის
 მცენარეები და მათ შორის-კი განსაკუთრებით ერთი ჯურა
 მცენარე, რომელსაც ზღვის კომბოსტოს უწოდებენ და
 თევზი. სამაგიეროდ თევზს დიდი გასავალი აქვს. ვაქრობა
 ერთობ თავაზიანადა და ზრდილობიანადა სწარმოებს და
 არასოდეს ისეთს ბრიყველსა და საძაგელს ქცევას ვერ ჰნახავთ,
 როგორც ჩვენს დუქნებსა და ვაქრებს ისე ახასიათებს:
 ლანძღვა-გინება, სავაქროს გაზვიადებულად ქება და მუშტრის
 ძალათი მიპატიყება იაპონელებისათვის სრულად უჩვევი რამ
 არის. ყველა ეს თავაზიანად სწარმოებს, მდაბლად თავის
 დაკვრითა და აღერსიანის ღიმილით, სამაგალითოდ შერჩეულ
 ზრდილის სიტყვა-პასუხით. დუქანში შემავალი იაპონელი
 „გეტას“ (ფენტისაცმელს) გარეთა სტოვებს¹⁾ და პატრონს
 სავაქროსას ზრდილობიანად თავს უკრავს. ვაქარი და მისი
 მაშველი გამსყიდველი ქალებიც ასრევე დაბალის თავდაკვრით
 ეგებებიან; ერთი სიტყვით, ისრე უმაგალითო და თავაზიანი
 რამ არის ეს მათი ვაქრობა, რომ ევროპიელს თავ-გზა ებნევა
 თითქმის: ჰგონია, უბრალო და ხელმოკლე მცხოვრებნი-კი
 არ მოსულან სავაქროდ, ვილაცა მდიდარი მემამულენი არიან
 მხიარულ სათამაშოების სასყიდლად გამოსულებიო. ნაცნო-
 ბები ცოტათი მუხლში მოკეციით ერთმანეთს მდაბლად თავს
 უკრავენ და მთელს სახესა და გარეგანს გამომეტყველებაზედ
 სიამოვნება ეხატებათ. დგანან ასე დიდხანს ერთს ადგილასა,
 ფერდებზედ ხელებს იხახუნებენ და კბილ მოქპრით ჰაერს

1) - ღია აუზიანად

ისუნთქვენ, კარგა ხანს ველარ ჰბედავენ გაშორებასა, რომ ამ თავისის აჩქარებით ერთმანერთი არ შეურაცხჷყონ.

თუ კარგად დააკვირდებით ამ ბრბოსა, ორს სხვა-და სხვა ტიპს ნათლად გაარჩევთ. გეუბნებიან, კარგად დააკვირდებოთ-მეთქი, იმიტომა, რომ ევროპიელის უჩვევს თვალს ყველა იაპონელი უთუოდ ერთი მეორის მხგავსად მიაჩნია. დ-რი ტენ-კატე ამ გარემოებას იაპონელის პირადობას განუვითარებლობას ამიზნებებს. მაგრამ პირადობის განვითარებას სხვა ადგილასაც შევხებით; ახლა-კი გავიხსენებთ, რას ამბობს ამის შესახებ ტენ-კატეს წინააღმდეგ პროფესორი ბელკო, რომელმაც მთელი ოცი წელიწადი დაჰყო იაპონიაში და მკურნალობას ეწეოდა: „ევროპაში მოგზაური იაპონელებიც თურმე ამავე აზრისანი არიან ჩვენის პირადობის შესახებო“.

სავაქრო ადგილებში ხალხიდან ბევრი თითქმის მთლად შიშველია. მეტ ნაწილად ან უბრალო მუშები არიან ესენი, ან-და გლეხები. კანი ბევრს დახატული აქვს, რომელსავე მუშას, მაგალითად, ღია გულმკერდს მშვენივრად დახატულ ქალის სახე უმშვენებს—ცოლისა ან საყვარლისა. სხვებს გველვეშაპები, სხვა-და-სხვა ფრინველები, მხეცები და ბუნების სანახაობა აქვთ გამოხატული. ბევრს წინ და უკან მთელი ტანი თავით ფეხამდე ასე აქვს დახატული. მეტი წილი იაპონელებისა ქუჩაში სულ თავშიშველი დადის; ავდარში-კი, ქალი თუ კაცი, ყველა ან ჩაბალახს ატარებს, რომელიც „კიმონოზე“ აქვთა მიმაგრებული, ან არა-და ქალღლის კობტა ქოლგასა. ხშირად-კი მეტად სასაცილოდა აქვთ ევროპიული და იაპონური ტანისამოსი ერთმანერთთან შეხამებული. ქალებს ამ შემთხვევაში არა ესაყვედურებათ-რა, მაგრამ ფეხშიშველა იაპონელს რომ ხშირად მშვენიერი პიჯაკი აცვია და ცილინდრი ჰხურავს, ეს-კი იშვიათი სანახავი არ არის, მეტადრე იმ ქალაქებში, სადაც ევროპის გავლენა უფრო ფეხმოკიდებულია, მაგალითად, ტოკიოსა და კობეში. ერთმა ჩვენებურმა ნივთმა მოინადირა მხოლოდ იაპონელ ბანკვანთა

გული: ეს გახლავთ ევროპიული ქოლგები, რომლებმაც ადგილობრივი ქოლგები ლამის არის მთლად გამოსდევნონ.

ესთქვით, წვიმა წამოვიდა. უცბად იაპონელები უცნაურს ჩალის „პლაშჩებში“ ეხვევიან. მაგრამ უნდა მოგახსენოთ, საუცხოვოდ იფარავს წვიმისაგან ასეთი საწვიმარი ტანისამოსსა და წყალი მთლად წკრიალით ძირს ჩადის ჩალაზედა. დიდათა ჰშველით აგრეთვე ვეება, ქამა სოკოსავით გადაშლილი ჩალის შლაპები, რომლებსაც ზემოდამ თეთრი ტილო აქვთ გადაკრული. კობტა „კიმონოს“ დასველება და გაქუქყიანება საშინლად ემკვლელებათ იაპონელებსა. უნდა შევნიშნოთ აქვე, რომ რეცხვაც მეტად რთული საქმეა მათში, რადგანაც გარეცხვის წინ არღვევენ უთუოდ ჩასაცმელსა და მერე ისევ ხელ-ახლად ჰკერავენ.

ქუჩაში ხალხი თან-და-თან მატულობს. ცხენებით არავინ დაიარება, მაგრამ ხალხი თითქმის მთლად გარეთ გამოხვეტილა. რიგი საქმობს, რიგი თავს ართობს. თვალთმაქცები, ჯამბაზები, სხვა-და-სხვა გვარი იაპონური წარმომადგენლები აქა-იქ ბრბოში დაძრწიან. ტაძრების წინ მთელი ვაჭრობაა თითქმის გამართული. ზოგს თაბებით ულაგია სათამაშოები, ზოგს ტკბილეულობა გამოუფენია, რომელსაც ქალი და ბავშვი მრავლად ეხვევა; მაგრამ ისეთი რამა აქვთ მომეტებულ ნაწილად გასასყიდად გამოტანილი, რაც ჩვენს ბავშვებს არასოდეს არ დააკმაყოფილებდა: რაღაცა ცომის ნაჭრები, დაშაქრული და სიროპში ამოვლებული ბოლოკი და სხვ... ტაძრებში მეტ წილად დედაკაცები და გასათხოვარი ქალები დაიარებიან, კაცები იშვიათად. შემავალი ჯერ იქვე ქასთან იბანს ხელებსა, მერე მძიმედ ადის კიბით მალლა ჩარდახში; ჩამოჰკრავს აქ ჩამოკიდულს ზარსა, ტაშს გაჰკრავს და ოდნავ წახრილი ლოცვას კითხულობს. გაათავებს თუ არა ლოცვას, ერთხელ კიდევ გაჰკრავს ტაშსა, ჩააგდებს თავის წვლილს იქვე ჩამოკიდულს ყუთშია და უკან ბრუნდება.

თვალთმაქცები და არტისტები ართობენ როგორც პატარებს, ისე დიდებსა; მაგრამ დახელოვნებულებიც არიან: არამც თუ სიმარდით იბყრობენ ყურადღებასა, საუცხოვო და პოეტურნი არიან თვითონ შინაარსითაც. აგერა ზის „ამეა“. წინ ქოთნით ქერის ფელამუში უდგას. პატარა მასრით ბავშვებს სხვა-და-სხვა გვარს მხეცებსა, კაცებსა და ჩიტებს უკეთებს (ამოსცხებს დუდგულას მასრას ფელამუში და მეორე წვერიდამ ისე ხელოვნურად უბერავს, რომ სურვილისამებრ ყველა მხეცსა და ფრინველს აგვანებს) ფელამუშისასა და უცბად შემხმარს იქვე სთავაზობს. აგერა კიდევ მეორე ხელოვანი: ხელის გულიდამ წვერილად დაქრილს ქალაღდის ნაქრებს აფრენს და მარაოთი ისე მოხერხებით აფრიალებს ჰაერში, რომ გვეგონებათ ლამაზ ფრთოსანთა მთელი გუნდი მიფრინავსო. მის შორი-ახლოს ტაძრის კარებთან თავისებური ხელოვანი კიდევ სხვა ზის და ფერადის ქვიშით სურათებს ჰხატავს: იღებს ქვიშასა და ისე ხელოვნურადა ჰყრის წინ მდებარე ფიცარზედა, რომ თვალის დახამხამებაზედ მშვენიერს ბუნებრივს სანახაობასა, ცაში მოსრიალე ფრინველებსა და წყლის პირად გაშლილს ნაზს ლოტოსს გიხატავსო. უცბად საიდამ-დაც მოწყენილი სალამურის ხმა გესმისთ: გაიხედავთ და, აგერა, თქვენს მახლობლად უსინათლო „ამა“ — მემსსაყე (ტანის დამხეღველი) — სდგას და მცირე საფასით თავისს შრომასა გთავაზობთ. შეჰხვდებით აგრეთვე უცნაურის შეხედულობის დინჯად მომავალს სათვალეზიანს იაპონელს ექიმსაც. მას უკან მოსდევს წამლებისა და შესახვევების ყუთით პატარა ბიჭი... და სხ. ერთი სიტყვივთ, ყველგან მოძრაობა და სიცოცხლეა, მხიარული და უზრუნველი თითქოს, გვეგონებათ დღესასწაულობსო („მაცური“) ქალაქი.

განსაკუთრებით ახმაურებენ ქუჩას ბავშვები: ლაპარაკობენ, თამაშობენ, მხიარულად კისკისებენ. თუ სავაქრო აღვიღებში ვერსად დაჰკარით თვალი, სამაგიეროდ ქუჩები მთლად ბავშვებით არის სავსე. მათ ჰხედავთ ყველგან: ქუჩებშიაცა, ღია სახლებშიაცა, სახლის უკან ბაღებშიაცა. რო-

გორც ზემოდაც მოგახსენეთ, თვით უულარიბეს იაპონელსაც კი სახლის უკან უთუოდ პატარაბალი აქვს. მართალია ხშირად ერთის ოთახის ოდენა ადგილიც იქნება ძლივს ეჭიროს ასეთის ღარიბის ბალსა, მაგრამ შიგ მინც უთუოდ ყველაფერი აქვს: პატარა სათამაშო წყლის აუზიც, რომელზედაც კუზიანი ხილია უთუოდ გადებული, ორიოდე ხეივანიცა, რომლებსაც გარშემო წვრილი, უცნაურად დაგრეხილი ხეები და ყვავილები აქვს ჩარიგებული; იქვე უდგას დაბალი ქვის სკამი და წინ მაგიდა (ერთად-ერთი ადგილია ეს, სადაც იაპონელს მაგიდაცა აქას და სკამიც); აქვს ხშირად პატარა გამოქვაბული ადგილიცა და ზოგჯერ მადრევანიც.*)

სათამაშო ბალები, პატარა სახლები და ასეთივე სათამაშო ავეჯი სახლისა, ყველა თითქოს განგებ არის საბავშვოდ გაკეთებული. მთლად იაპონიაც თითქოს ვეება საბავშვოდ ბალს წარმოადგენდეს, ბავშვები არიან აქ ყველაფრის ბატონები და პატრონები: ყველაფერი მათთვის არის მოწყობილი, დამზადებული. ზრუნვა და ნაზი ქცევა იაპონელ შშობლებსა ბავშვების მიმართ თითქმის რომ მთელის ერის დამახასიათებელს თვისებას შეადგენს. ამას ჰმოწმობენ მოგზაურები ერთხმად. მაგრამ ნურავის ეგონება, ვითომ განებივრებული და განაზღებული ჰყავდეთ ბავშვები. პირ-იქით: სიცოცხლით საესე, ჯანსაღნი, მშვიდნი და მეტად ზრდილნი არიან ყველანი. იშვიათად შეჰხვდებით, რომ ქუჩაში ბავშვი ვისმე უტიროდეს; ვერსად ბავშვების ჩხუბს, დასჯილი ბავშვის ტირილს ვერ ჰნახავთ და ვერ გაიგონებთ. თავაზიანად და ნდობით ებყრობიან საზოგადოდ უცხოელებსა და ცნობისმოყვარეობით გარს

*) დეკორატიულმა ბალსონობამ იაპონიაში XV საუკუნიდან იწყო განვითარება და შეჰქმნა რამდენიმე სკოლა. ერთი, მაგლითად, სკოლობს შეჰქმნას ილიუზია და პერსპექტივას უმატოს, ე. ი. მნახველს ნამდვილზე მეტად აჩვენოს ბალი; ამ აზრით წინ უფრო დიდს ხეებსა ჰრგავენ და ფერდობებს უკეთებენ, უკან კი დაბალსა და დაბალს ხეებსა ჰრგავენ. მეორე კი სრულიად წინააღმდეგ იქცევა: წინა ჰრგავს პატარებს, უკან და უკან დიდებს.

ებევიან თამამად, მაგრამ გზას არ უჭერენ არასოდეს, არ აბრკოლებენ. ეს კია, თუ ეშმაკად თმა გაქვთ ქერა ან წვერები, მაშინ კი ახლოს არ გეკარებიან, გაგირბიან, როგორც შავს ქირს, — „ონათა“ გცნობენ (ეშმაკად), რადგანაც დედებისა თუ დების პირილამ ეს ესმით მხოლოდ შესაშინებლად.

დედები შვილებს, დები კიდეც ძმებსა და დებს ზურგით ატარებენ. ასეა როგორც დაბლისა, ისე საშუალო წრის იაპონელთა ოჯახობაში და ბავშვებიც შესწევნიან ამ ჩვეულებასა, არად ავლებენ. ხშირად ძიძობას უწევს ბავშვსა პაწია შვიდი-რვა წლის და და ზურგზე მიბმულს მხიარულად დაარბენინებს, ამხანაგებთან თამაშობს, საქმიანობს, ტვირთს არად იჩნევს. ბავშვებსაც ტკბილად სძინავთ იმ დროს, როცა პატარა ძიძა ამხანაგებთანა და ტოლებთან თამაშობს, დარბის. სირბილის დროს მძინარე ბავშვი თავს აქეთ-იქით აქნევს, აწყდება, მაგრამ არა უჭირს რა, მაგრა აქვს წილზე ფეხები შემოხვეული. ეს გარემოებაა სწორედ მიზეზი, რომ იაპონელს ქალებსა და დედა-კაცებს ფეხის ქუსლები განზე აქვთ ყველას გასული. ორ-სამ წლამდის თითქმის ყველა ბავშვს ძუძუს აწოვებენ და ხშირად შეჭხვდებით ასეთს სურათს, რომ პაწია ძიძა ტვირთის ჩამოუხსნელად მისჯდომია დედასა და ბავშვს ძუძუს აწოვებინებს.

როგორა ჰზრდიან იაპონიაში ბავშვებს? მუდმივი ფაზიკური ვარჯიშობა: ბანაობა, სუფთა ჰაერზე ყოფნა, ზურგით ტარების დროს უნებური მოძრაობა, თამაშობა და სხვა უმაგრებს ყველას ჯანმრთელობასა და აკი ამიტომაც იშვიათია იაპონიაში ბავშვების სიკვდილი. რაც შეეხება ზოგიერთა გადამდებ საბავშვო სენსა, ესენი ხომ სულ არც კი ვისმე გაუგონია აქა. მეორე მხრივ, გარეგნობით მხიარული და სუბუქი ხასიათის იაპონელი, ვითომ, პატარობიდანვე აგონებს ბავშვსა, რომ მარტო ოდენ სიხარულისათვის არ არის კაცი გაჩენილი. მაგრამ ისე ზრუნვით და სიყვარულით უნერგავს ამას უფროსი ბავშვსა, რომ მკაცრი და ნადვლიანი დოქტრინა ცხოვრებისა ბავშვის სულს სრულიად არა სჩაგრავს. არა-

სოდეს იაპონელი ბავშვს არ უბუზღუნებს, მკაცრად არ ებყრობა, არცა ჰსჯის ცემით. პირ-იქით, ისე როგორღაც ტკბილადა და მშვიდობიანად მოქმედებს, რომ გგონიათ ბავშვები თვითონა ჰზრდიდნენ თვიანთს თავსა. იაპონია ბავშვების სამოთხეა, სადაც აღკრძალული ნაყოფი სრულიად უცნობი ხილია. სრულიად შეუმჩნეველად და უხილავად ბავშვი გარკვეულის მიზნისაკენ ისწრაფვის. მართალია, ანგარიშს არ აძლევს თავისს თავს ბავშვი, რად ემორჩილება იგი დისციპლინასა, მაგრამ ჰგრძნობს-კი, რომ აღლოს უკეთეს ეროვნულ იდეალისაკენ მიჰყავს იგი.

თავისუფლად იზრდებიან იაპონელი ბავშვები: ბუნება-ვე აღმზრდელი მათი, რომელიც საუკუნოების განმავლობაში შესტკობია და შესთვისებია მათა. გარდა ამისა, პატრობილამვე ზურგით ტარება თითქოს აჩვევს კიდევცა, როგორ შეეწყოს ცხოვრების მოულოდნელს ცვალებადობასა და ბუნებრივობას, სიცოცხლეს და მოძრაობას უვითარებს. ამიტომაც, თუ ზნეობას არა, თავაზიანობასა და მოხერხებულობას მაინც ცხოვრებაში სულ ადვილად და მტკიცედ ითვისებს ბავშვი. არაინ თავის დაქერას არ ასწავლის ბავშვსა; სხვა-და-სხვა გვარი ზნეობრივი წესები, რომლითაც ჩვენში ბავშვს თავი აქვს გამოთქვეული, იაპონელებისათვის სრულიად უადგილო და გამოუსადეგარნი არიან. უჩვენებენ მხოლოდ აშკარად, თუ შვილების მორჩილება და მშვიდი, წყნარი ხასიათი რამდენად ასიამოვნებს მშობლებს; უჩვენებენ მაგალითით, როგორ უნდა მოიქცნენ ისრე, რომ მშობლებისა და უცხოელების წინაშე საწყენი არა ჩაიდინონ-რა. ამიტომაც არასოდეს მამა თავისს თავს ნებას არ მისცემს, უკმებისა და უსამართლო ქცევით თავისი მამობრივი ღირსება შელახოს როგორმე. დედაც მუდამ კმაყოფილია ქმრისა და არასოდეს ოჯახის წევრთ უზრდელად არ მოეპყრობა. ყველა ამ თავაზიანობას იქნება ნაკლიცა ჰქონდეს, მაგრამ იაპონური აღზრდა უფრო ხალხის გასაზოგადოობრივობასა სცდილობს, ვიდრე იმასა, რომ კერძოდ თვითეულ ბავშვს ნაკლი რამ

არა ჰქონდეს. საზოგადო სიკეთეს ანაცვალებენ კერძობასა. ამიტომაც არასოდეს ძალდატანება არა სჭირიათ, რომ შეურაცხყოფის წინ თავი შეიმაგრონ და სხ.; ჰზრუნავენ უმეტესად სხვათა სიამოვნებისა და კმაყოფილებისათვის და უხარინათ საშინლად, როდესაც გარშემო მხოლოდ მომღიმარე და კმაყოფილს ხალხსა ჰხედავენ. ამ რიგად იაპონელის მეორე ბუნებას ხელოვნება შეადგენს.

სარწმუნოებაც—შინტოს მითოლოგიური თქმულებანი და ბუდდას პანტიონში—ასრევე სულს უდგამს ყველა საგანსა. ამიტომაც არის, რომ გულგრილადა და სასტიკად არ ეპყრობიან იაპონელი ბავშვები მცენარეებსა და ცხოველებს, როგორც ამას ევროპიელი ბავშვები სჩადიან. ყოველივე მგრძნობელადა და ჰარმონიულად განწყობილადა აქვთ წარმოდგენილი ბუნებაში; ებრალებათ ყველაფერი, რაც კი რამ სცოცხლობს და ჰსუნთქავს. ვაჟებს კიდევ მიუძღვით რამე დანაშაულობა ამ მხრივ, მაგრამ ქალებს სრულიად არავითარი. პატარა იაპონელი ქალი რომ პეპელას დასდევს დასაქერადა, მთლად მისდამი თანაგრძნობით არის აღსავსე და სიყვარულით უწვდის ხელის გულს,—დაჯექია; ალბად იმიტომ, რომ თვითონაც ძანა ჰგავს პეპელასა. ჩვენის ბავშვებისაგან წიგნების თხრეწა და თხუნვა არ ახალია, ძველია; ჩვეულებათა აქვთ გადაქცეული. იაპონელი ბავშვი-კი მიუტევებელ ცოდვად ჩაითვლიდა ასეთს საქციელსა და არასოდეს არ ინდომებდა შეურაცხყო როგორმე ის წიგნის ფურცლები, რომლებზედაც საუკეთესო მწერლების აზრები და მხატვრების სურათებია გამოყვანილი.

რამდენიც ახლოვდება სადილის დრო, იმდენი ცალიერდება ქუჩები; აქა-იქ მხოლოდ დედაკაცები და ბავშვები-ლა ჰრწყავენ ცხელს დღეებში სახლებს წინ არე-მარესა. სამაგიეროდ სახლები ხალხით ივსება. იკრიბებიან ოჯახობის ყველა წევრები და როგორც საუზმის დროს, ახლაც ისევ ყველა ძირს იკალათებს კილობზედ, ჩვენებურად წრეს ავლებენ. სა-

დილიც ისრევე უბრალოა, როგორც საუზმე. მოაქვთ სხვა-და-სხვა ფერად მომზადებული მოხარშული ბრინჯი, სხვა-და-სხვა ჯურა მწვანილეული საწებლებითა და თევზი, მეტ წილად უმად გამოყვანილი. ყველა ამას ზემოდან თბილ-თბილ „საკეს“ ანუ ბრინჯის არაყს აყოლებენ პაწია ფინჯნებითა. შეექცევიან მერე ჩაისა, ტკბილეულსა და თამბაქოს ეწევიან. საყოველთაო საქმელს წრის შუაგულა სდგამენ ლაქდაკრულს დაბალს სკამზედა; თამბაქოს მწვევლებს კიდევ პაწია ლაქდაკრულს საფერფლეებს უდგამენ წინა. მიმრთმევენი და ამრთმევენი სადილზედ სულ ქალები არიან, რომლებსაც იქვე მახლობელ სამზარეულოდან შემოაქვთ მზა-მზარეული საქმელი. მაგრამ ჩვენსას არაფრითა ჰგავს ეს მათი სამზარეულო. ოთახის შუა-გულ ნაცრითა და ქვიშით სავსე ყუთი სდგას ცეცხლისათვისა, ყუთს ზემოდან საკიდელაა ქვაბისათვის ჩამობმული. ბუხრებიც იშვიათია იაპონელთა სახლებში, რადგანაც მიწის ძვრის დროს ადვილად ინგრევიან. ცეცხლს ამიტომ ოთახის შუაგულ ანთებენ. ღუმელის შენებასაც ერიდებიან; ცეცხლისა ეშინიანთ.

სადილს შემდეგ ყველანი ისვენებენ: სძინავთ, ჩაის ჰსმენ, თამბაქოს შეექცევიან. ამ დროს მთელს ქალაქში სიჩუმე და მშვიდობიანობაა. ახალგაზრდა გასათხოვარი ქალები ერთმანერთთან მიდი-მოდიან სტუმრათა და იწყებენ მხიარულს ყბეღობასა, სიძიან საკრავებზედ დამღერასა და სხ... ნაშუადღევის ხუთი საათიდან ქუჩები ისევ ახმაურებული და ამოდრავებულაა, მაგრამ ის საქმიანი სახე აღარ სძევს, როგორც სადილს წინად იყო. ხუთიდან ექვსამდე ხალხი მეტ წილად აბანოში მიეშურება. შეძლებულები, რასაკერელია, შინ ბანაობენ, საკუთარს „ფუროდოში“, ღარიბი და შეუძლებლები-კი საზოგადო აბანოს აშურებენ. ასეთი აბანოები მრავალია ყველა ქალაქში და შეუძლიან ყველას გროშის ფასად იბანაოს. კაცები, ქალები თუ ბავშვები ყველანი ერთად ბანაობენ; იხდიან ტანისამოსსა, ალაგებენ განგებ ამ აზრით კედლებზედ ჩამოკიდებულს ყუთებში და თბილს აუზში მოურიდებლად ჩადიან.

საერთო აუზის საზღვარს შეადგენს შუაზედ გაბმული თოკი. ერთს მხარეს თავს იყრიან ქალები, მეორეს კაცები. ეს არის მათი განმაცალკევებელი, სხვა არასფერი. აგერა, დედაკაცებს აუზში ჩამავალს საფეხურებზედ მოუყრიათ თავი, ქალებს კიდევ უბანანიათ და შიშვლები დგანან, მხიარულად ლაზლანდრობენ; იცინიან, ჰაერზედ იშრობენ ტანსა, არავის არ ერიდებიან. ხშირია ასეთი მოვლენაცა, რომ საზოგადო აბანო საჩაიესთან არის პირდაპირ შეერთებული და ნაბანები ახალგაზდა ქალი და კაცი დასასვენებლად პირდაპირ იქ მიდის ახლა, ცალკე კაბინეთში, რბილს ქილობებზედ ტკბილის განცხრომისათვის. და ყველა ამას შეგიძლიანთ გარედან, ქუჩიდანვე, უცქიროთ დაფანჯრულ ფიჭრულიდანა.

ყველა ეს პირველ ხანად შეიძლება დიდად სასირცხვილოდაც მიიჩნიოს ევროპიელმა, მაგრამ მოიგონეთ, აბა, მეთექვსმეტე და მეჩვიდმეტე საუკუნეში ევროპაში რაღა იყო. ქალებისა და კაცებისათვის საერთო აბანოები, მაგალითად, შვეიცარიაში სრულიად ჩვეულებრივს მოვლენას არ შეადგენდა, განა? სიშიშვლე იაპონელებს სამარცხვინოდ არ მიაჩნიათ და ისრევე არავინ ყურადღებას არ აქცევს შიშველს ადამიანსა, როგორც მცენარეებს, ცხოველებს, ზეცას. სამაგიეროდ სამარცხვინოდ მიაჩნიათ იაპონელს ქალებს ჩვენებური, ევროპიული გულ-ამოჭრილი კაბები. მათის აზრით, განზრახ გულმკერდის გამოჩენას უთუოდ კაცების აღელვება აქვს აზრად. არამც თუ ტანისამოსი არა აქვს ასეთი იაპონელ ქალსა, ერიდება თვითონ ისეთს მიმოხვრასაც-კი, რომელიც მაყურებელს მგრძნობელობას გაუღვიძებს და ვნებას, გულისთქმას აუშლის. იაპონელი ქალის წარმოდგენა სილამაზის შესახებ სიმშვიდის გამომხატველია. ასე ფიქრობენ არა მარტო საშუალო შეძლებისა და უზრუნველ წრეების ქალები, თვითონ დაბალის შეძლების ქალები და იაპონელი „გეიშეები“ და „მაიკოებიც“-კი, რომლებიც საყოველთაო აღერსისა და ტრფობის საგნად გარდაუქმნია ცხოვრებასა.

— „L-S.

კ. ყომაი 1937/1

სალამოობით (ექვსი საათის შემდეგ) ისრევეა ახმაურებული და გაცოცხლებული ქალაქი, როგორც სადილს წინად. სამუშაოსა და საქმის მოთავეების შემდეგ ყველა მხიარულადა და სასიამოვნოდ სცდილობს დანარჩენ დროს გატარებასა. ფერად ფარნებით გაჩირაღდებული ქუჩები და სახლები საამურს შთაბეჭდილებას ახდენს. ხალხი მოძრაობს; სახლებიდან სიმღერისა, სიცილისა და იაპონურ გიტარის „სამიზენის“ ხმა ისმის ყველგან. ასე ატარებენ დროს ღამის 11—12 საათამდე საქმის დღეში; რაც შეეხება უქმე დღეებს, მაშინ ხომ უფრო მეტია მოძრაობა, ხმაურობა, სიმღერა და მრავალი სხვა თავგართობა. უყვართ საზოგადოდ დღესასწაულების გადახდა იაპონელებსა და მათ შორის განსაკუთრებით ყვავილობის დღესასწაულებისა, რომლებიც ერთი მეორეზედ უმშვენესი და მომხიბლველია. ყველა მცენარის ყვავილობას თვისი საკუთარი დღესასწაული აქვს*).

თუ იაპონურს თეატრში „რიკშათი“ წაბრძანებას მოისურვებთ, ეტლი მხოლოდ თეატრის ქუჩამდის მიგიყვანთ, რადგანაც მთელი ქუჩა ხალხით არის სავსებით გაქედილი. იაპონიის ყველა მოზრდილს ქალაქში მოიპოვება უთუოდ გან-

*) ოფიციალური დღესასწაული რიცხვით სულ 16 მთელის წლის განმავლობაში. ამათგან პირველი, მესამე და მეოთხე რიცხვი იანვრისა ახალის წლის სადღესასწაულოდ არის დადებული; 17 ოქტომბერი შინტოს ღმერთებისათვის არის დადებული, როგორც პირველ ნაყოფის გამოძღვლებისა. დანარჩენი დღესასწაულები საუფლისწულოა. 11 თებერვალს უქმობენ, მაგალითად, პირველ (მითიურ) მიკადოს ტახტზედ ასვლასა, რომელიც იაპონელთა ანგარიშით ქრისტეს წინად 600 წ. მომხდარა; მაშინვე უქმობენ კონსტიტუციის გამოცხადებასა. მაგრამ ხალხი 20-დე კიდევ სხვა უქმეს დღესასწაულობს. უმთავრესს იმათგანს შეადგენს „ბონ-ნომაცური“ ანუ „სორა-მაცური“ და დადებულია გარდაცვალებულთა მოსახსენებლად (13 მკათ. 16 მკათათემდე), იაპონელების წარმოდგენით ამ დროს ყველა გარდაცვალებულის სული დედამიწაზედ ჩამოდის და ცოცხლებთან ერთად ატარებს დროსა. ყველა სახლები მთელის დღესასწაულობის დროს ფარნებით არის გაჩირაღდებული. ამიტომაც მეტ სახელად „ფარნების დღესასწაულს“ უწოდებენ.

საკუთრებული ქუჩა, სადაც მხოლოდ თეატრებია მოთავსებული და ამიტომაც თეატრის ქუჩას უწოდებენ სახელადა. დილიდგან საღამომდის მთელი დღე წარმოდგენებია გამართული ასეთს თეატრებშია და მაყურებელიც მუდამ ბევრი ჰყავთ, რადგანაც სიყვარული თეატრისა ბუნებით თანდაყოლილი აქვს იაპონელსა თითქოს. თვითონ ქუჩა, რომელზედაც თეატრებია მოთავსებული, განსაკუთრებულის ხასიათისაა როგორც; აქა-იქ ყველგან 3-4 საუენის სიმაღლე ბამბუკის სარებიანია ჩასხმული, რომლებზედაც სხვა-და-სხვა წარწერებით აქრელებული გრძელი ლურჯი და წითელი ტილოებია გაკრული. თვითონ თეატრები ფიცრისაგან არის შეკრული და დაიტევენ სამასიდამ ხუთასამდე კაცს; მაგრამ გარედამ აქ რისამე დანახვა, როგორც ეს სახლებშია ჩვეულებრივ, შეუძლებელია. თეატრებსვე აკრავს ზედ ჩვეულებრივ აიფიანი და დერეფნიანი საჩაიე სახლები, სხვა-და სხვა გვარის ფარნებით მრავალნაირად აქრელებულები. აქვეა მოთავსებული სხვა-და-სხვა გვარი თავგასართობები, სადაც, ვინ იცის, რა სასწაულებრივს თვალთმაქცობას არ უჩვენებენ ხალხსა.

აგერა, იყიდეთ ბილეთი. ბილეთის მაგივრად, რომელიც ჩვენ ქალაქის პატარა ნაქრათა გვაქვს უთუოდ წარმოდგენილი, რაღაცა წარწერილს ხის ფირფიტას გაძლევენ. თეატრის შესავალს კარებში უთუოდ უნდა ფეხთ დაიხადოთ და შესანახად მიაბაროთ. კარებში მდგომი კაცი ფეხთსაცმელს ჩამოგართმევთ და იმავე რიგად, როგორც ბილეთს, ხის რაღაცა ნაფოტს მოგცემთ. თუ რომელსამე დიდს ქალაქში ხართ, შეიძლება ლოჯაში განგებ ევროპიელებისათვის გამართული მოწყობილობაც ნახოთ, სახელდობრ: საჯდომი სკამები და სხ.; მაგრამ თვითონ იაპონელებისთვის-კი მთელი პარტერი უბრალოდ არის ყუთებივით გადაღობილი, რომლებშიაც არხინადა სხედან მთელის ოჯახობით იაპონელები; შიგა ჰსმენ, შიგა სკამენ და შიგვე ეწევიან თუთუნსა. ემსახურებიან და მიართმევენ ჩაისა თუ ხილს მახლობელ საჩაიედამ ახალგაზრდა იაპონელი ქალები.

თვითონ სცენა ნალისავით არის შემოკრკალული. მეტ
 ნაწილად დამსწრე საზოგადოებას ქალები და ბავშვები შეა-
 დგენენ. ყველანი ეწვეიან, ლაყბობენ, მარაოს აქნევენ, ურო-
 მლისოდაც არც ერთს იაპონელს (კაცსა თუ ქალს) გაძლებათ
 არ შეუძლიან.

გაისმის სცენის უკან სამჯერ ყრუდ დაბრაგუნება, გადი-
 წევა ფარდა და განაგრძობენ წარმოდგენას, რომელიც თქვენამ-
 დე დაუწყიათ. ბევრნაირად გაკვირდებით სცენაზედ ნანახით.
 არვითარი დეკორაციები არ მოეძებნებათ სცენაზედ: ბალის
 წარმოსადგენად, მაგალითად, რამდენსამე ცოცხალს ყვავილსა
 სდგამენ თიხის პირვანიერ ქვაბ-ქოთანათი, საჩაიე სახლს
 კიდევ დედამიწაში ჩარქობილი ორი ფარანი და წარწერა
 წარმოადგენს, — ეს არის და ესა. ისე აქვთ, ერთი სიტყვით,
 ყველაფერი მოწყობილი უბრალოდ, როგორც შექსპირის
 დროს იყო ევროპაშია. პიესა გადმოგვცემს რომელიღაც ზღა-
 პრისა თუ ზღაპრულის, რაინდთა დროის მოთხრობის შინა-
 არსს. უმთავრესი დანიშნულება აქ ტანისამოსსა აქვს: არტი-
 სტები ძვირფასის, ძველებურ იარაღით აღჭურვილნი გამოდი-
 ან, მანტიებ-წამოსხმულები. ხშირად ისეთი რამ უცხო სამკა-
 ულიცა აქვთ ან იარაღი, რომლისა შოვნაც ძნელია მეტად.
 უმთავრეს როლის აღმასრულებელს არტისტს თან ორი მხლე-
 ბელი მოსდევს ხელში ფარნითა, რომ შევნიერი მოყვანილო-
 ბა და მორთულობა მოთამაშისა მაყურებლებს უკეთ დაანა-
 ხეონ.

ორი სადღესასწაულოდ მორთული დედაკაცი ძირსა ზის
 იატაკზედ და ხმა მალლა ქვითინებს. ცრემლები დაპა-ლუპითა
 სცვივით და რაღაცა მრგვალ საგანს ხან ერთი იკრამს გულ-
 ში, ხან მეორე. ეს არის სისხლში მოთხერილი ადამიანის
 თავი. დედა და ქალი თურმე არიან მოკლეულისა მომტირა-
 ლები. შემოვა მერე მამა მოკლეულისა და ერთ ხანად დედა-
 კაცებს შუა ზის აულეღვებლივ, ჩუმად. ტანთ ძველის-ძველი
 მშვენიერი ტანისამოსი აცვია, „დაიმიოს“ იარაღით არის აღ-
 ჭურვილი. შვილს დასცქერის. ანიშნებს მერმე ხელით დედა-

კაცებსა და ისინიც გარეთ გადიან მოთქმითა. მიიხედ-მოიხედ-დავს და რომ ჰნახავს, არავინ მიცქერისო, დაეცემა. გონს რომ მოვა, ველარ იგონებს თითქოს, რა მოხდა მისს თავსა და ასეა ერთ ხანად დაფიქრებული. შემოიხსნის მერმე იარაღსა, გადაიძრობს ძვირფასს სამოსელს, გადილელს წინიღამ „ძიბანს“, ამოიღებს მახვილსა და მუცელს გაიპობს. თქვენ თვალ წინ შიგნეულობა გადმოსცვივა, სცენა სისხლით მოირწყვება: ვერ აიტანა ძველმა „დამაიომ“ შვილის მწუხარება და „ხირაკირი“ შეასრულა, ე. ი. თავი მოიკლა.

მართალი რომ ესთქვათ, არტისტმა საუცხოვოდ ითამაშა და ძლიერი შთაბეჭდილებაც იქონია. ჩამოეშვა ფარდა და მთლად დარბაზს თითქოს ერთხმად ამოჰდა გმინვა; მოეწონათ ნათამაშევი. აგერა, გამოვიდა არტისტი და მადლობის ნიშნად მაყურებლებს თავი დაუკრა. მაშინვე პარტერიღამ სეტყვასაღივით დააყარეს: სხვა-და-სხვა ნივთები, მარაოები, ჩიბუხები... მხლებლები მაშინვე გადმოყრილს ნივთებს პატრონებს უბრუნებენ, რის მაგივრადაც არტისტის სასარგებლოდ მერე თავისს წვლილს იხდიან პატრონები.

თეატრიღამ ბევრი ახლა მახლობელს ბუფეტსა ან საჩაივ სახლში მიეშურება. აქ სულ სხვა არის: ისმის მუსიკა, მხიარულობენ, ლამაზი ჩაცმულობა მშვენიერ „მუსმე“, „მაიკო“, „გეიშებისა“ საამური სანახავია. იქვე, შესავალ კარებთან, ახალგაზრდა „მუსმეთა“ გუნდი თქვენ წინ მუხლს იღრეკს, მთელის ტანით უკან იხრება, მერმე თავს გიკრავთ მდაბლადა და შუბლით იატაკს ეხება. სახე ერთ-თავად უღიმისთ, წყნარად, მშვიდად საუბრობენ, მოძრაობა ნაზი და ნარნარი აქვთ. კოხტა და მარდი თითები უცბად გაძრობენ ფეხთსაცმელსა და საჩაივ სახლში შებრძანდებით. იქვე ქილობზედ იაპონური შესაქცეველი დაგხვდებათ: ჩაი და თბილ-თბილი „საკე“. მოისურვებთ და მაშინვე ქალაღის კედელთან ახალგაზრდა, ერთი მეორეზედ ლამაზი დამკვრელი ქალები დაგისხდებიან და თავიანთს „სამიზენსა“ და „კოტოს“ საამურად ააქლერებენ; თან დაჰმღერებენ ტკბილადა. აგერა, იქით რო-

მელიმე „მაიკო“ იწყებს ცეკვასა, მაგრამ გაჰკვირდებით უთუოდ, რადგანაც ჩვენებურს, ევროპიულს ცეკვას არაფრითა ჰგავს: გრძელს „კიმონოში“ დამალული ფეხები სრულიად არ უჩანს და ჰხედავთ მხოლოდ, რომ ხელებითა და ტანით მოძრაობს. მოცეკვავეც უთუოდ რომელისამე გმირულ ამბის მიმოხვრით გადმოცემასა სცდილობს. მაგრამ თუ გინდათ ცოცხალისა და მოსწრებულ ლაპარაკით გაირთოთ თავი, უნდა უთუოდ „გეიშა“ მიიწვიოთ. ახალგაზრდა, ლამაზი, კახტად ჩაცმული „გეიშა“ საუცხოვო გამართობელია სწორედ, რადგანაც უკეთ განვითარებულს ქალს სხვას ვერა ჰნახავთ იაპონიაში. გონება მახვილმა „გეიშამ“ მშვენივრად იცის თავისი სამშობლო მწერლობა და მუდამ მზა არის მოგხიბლოსთ მთელის თავისის მშვენიერებით. სამაგალითო ხელოვნებით გიმღერებთ სასიმღეროსა, წაგიკითხავთ ლექსებსა და საუკეთესო დრამატიულ ნაწარმოებთა ნაწყვეტებსა. მაგრამ არასოდეს თავისს ქალურს ღირსებას არ დაჰკარგავს. არც ის არის ნამდვილი, ვითომ ყველა „გეიშა“ უთუოდ ნამუსახილი და ზნე-დაცემული იყოს. მართალი რომ ვსთქვათ, „გეიშა“ იგივე არტიტი ქალია, რომლის ხელობაც ხელოვნებაა: შექცევა და თავგართობა ხელოვნურის კითხვა-სიმღერითა. თქვენ, როგორც იაპონურის არ მცოდნეს, მოგხიბლავთ, რასაკერეღია, მხოლოდ ახალგაზრდობით, კეკლუცობითა და სიცოცხლით სავსე მოქმედებითა; იაპონელს-კი უყვარს „გეიშა“, როგორც განვითარებული, მალხაზი მოსაუბრე. როდესაც რომელსამე იაპონელს მეგობრების გამასპინძლება და სიამოვნება სწადიან, შინ-კი არ იპატივებს, სადმესაჩაივ სახლში უმართავს მეჯლისსა; ოჯახის ქალები შინა რჩებიან, სტუმრების გასართობადა და შესაქცევად-კი „გეიშებს“ იწვევს. უმღერიან, უკითხავენ „გეიშები“, სცეკვავენ თანა; ანტრაქტებში კიდევ სტუმრებს უსხამენ ღვინოს, კეკლუცობენ, ლაზღანდარობენ, თავისის მოსწრებულის სიტყვა-პასუხითა, სილამაზითა და გონებით სუფრას უმშვენებენ. მაგრამ ღირსებას ქალისას არაფრით არღვევენ, სრულებით იცავენ. ამიტომაც არის, რომ ფასი დიდი აქვთ „გეიშებსა“ და ყველა

იაპონელი ქალი მათ შეჰნატრის, მათ წაბაძვასა სცდილობს. ხშირად ამიტომ იაპონელი ქალები ქმრებსა და ძმებს მისდევენ საჩაივ სახლებში, რომ „გეიშებისაგან“ მათი ქცევა და მიმოხვრა შეისწავლონ.

„გეიშების“ აღზრდა ბევრად რთულია, ვიდრე საშუალო წრის იაპონელი ქალისა. მათთვის განსაკუთრებული აკადემიებიც-კი არსებობს, რომლებშიაც ცნობილი გვარის ქალებიც ბლომად სწავლობენ. სულ ახალგაზრდებს „მაიკოს“ უწოდებენ, თექვსმეტი წლიდამ-კი „გეიშებად“ ხდებიან. ხშირად „გეიშეები“ ქმრებსაც ირთავენ და ოჯახობას ეკიდებიან, რადგანაც არასფერს გასაკიცხს იაპონელი არ ჰხედავს „გეიშაში“. თუ ოჯახში რამდენიმე ქალი ჰყავთ და ყველას გათხოვება, იციან, გაუჭირდებათ, უფრო ლამაზსა და ნიჭიერს მშობლები „გეიშად“ ამზადებენ, რადგანაც სხვა-დასხვა სავაქრო თუ სხვა რამ დაწესებულებაში აღგილის შოვნა ბევრისათვის გაძნელებულია მეტადა.

საჩაივ სახლშივე შეგიძლიანთ გაიცნოთ, როგორ სწარმოებს ეგრედ წოდებული იაპონური კამათი „სოდანი“. როგორც ძველი ბერძნები იკრიბებოდნენ ხოლმე ქალაქების მოედნებზედ, რომ სოფისტებისა და სხვათა მოძღვრების კამათში მონაწილეობა მიეღოთ, ისე იაპონელები იკრიბებიან საჩაივ სახლებში „სოდანისათვის“. იკრიბებიან მეტ წილად მოწვევით, რომ მეგობრულად განსაჯონ და გაარკვიონ, რაც-კი რამ იქნება გადასაწყვეტი: სავაქრო რამ საქმე, ოჯახური კითხვა, განზრახული მოგზაურობა თუ სხვა რამ, ერთია. შემოავლენ ბირს ქილობებზედ წრესა, შეექცევიან ჩაისა და „საკესა“, ეწევიან თამბაქოსა და მუსაიფობენ, მსჯელობენ. ლაპარაკობენ დიდ-ხანსა და ბევრს, მაგრამ არავინ ვალდებული არ არის უთუოდ საკრებულო საგანზედ ილაპარაკოს: ნება ეძლევა ორატორს უუშორეს საგნიდამ დაიწყოს, მოულოდნელად გადაუხვიოს და სხვა საგანს შეეხოს; ოღონდ საყურადღებო, გონების ამამოძრავებელი და გამართობელი-კი იყოს სალაპარაკო საგანი, აუდიტორიამ, მსმენელთ არ მოიწყინონ. ეს არის

„სოდანი“ და ხშირად „სოდანში“ მონაწილეობას იღებენ „გეიშეებიც“. ყველაზედ მეტად ამ შემთხვევაში მოგვაგონებენ იაპონელი აღმოსავლეთისა: აზიური ქეიფი, აზიურივე მიღრეკილება ღრმა მსჯელობისა და მასთან თავდაუქერელი, ხშირად სრულიად უნიადაგო ოცნებობა; აი, რა ახასიათებს მეტ წილად მათს კამათობასა.

მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში „სოდანზედ“ აღზრდილს იაპონელს ვერასფერი ვერ გააკვირვებს: ვერც მოულოდნელი აზრი, ვერც უცნაური იდეა, რომლის შესახებაც მსჯელობა და კამათი არ მოისურვოს. მათი რეფორმატორები არ იყვნენ, რომ იაპონიისათვის ეროვნულ ენათ ინგლისურის შემოღება ეწადლათ? საუცხოვოა „სოდანის“ ტემათ! იქნება იაპონია ერთადერთი ქვეყანაც იყო, რომელიც რკინის გზის მატარებლის ნახვამ არ გააკვირვა სრულიად: ისრე გულდინჯად უყურებდნენ იაპონელი რკინის გზის პირველს მატარებელსა, გეგონებოდათ, ათი და ოცი წელიწადია უკვე თვალითა ჰხედავენო.

საჩაიე სახლში დასვენების შემდეგ, თე მოისურვებთ, შეგიძლიანთ ახლა სხვა რამეცა ნახოთ: მაგალითად, როგორ იციან ქიდაობა იაპონიაში. „სუმოტორი“ ანუ იაპონელი მოქიდავე ფალანგები შედარებით მაღალის ტანის, ჩახსმული, მხარ-ბეჭიან-ძარღვიანები არიან. მოყვანილობისა და ტანის გარდა განირჩევიან აგრეთვე თმის დაყენებითაც: დაწნულები აქვთ სხვილი ჩალიჩივითა და ყაითნით წინ გადმოზიდული. ასე თურმე იყენებდნენ ერთს ღროს ყველანი თმასა.

იაპონურს „სუმოსაც“ ანუ საქიდაოს შოჩიდამევე ადვილად იცნობთ, რადგანაც ვეება მაღალს ბამბუკის სარებზედ გამოკიდულია სახელები მოქიდავე ფალანგებისა. შედარებით ქიდაობაზედ უფრო მეტი ფასია დადებული, ვიდრე სხვა რამ თავგასართობზედ. გაძლევენ ისევ ხის ფირფიტასა, რომელსაც შესვლის უმაღვე მსახური გამოგართმევსთ. მოედნის მარჯვნივ, სადაც ქიდაობა იმართება, ფალანგის საპირფარეშოა. აქა სხე-

დან კილობებზედა ან-და წვანან „სუმოტორები“, რომლებსაც მსახურნი უზელენ ტანსა და საგანგებო მტრედის ფერს აბრე-შუმის ფოჩებიანს ქამარს არტყამენ. ეს არის ერთადერთი ტანთსაფარი მოქიდავისა. საყურებელი დარბაზი ოთხ-კუთხია, კედლებს გარშემო მცირედ შემაღლებულის გაღვრებით, სადაც ყველაზედ მეტ ფასიანი ადგილებია მოთავსებული. დარბაზის შუა-გულ სიგანით ასე სამ მეტრიანი რგვალი ესტ-რადაა. ნახევარ ესტრადა მიწით არის მოფენილი, დანარჩენი ნაპირები-კი ჩალითა. კიდაობენ ორნი. კიდაობას თვალს ადევნებენ საქმის მცოდნე, გამოცდილი კაცები. მოქიდავემ მოპირდაპირე უნდა წააქციოს, მაგრამ არასფრის გულისათვის სალმასა და ამ გვარ ფანდებს არ უნდა მიჰპართოს. მეორეც: სასტიკად უნდა უფრთხილდნენ, რომ მოედნის ნაპირს, ე. ი. ჩა-ლას ფეხი არ დააკარონ. ჩალაზედ ფეხის დამკარებელი უკვე წაქცეულად ითვლება. იაპონური კიდაობის წესები ბევრად სასტიკია, ვიდრე ევროპიული. გაფაცრებით ადევნებენ მაყურებლები თვალსა. საკმარისია მცირე რამ წესის დარღვევა, რომ მაშინვე დრტვინვა და ვაი-უშველებელი ატყდეს ხალხშია. ყველა გაჩუმებული და სულგანაბულია, მაგრამ როგორც-კი რომელიმე მოქიდავეთაგანი თქვენთვის სრულიად შეუნიშვნელსა, მაგრამ რაღაცა „გენიოსურს“ ხერხს უგდებს მოპირდაპირესა, მაყურებლებში მაშინვე საშინელი ტაშის ხმა ისმის და იმ წამს ისევე ჩუმდებიან, სულსა ჰნაბავენ. მაგრამ დაეცემა თუ არა რომელიმე მოქიდავეთაგანი, წყნარი და ზრდილი იაპონელები მაშინვე საშინელს აღტაცებას ეძლევიან, მათს სიხარულსა და ყვირილს საზღვარი აღარა აქვს, სცენაზედ სცვივა ასობით მაყურებლების ნიეთები და სხ.

მაგრამ, აგერა, მორჩით ქუჩა-ქუჩა მთელი დღე სიარულსა და „რიკშათი“ დაბრუნდით სასტუმროში. შესავალს კარგ-ბშივე მშვენიერი და ტურფა „მუსმენი“ გეგებებიან და ზრდილობიანად დაბლა თავს გიკრავენ. გზდიან ლიმილით ფეხთა, დაბალის ხმით ტკბილად რაღასაც გეყბედებიან და მშვენივრად გაპრიალეულ ხის იტაკით, რომლებზედაც სუფთა

ქილობებია გაგებული, შიგნით შეჰყევხართ. ჩამოიღებენ შერ-
 მე რამდენსამე ქალაღდ გადაკრულს ხის ჩარჩოსა, შეჰკვრენ
 უცბად ყუთისავითა და შეგაბრძანებენ. ეს არის თქვენი ოთა-
 ხი. მაგრამ არც გადარაზვა და არც დაკეტვა მისი არ შეგიძ-
 ლიანთ, რადგანაც კარები სრულიად არა აქვს. ვიდრე საძი-
 ლოთ მოემზადებოდეთ და დაწვებოდეთ, წამ და უწუმჰხდინ
 თარდასა და კეკლუცი „მუსმენი“ ღიმილით შეზბიან-გარბიან.
 სახელად თითქმის ყველას პოეტური რამა აქვს შერჩეული,
 მაგალითად: „გაზაფხული“, „განთიადი“, „მზის სხივი“, „მთვა-
 რის შუქი“. რომელიმე „ყვავილთა კონა“ ტანთა გზდით,
 ვანას გიმზადებთ. ბანაობის შემდეგ „კიმონოს“ ჩაგაცმევენ,
 ჩაისა და თამბაქოს მოგართმევენ და ერთ-თავად თავს გვევლებიან,
 ძირს, ხმელს ნაალზედ, ლოგინს გიშლიანთ, მფარველო ანგე-
 ლოზივით რომელიმე „მუსმე“ მუდამ გვერდთა გყავთ, არა
 გშორდებათ მაშინაც-კი, როცა უთუოდ მარტოდ უნდა იყოთ.

როგორც იყო, დაწეკით ბოლოს; ჩავთვლიმათ. ყველა-
 ფერი, რაც-კი რამ ნახეთ და გამოსცადეთ დღის განმავლობა-
 ში, ყოველივე ეს ისე თავისებური და არა ჩვეულებრივი რამ
 იყო, რომ მშვენიერ სიზმრათ გეჩვენებათ. უკვე ძილს მიეცით
 თავი. უცბად გაისმის რაღაცა ოდნავი ტკაცუნი და თვალე-
 ბი დაქყეტილი გრჩებათ: ვიღასიც პატარა თითს ქალაღდის
 კედელი შემოუხვრეტია და შავი ცნობის მოყვარე თვალი
 გიცქერით... გაისმა კიდევ ტკაცუნი და... კიდევ თვალია...
 პატარა „მუსმენი“ გათვალისწინებენ მეზობელ ოთახიდანა...

ივ. ახ — ღა.

ვიტალიზმი და მექანიზმი

ვიტალიზმსა და მექანიზმზედ რომ სრული წარმოდგენა ვიქონიოთ, საჭიროა მოკლედ მაინც არის გავეცნოთ ამ საკითხის ისტორიულს მხარესა და აღვნიშნოთ უმთავრესი მომენტები მისის განვითარებისა.

ვიტალიზმისა და მექანიზმის საგანს, მოკლედ რომა ესთქვათ, შეადგენს სიცოცხლის გამოცნობა, სიცოცხლის პროცესების ძიება. პირველი გამოკვლევა სიცოცხლისა იწყება უუძველეს დროს; მაგრამ არ იყო მაშინ იმდენად გამოკვლეული, რომ იმ დროზედ-ლაპარაკი ღირდეს. ამიტომ ჩვენ პირდა პირ დავიწყებთ მე-XVIII-ტე საუკუნიდგან, ესე იგი იმ დროიდგან, როდესაც მეცნიერებაში პირველად შემოდებულ იქმნა ცნობა „სიცოცხლის ძალა“ — *vis vitalis*.

მეჩვიდმეტე საუკუნის უკანასკნელი წლები, განსაკუთრებით-კი მეთვრამეტის პირველი ნახევარი, მეტად ნაყოფიერი შეიქმნენ ზემოხსენებულ საკითხის ძიებაში. მიზეზი ამისა უნდა ვეძიოთ ქიმიისა და ფიზიკის განვითარებაში, რამაც მეცნიერებს საშუალება მისცა ეს საკითხი ნამდვილს, რეალურს ნიადაგზე დაეყენებინათ და ამ გვარად ცდილიყვნენ გამოეძიათ და აეხსნათ პროცესები, რომელნიც ცოცხალ ორგანიზმში სწარმოებენ. აქაც, როგორც საზოგადოდ, მეცნიერნი გამოკვლევის სხვა და სხვა გზას დაადგნენ: მეცნიერთა ერთი ჯგუფი იმ აზრისა იყო, რომ ცოცხალ ორგანიზმში მწარმოებს პროცესებს ჰმართავს და განაგებს ეგრედ წოდებული „სიცოცხლის ძალა“ — *vis vitalis*.

მეორეთა აზრით-კი ცხოველთა ორგანიზმები თავისი ორგანოებითა და მათის ფუნქციებით წარმოადგენენ რთულს მანქანას. მაშასადამე, ორგანიზმში მწარმოები პროცესები, როგორც მანქანებშიაც, ემორჩილებიან მექანიკის კანონებს. ეს აზრი პირველად წარმოსთქვა დეკარტმა, და მეცნიერთა უმეტესობასაც სიცოცხლე იმ გვარ მოვლენად ჰქონდა წარმოდგენილი, რომელიც ადვილად აიხსნებოდა სტატიკისა და დინამიკის კანონების მეოხებითა. ამის-და მიხედვით ფიზიოლოგოიურს პროცესებსაც ისე უყურებდნენ, როგორც მექანიკის კანონების განხორციელებასა.

მაგრამ მალე დარწმუნდნენ ამ უკანასკნელ თეორიის მიმდევარნი, რომ მათი აზრი შემცდარი იყო, როდესაც იძულებულნი შეიქმნენ გაერკვიათ და აეხსნათ იმ გვარი მოვლენანი, რომელთაც არავითარი კავშირი მექანიკურ პროცესებთან არა ჰქონდათ; ამ გარემოებამ აიძულა სწორედ, დაესკვნათ, რომ სიცოცხლის მოვლენათა ასახსნელად და განსამარტებლად, გარდა მექანიკურ კანონებისა, სახეში უნდა ჰქონოდათ უთუოდ ქიმიური კანონები და პროცესებიცა. ამ რიგად, მეორე ჯგუფის აზრით, ორგანიული პროცესები სწარმოებენ ფიზიკურ და ქიმიურ კანონების თანახმად.

ასეთი იყო დედა აზრი ამ ორის მიმართულებისა, რომელიც არა ერთხელ იქმნა შეცვლილი და შევსებული შემდეგში. პირველს მიმართულებას, რომელმაც ფიზიოლოგიურ პროცესების ასახსნელად საჭიროდა სცნო მიეღო განყენებული, არა-მატერიალური „სიცოცხლის ძალა“, დაერქვა სახელად „ვიტალიზმი“; მეორე მიმართულებას-კი, რომელიც მთელს ორგანიზმს აღარებდა მანქანასა და ფიზიოლოგიურს პროცესებს ფიზიკურ-ქიმიურს კანონებს უმორჩილებდა, დაერქვა „მექანიზმი“.

ამ დროიდგან, ესე იგი როდესაც ორთავ მიმართულების ფიზიონომია სრულიად გამოირკვა, თვითოეული მათგანი თავის თავად ვითარდებოდა. საზოგადოდ-კი რომ თვალი გადავაავლოთ ორთავ მიმართულების გზას, რომელმაც იგინი

თანამედროვე მდგომარეობამდე მიიყვანა, დავინახავთ, რომ სხვა-და-სხვა მეცნიერებს სხვა-და-სხვა გვარი ცვლილება შეჰქონებიათ მათში.

ამ გვარად ვანგელმანტის „არხე“ იმავე „სიცოცხლის ძალას“ წარმოადგენდა. ვანგელმანტი მთელს ბუნებას ორ ნაწილადა ჰყოფდა: სულდგმულ და არა სულდგმულ ბუნებადა. პირველი აღქურვილი იყო სულიერის ძალით, რომელიც მრავალ გვარი იყო და ბუნების შემოქმედების პრინციპს წარმოადგენდა. აი, ამ ძალას უწოდა მან „არხე“, რომელიც, როგორცა ვხედავთ, არაფრით არ განირჩევა „სიცოცხლის ძალისაგან“. ამ უკანასკნელს ერნესტ სტალმა „სულიერი ძალა“ უწოდა; მისის აზრით, ფიზიოლოგიურს პროცესებს ჰმართავს „სრლიერი ძალა“, რომელსაც საკვები ნივთიერება შეიცავს. სულიერი ძალა ხან შეაერთებს ამ ნივთიერებას, ხან კი გამოჰყოფს; ხან განვითარებას სრულს თავისუფლებას აძლევს, ხან-კი აფერხებს მის განვითარებას. აქედგან წარმოსდგება მრავალი სხვა-და-სხვა გვარი პროცესის ცოცხალ ორგანიზმისა. დღესაც ვიტალისტთა თეორიას სტალის გამოკვლევანი უდევს საფუძვლად.

ამ გვარად აღვნიშნეთ მოკლედ, ორთავე მიმართულების დედა აზრი და გვეძლევა საშუალება უფრო დაახლოვებით გავიცნოთ და გავარჩიოთ თვითოეული მათგანი. უმთავრესად თვითონ საკითხის თანამედროვე მდგომარეობას მივაქცევთ ყურადღებასა.

ფიზიოლოგებს, როგორც ვიტალისტებს, აგრეთვე მექანისტებს, სიცოცხლის ერთ-ერთ ტიპურ მოვლენად მიაჩნდათ კუნთების (მუსკულების) აზრზენა (раздражимость-მეჩოქილება). მათის აზრით, ორგანოები და ქსოვილები თავისთავად უმოქმედონი არიან; მათი ამოქმედება შეიძლება მხოლოდ აზრზენით. იმ გარემოებას-კი, რომ სხვა-და-სხვა ქსოვილი სხვა-და-სხვა გვარს ფუნქციას ასრულებს, ვიტალისტები ჰხსნიდნენ იმითი, რომ თვითოეული ქსოვილი, თითოეული ორგანო განსაკუთრებულის ენერჯით არის ვითომდა

აღქურვილი, და ეს ენერგია „სიცოცხლის ძალაზეა“ დამოკიდებული. ერთი სიტყვით, ვიტალისტების აზრით სიცოცხლის ძალა ორგანიზმის ყველა ფუნქციას განაგებს: ამ ძალას შეუძლიან აამუშავოს ორგანო და შეაჩეროს კიდევაც მისი მოქმედება. სიცოცხლის ძალა ის ძალაა, რომელიც თავისუფლადა ჰმოქმედებს და არ ემორჩილება არც ორგანოსა და არც ორგანიზმს; პირ-იქით, ორგანოები და მთელი ორგანიზმი მასზედაა დამოკიდებული და მის გავლენის ქვეშ იმყოფებიან. ეს უზენაესი ძალაა, ვიტალისტების აზრით, წარმოშობველი ყველა იმ ნივთიერებათა, რომელნიც მხოლოდ ორგანიზმში მოიპოვებიან. ამიტომაც უწოდეს ამ ნივთიერებათა „ორგანიული ნივთიერებანი“, ესე იგი ისეთი ნივთიერებანი, რომელნიც წარმოიშობვიან მხოლოდ ორგანიზმში და ისიც ზემოხსენებულ „სიცოცხლის ძალის“ მეოხებით. რაკი „ორგანიული ნივთიერებანი“ წარმოიშობვიან დამოუკიდებელ, სრულიად თავისუფალ „სიცოცხლის ძალის“ ზედგავლენით, სჩანს, მაშ, მათი, ამ „ორგანიულ ნივთიერებათა“, ხელოვნურად შექმნა შეუძლებელი ყოფილა, და აკი კიდევაც ამ აზრისანი იყვნენ ვიტალისტები. მართლაც-და იმ დროს არც-კი იცოდნენ, თუ რა არის ხელოვნურად, განგებ შექმნილი „ორგანიული ნივთიერება“. ეს გარემოება იყო მიზეზი, რომ ხელს უწყობდა ვიტალიზმის გავრცელებასა, და საიდუმლო „სიცოცხლის ძალასაც“ არსებობის საბუთი ეძლეოდა. უნდა ესთქვათ მხოლოდ, რომ ასეთმა მდგომარეობამ დიდხანს ვერ გასტანა.

1828 წელს პროფესორ ველლერისაგან ხელოვნურად შექმნილმა „ორგანიულმა ნივთიერებამ“ ყველას აშკარად დაუმტკიცა, რომ „ორგანიულ ნივთიერებათა“ შექმნაში „სიცოცხლის ძალას“ არავითარი წილი არ უდევს. შარდის ტუტი (мочевина) პირველი „ორგანიული ნივთიერება“, რომელიც ცოცხალ ორგანიზმის გარეშე ხელოვნურად იყო შექმნილი. შემდეგაც კიდევ არა ერთი ორგანიული ნივთიერება იყო შექმნილი, მაგ., ქიანჭველის სიმკვავე და სხვა. ამასთა-

ნავე აღმოჩნდა, რომ ორგანიული ნივთიერება წარმოსდგება იმავე არაორგანიულ ელემენტებისაგან და, ამიტომაც, თუ ჯერ კიდევ ბევრი ორგანიული ნივთიერება ვერ შეუქმნიათ ხელოვნურად, იმიტომ მხოლოდ, რომ არ ვიცით ჯერ ის რთული პირობები, რომელთა მეოხებითაც შეიძლება მათი ხელოვნურად შექმნა.

ამ გვარად, როგორც ვხედავთ, თეორია „სიცოცხლის ძალისა“ შერყეულ იქნა. ამ სახით მისი არსებობა შეუძლებელი გახდა. დარწმუნდნენ ამაში ვიტალისტებიც და ერთმა მათთაგანმა, სახელდობრ, ცნობილმა ფიზიოლოგმა მილლერმა სრულიად გადააკეთა ზემოხსენებული თეორია. მილლერი არ უარჰყოფდა სიცოცხლის ძალას, მხოლოდ ამტკიცებდა, რომ იგი ემორჩილება ფიზიკისა და ქიმიის კანონებს; ე. ი. უწინდელი თავისუფალი ძალა ფიზიკურსა და ქიმიურს კანონებს დაუქვემდებარა. ამ გვარად, როგორც ვხედავთ, ცოცხალს ორგანიზმში მომქმედი ძალები მილლერმა ხელახლა ფიზიკისა და ქიმიის ძალებზე ჩამოიყვანა. თუ-კი შესაძლებელია, უნდა ვსთქვათ, რომ ვიტალიზმმა ამით მიაღწია განვითარების უმწვერვალესს წერტილს. არ ვიცით, რა ბედი მოელოდა ვიტალიზმს მომავალში, ან რა გზას დაადგებოდა იგი, მაგრამ ის-კი ვიცით, რომ სწორედ ამ დროს ამოვარდნილმა მატერიალისტურმა ქარიშხალმა სამარე გაუთხარა ვიტალიზმსა და სამუდამოდ დამარხა თითქმის. ამის შემდეგ ვიტალიზმი სამეცნიერო ასპარეზზედ აღარ გამოსულა, იმ სახით მაინც, რა სახითაც ჩვენ გავიცანით იგი.

ეს იყო სწორედ ის დრო, როდესაც მსოფლიო მატერიალისტური შეხედულება ყველგან გაბატონდა და თვით ფიზიოლოგიაშიაც-კი მოიპოვა ადგილი. იმ დროის გამოჩენილი ფიზიოლოგები—ველერი, ჰელმჰოლცი, ბინერი, კოლბე, მოლემოტი და სხვანი, ყველანი მატერიალისტები იყვნენ და სიცოცხლის ყოველგვარ მოვლენას თავისებურად, მატერიალისტურად, ანუ მექანიკურად, ჰხსნიდნენ. ცხოველთა ელექტრონის გამოკვლევა და საერთოდ ფიზიოლოგიის

თვალსაჩინოდ წინსვლამ ერთი მხრივ, და დარვინის თეორიამ, მეორე მხრივ, თამამი იმედები წარმოქმნობს, რომ ყოველგვარი ორგანიული ანუ ფიზიოლოგიური პროცესი შეიძლება აიხსნას მექანიკურად. ამ იმედებით გამხნეებული ზოგიერთა ფიზიოლოგი მედგრად შეუდგა ზემოხსენებულ პროცესების გამოკვლევასა და უნაყოფოდაც არ ჩაუარათ ღვაწლმა: მართლაც და, გამოიკვია საბოლოოდ მრავალი ორგანიული მოვლენა და მრავალი ფიზიოლოგიური პროცესი, რომელთა აზრი და შინაარსიც ჩვენთვის დაფარული იყო, გამოკვლეული და აღსანილი იქმნა. მეცნიერთა ეს ჯგუფი კვლევა-ძიების დროს მუდამ ნამდვილს, მეცნიერულს ნიადაგს ადგა და ერთხელაც არ უმტყუნია მისთვის. ზოგი-კი, ახალის მატერიალისტურ მიმართულებით უზომოდ გატაცებული, ბოლოს და ბოლოს სრულიად ჰკარგავდა ფეხ ქვეშ ნიადაგსა და მექანიზმს მეტად ბრწყინვალე მომავალს უქადდა. გატაცებამ იქამდის მიადწია, რომ კარლოს ფოხტმა პირდაპირ გამოაცხადა, — აზროვნებასაც იმ გვარივე დამოკიდებულება აქვს ტვინთანა, როგორც შარდს ქაჭებთანაო. ამ გვარმა შეუსაბამო და ცალმხრივმა მექანიკურმა შეხედულებამ ორგანიულ პროცესებსზედ, რასაკვირველია, მალე გამოიწვია რეაქცია უფრო წინდახედულ მეცნიერების მხრივ. ის დასკვნა გამოიტანეს რეაქციონერთ, რომ, თუმცა ორგანიული პროცესები ფიზიკურ-ქიმიურ კანონების თანახმად სწარმოებენ, მიუხედავად ამისა, ზოგიერთა (სახეში უნდა ვიქონიოთ გონებრივი, სულიერი პროცესები) პროცესები მაინც გამოურკვეველი და უცნობი რჩება ჩვენთვის. ამიტომაც აშკარაა, მათის აზრით, რომ ამ პროცესებისათვის არსებობს განსაკუთრებული პრინციპი ანუ ძალა — ისევ ის „სიცოცხლის ძალა“, — რომელიც განაგებს ამ პროცესებსა.

ამ გვარად აღორძინდა ახალი მოძღვრება, რომელსაც სახელად „ნეოვიტალიზმი“ დაერქვა. როგორც ზევითაც ვსთქვით, ვიტალისტების აზრით, ფიზიოლოგიურს პროცესებს ჰმართავს სიცოცხლის ძალა, რომელიც თავისუფლად ჰმოქმედებს და არ ემორჩილება არაორგანიულ ბუნების კანონებ-

სა. ნეოვიტალისტების აზრით-კი, ცოცხალ ორგანიზმში სწარმოებენ ფიზიკურ-ქიმიური პროცესები, რომელნიც ემორჩილებიან სიცოცხლის ძალას. აშკარაა აქედგან ის განსხვავებაც, რომელიც ვიტალიზმსა და ნეოვიტალიზმს შორის არსებობს.

ვინაიდან დღეს ვიტალიზმის ადგილი ნეოვიტალიზმს უჭირავს, ქვემოთ ჩვენ უმთავრესს ყურადღებას მივაქცევთ ამ უკანასკნელს და თანაც ვეცდებით შეძლებისა დაგვარად გამოვარკვიოთ, თუ ნეოვიტალიზმსა და მექანაშმს შორის რა განსხვავებაა და რომელი მათგანი უფრო უკეთ აღწევს თავის მიზანს ფიზიოლოგიურ პროცესთა კვლევა-ძიებაში.

ნეოვიტალისტებს ჯერ-ჯერობით მოხერხებული პოზიცია უჭირავთ და პირველ შეხედვით გეგონებათ, ვითომ მათი დაძვრა ძნელიაო. ამიტომაც ნეოვიტალიზმს ჯერ კიდევ ბლომადა ჰყავს მიმდევარი. ეგ არის მხოლოდ, ნეოვიტალისტების და მექანისტების ნაწარმოები რომ ერთი მეორეს შევადაროთ, დაფრწმუნდებით, რომ ნეოვიტალიზმს განვითარება და წინსვლელობა არ ეტყობა. იმ დროს, როდესაც ნეოვიტალისტები ისეთ პროცესების ძებნაში ვარჯიშობდნენ, რომლითაც შესძლებოდათ უფრო ნათლად დაემტკიცებინათ თავიანთ აზრის სამართლიანობა, მექანისტები სცდილობდნენ აეხსნათ და გამოერკვიათ თვით ფიზიოლოგიური პროცესები. ნეოვიტალისტები თავიანთ აზრის დასამტკიცებლად ისეთს ფაქტებზე გვითითებდნენ, რომელთაც პირველ შეხედვით არაორგანიულ პროცესებთან საერთო არა ჰქონდათ-რა. მხოლოდ ხანგრძლივ შესწავლისა და დაკვირვების შემდეგ მექანისტი მათშიაც აღმოაჩენდა ხოლმე იმავე არაორგანიულ ბუნების კანონებს. ავიღოთ მაგალითი: ნეოვიტალისტების სიტყვით, სიცოცხლეში ყველაფერი ვითომ-და წინდა-წინვე შემუშავებულ გეგმის თანახმად სწარმოებს. ყოველი მოვლენა სრულდება თავისს რიგზედა და მიისწრაფვის წინდაწინ განსაზღვრულის გზით, წინდაწინვე ამონიშნულ მიზნისაკენა. ერთი სიტყვით, ფიზიოლოგიურ პროცესებში ნეოვიტალის-

ტები (და ჩვენც) ჰხედავენ კანონზომიერების (закономѣрность). მაგ. ყოველი დანაყოფიერებული უჯრედი ადგია განვითარების ერთსა და იმავე გზას, ესე იგი, ყოველს დანაყოფიერებულს უჯრედში სწარმოებენ ისეთი კანონზომიერი პროცესები, რომელთა მეოხებითაც უჯრედი მთელ ორგანიზმად იქცევა. ვინ უნდა იყოს ამ თადარიგის მიმცემი? რა უნდა იყოს მიზეზი კანონზომიერებისა იმ პროცესებში, რომელნიც მრავალჯერ მეორდება ცოცხალს უჯრედში? გვეკითხება ვიტალისტი და თვითონვე იძლევა პასუხს: სიცოცხლის ძალაო. მან დაასახელა მიზეზი და ამას დასჯერდა. მექანიკის ეს პასუხი არ აკმაყოფილებს. იგი არ უარჰყოფს კანონზომიერებას ფიზიოლოგიურს პროცესებში. იგი უარჰყოფს მხოლოდ სიცოცხლის ძალას, როგორც მიზეზს კანონზომიერებისას. მართლაც-და, განა ცოტაა არა ორგანიულ ბუნებაშიაც ისეთი პროცესები, რომლებიც კანონზომიერად სწარმოებენ? ავიღოთ, მაგალითად, კრისტალიზაცია; ჩვენ აქაც ვხედავთ კანონზომიერებას: წყალში გახსნილი მარილი ყოველთვის იქცევა კუბიკურ და არა პრიზმატიულ, ან სხვა რამ ფორმის კრისტალებად. ამ გვარი მაგალითი მრავალია ფიზიკაში და ქიმიაშიაც, მაგრამ არავის აზრდაც არ მოჰსვლია ამ რთულ პროცესების მიზეზად „სიცოცხლისა“ ანუ რომელიმე არამატერიალური ძალა დაესახა.

საერთოდ ფიზიოლოგებმა გულახდილად უნდა აღიარონ, რომ ჯერ-ჯერობით ფიზიოლოგიაში ბევრი რამ არის გამოურკვეველი და სიბნელით მოცული. ჩვენი ცოდნა ფიზიოლოგიურ პროცესების შესახებ ისე სუსტია, რომ უჯრედს ვერ გაცვილებია. ავიღოთ, მაგ., ღვიძლი. ვიცით, რომ ღვიძლის ფუნქცია კერძო უჯრედების ფუნქციისაგან შესდგება. მაგრამ რას წარმოადგენს უჯრედის ფუნქცია, არ ვიცით; ესე იგი, ჩვენ არ ვიცით შინაარსი, აზრი იმ პროცესისა, რომელიც სწარმოებს უჯრედში. აი, ამ უცოდინარობამ აიძულა ვიტალისტი დანეოვიტალისტი მიემართათ მეორე, ჩვენთვის აგრეთვე უცნობ, „სიცოცხლის ძალისათვის“. მეცნიერებისა და საერთოდ ყო-

ველგვარ თეორიების მიზანს ის-კი არ შეადგენს, რომ ერთი უცნობი მოვლენა მეორე უცნობ მოვლენად იქმნეს შეცვლილი; ეს ერთი. მეორე მხრივ, განა ცოტაა არა ორგანიულ ბუნებაშიაც ისეთი მოვლენანი, რომელთა შინაარსიც ჩვენთვის დაფარულია? განა ვიცით, რა მიზეზის გამო უერთდება, მაგ., ცილა (სწლოგს) რკინას, ხოლო ფოსფორს კი არა? განა ვიცით, რა არის ელექტრონი, მაგნეტიზმი და მრავალი სხვა? განა, რაკი არ ვიცით, ნება გვეძლევა ვისაც და რასაც გვინდა, იმას დაფუმორჩილოთ ესა თუ ის მოვლენა? გულახდილობა მოითხოვს აღვიაროთ, რომ ზემოხსენებულ პროცესებისა არა ვიცით-რა და არა ვეძებდეთ სხვა და სხვა გვარ დროებითს თავშესაფარსა, რომლის მაგალითს „სიცოცხლის ძალა“ წარმოადგენს. ვიტალისტებმა რომ ფიზიოლოგიური პროცესები „სიცოცხლის ძალას“ დაუმორჩილეს, განა ამითი რამე შეჰმატეს ჩვენს ცოდნას? სრულიადაც არასფერი.

ზემოდ ნახსენები გვექონდა, ნევიტალისტებს მოხერხებული პოზიცია უჭირავთო. იმიტომა ვსთქვით ესა, რომ არა გვაქვს მოკლე, პირდაპირი გზა, გავსინჯოთ ნეოვიტალიზმი და დავამტკიცოთ მისი უაზრობა. არის მხოლოდ ერთი ღონისძიება, რომლითაც ჩვენ შეგვიძლია დავამტკიცოთ ნეოვიტალიზმის უსაფუძვლობა. აი, რომელია ეს საშუალება: თუ დავამტკიცეთ, რომ ფიზიოლოგიური პროცესები არასფრით არ განირჩევიან არაორგანიულ პროცესებისაგან, ამით, ვგონებთ, დავამტკიცებთ ნევიტალიზმის უსაფუძვლობასაც, რომელიც, როგორც ვიცით, ფიზიოლოგიურ პროცესებს განკერძოებულად აყენებს და „სიცოცხლის ძალა“ მათდა მმართველად ანუ მიზეზად მიაჩნია. თუ ვიცით, რომ ორი რომელიმე მოვლენა დამოკიდებულია ბუნების ერთსა და იმავე კანონზედა, საბუთი გვეძლება ვსთქვათ, რომ ორივე მოვლენის შინაარსი ერთი და იგივეა.

მეცნიერებამ არაორგანიულ სამეფოში აღმოაჩინა ორი უტყუარი კანონი: I კანონი ნივთიერების დაცვისა, და II კანონი ენერჯიის დაცვისა. თუ დავამტკიცეთ, რომ ფიზიო-

ლოგიური პროცესები სწარმოებენ ამ კანონთა თანახმად, ამითვე დამტკიცდება არაორგანიულ და ორგანიულ ან ფიზიოლოგიურ პროცესთა იგივეობაც (тождество).

როგორც ზემოდ ვახსენეთ, ორგანიული ნივთიერებანი შესდგებიან იმავე არაორგანიულ ელემენტებისაგან. ორგანიზმის ქსოვილები შესდგებიან: C (ნახშირმზადი), O (მჟავმზადი), H (წყალმზადი), N (აზოტი), S (გოგირდი), Pn (ფოსფორი), Cl (ქლორი), k (კალიუმი), Na (ნატრი) Ca (კალციუმი), Mg (მაგნი) და Fe (რკინა)-საგან. ყველა აქ ჩამოთვლილი ელემენტები არაორგანიული ელემენტებია. მაშასადამე, ყოველი ქსოვილი, რომელიც-კი შესდგება ამ ელემენტებისაგან, უნდა ჩაითვალოს არაორგანიულ ნივთიერების გვარ ნივთიერებად. „ორგანიულის“ მაგიერად უკეთესია ვიხმაროთ სიტყვა ნახშიროვანი, ვინაიდან არ ვიცით ისეთი ორგანიული ნივთიერება, რომელშიაც არ შედიოდეს შემადგენელ ელემენტად ნახშირმზადი. ამიტომაც იმ ნივთიერებათათვის, რომლისაგანაც შესდგება ორგანიზმი, სახელი „ორგანიული“ ჰკარგავს აზრსა და ნამდვილსაც ეწინააღმდეგება. როგორც ყოველი არაორგანიული ნივთიერება, „ორგანიული ნივთიერებაც“ ამოღებულია არაორგანიულ ბუნებიდან და აღრე თუ გვიან, მასვე დაუბრუნდება. ამ გვარად ის ნივთიერებანი (არაორგანიული), რომლისაგანაც შესდგება ორგანიზმის ქსოვილები, იმყოფებიან ნივთიერებათა ბრუნვის ერთ-ერთსა და იმავე ჩქარა გარდამავალს სტადიაში. ნივთიერებათა არა სულდგმულ ბუნებიდან ორგანიზმში გარდასვლისა და ორგანიზმიდან არა სულდგმულ ბუნებაში დაბრუნების დროს არც ერთი ატომი არ ჩნდება ახლად და არც იკარგება. ეს კი იმასა ჰნიშნავს, რომ აქაც, ცოცხალს ორგანიზმში, კანონი ნივთიერებათა დაცვისა შეურყვეველია.

ენერჯიის შესახებაც იგივე ითქმის: ყოველგვარი ენერჯია, რომელსაც-კი ორგანიზმი გამოიჩენს, მომდინარეობს არა სულდგმულ ბუნებიდან. ამ ენერჯიას ორგანიზმი ითვისებს სხვა-და-სხვა გვარ საკვებ ნივთიერების სახით; მაგ. ხორ-

ცი, შაქარი, არაყი და სხვანი, ყველა ესენი საკვები ნივთიერებანი არიან. შეთვისებული საკვები მასალა მკვამბადის ზედგავლენით ორგანიზმში ნელ-ნელა ქანგდება და წარმოჰშობს სითბოსა და ყოველგვარს ენერჯიას. ვიდრე ორგანიზმი იკვებება და ჰსუნთქავს, ენერჯია არ გამოეღევა. სუნთქვა და კვება—ეს ორი ფაქტორი უსაკიროესი პირობაა იმისათვის, რომ ორგანიზმმა რაიმე ენერჯია გამოიჩინოს. ორგანიზმს რომ საკვები მასალა მოვაკლოთ, ენერჯია ნელ-ნელა გაუქრება; ბოლოს იმდენი ენერჯიაც-კი არ შერჩება, რომ გული აამუშავოს და ორგანიზმი კვდება. რომ გამოვიანგარიშოთ (კალორიმეტრულად) ენერჯია, რომელსაც ორგანიზმი გამოიჩენს, დავინახავთ, რომ იგი უდრის ენერჯიას, რომელიც მან გარეგან ბუნებიდგან შეითვისა. აშკარად ვხედავთ აქედგანა, რომ ორგანიზმში ახალი ენერჯია არა ჩნდება (სახეში აქ ენერჯიის ტრანსფორმაცია არა მაქვს) და არც შეთვისებული ენერჯია იკარგება. მაშასადამე, აქაც იმავე ენერჯიის დაცვის კანონსა ვხედავთ.

ამ გვარად, არა ორგანიულ და „ორგანიულ“ პროცესებში აღმოვაჩინეთ ერთი და იგივე პრინციპი, სახელდობრ, პრინციპი ნივთიერებისა და ენერჯიის დაცვისა. ორივე გვარი პროცესი ემორჩილება ამ პრინციპს. მაშასადამე, „ორგანიული“ და არა ორგანიული პროცესები ერთგვარია. ორგანიულ, ანუ ფიზიოლოგიურ და არა ორგანიულ პროცესების ერთგვარობის დამტკიცებით ნეოვიტალისტური თეორია ირღვევა და მექანიკურ თეორიას-კი მით უფრო საბუთი ეძლევა არსებობისათვის.

ამით გავათავებთ მექანიზმისა და ვიტალიზმის მიმოხილვასა. საერთოდ რომ თვალი გადავაგლოთ ამ ორის მიმართულებების განვითარების ისტორიასა, დავინახავთ, რომ განუსაზღვრელს, დამოუკიდებელსა და აღფრთოვანებულს ვიტალიზმს თან-და-თან ფრთა ეკვეცება და ვიწრო ფარგალში თავსდება. ამასთანავე „სიციოცხლის ძალისაგან“ დამოკიდებულ პროცესთა რიცხვიც კლებულობს და თან-და-თან ვი-

ტალიზმის მნიშვნელობაც მცირდება. მომავალში ის მცირე მნიშვნელობაც დაეკარგება, რომელიც ვითომ-და ღღემდის შერჩენია.

სულ სხვა სურათს წარმოადგენს მექანიზმის ისტორია. ჩვენ ვხედავთ, რომ მექანიზმის პატარა, ვიწრო სარბიელი თან-და-თან იზრდება და ბოლოს ვრცელ ასპარეზად იქცევა: მექანიზტებისაგან საბოლოოდ გამორკვეულ და ახსნილ პროცესთა რიცხვი მატულობს. ზოგიერთა პროცესის შინაარსი მხოლოდ მაშინ წარმოგვიდგა ნათლად, როდესაც მას მექანიზმმა თავისი ბრწყინვალე შუქი მოჰფინა. ეს არის მიზეზი, რომ იმედი გვეძლევა, ოდესმე პსიხიურ პროცესებსაც, რომლებზედაც ასე ხშირად გვითითებენ ნეოვიტალისტები, უთუოდ გამოარკვევს მექანიზმი. რასაკვირველია, ჩვენი იმედი დამყარებულია საზოგადოდ მეცნიერების—ქიმიისა და ფიზიოლოგიის—წინსვლაზედ. იმ დრომდის-კი, ყოველს შემთხვევაში, საბუთი არ გვაქვს პსიხიურ პროცესების,—შედარებით პატარა ჯგუფის,—ასახსნელად მივმართოთ განყენებულს, უცნობს ძალას, ვინაიდან უცნობი მაინც უცნობადა რჩება.

ანდრეა შატრანაა.

ნ ა რ მ ვ ი

1.) მელოტის მიკრობი.—2) ახალი კუნძული.—3) მიზეზი მცენარეთა აყვავებისა.—4) პატარა ელექტრონული მოძრაობა.—5) სოციალ-დემოკრატები და ეროვნული კითხვა.—6) სახალხო სკოლათა მასწავლებლების დადგენილებანი.—7) ლაჩარი—გმირი.—8) ძალა და კანონი.—9) როგორც მოხვალ, სენიალ...

მელოტის მიკრობი. კაცს თავი ნუ მოეტვლიპება, თორემ ექიმი ველარას უშველისო, ამბობდა აქამდე მეცნიერება, რომელსაც ვერა და ვერ მიეგნო ამ სენის მიზეზისთვის. ბერლინელი დოქტორები შოდენი და ჰოფმანი ამტკიცებენ—მეცნიერებისთვის შეუძლებელი არა არის რა და მელოტის მიზეზიც ვიპოვნეთო... მიკრობი გახლავთ, რომელსაც მეცნიერული სახელი, ლათინური, რასაკვირველია, *Spirochaete pallida* აქვს. ეს მიკრობი და მისი ზედგავლენა მაიმუნზედ სინჯა პროფესორმა მეჩნიკოვმა და თავისი დაკვირვებანი პარიზის სამეცნიერო აკადემიას მოახსენა: ბერლინელ დოქტორების ნაპოვნი მიკრობი სწორედ რომ მელოტის მიზეზია და, რაკი მიზეზს მივაგენით, წამალსაც მალე აღმოვაჩენთო.

**

ახალი კუნძული. 4 დეკემბერს იაპონიის ზღვაში ერთი ახალი კუნძული ამოვიდა ზღვის ძირიდან, სიგრძით 420 და სიგანით 280 საჟენი. 14 ნოემბერს ოკოსიმას მცხოვრებთ საშინელი ხმაურობა შემოესმათ ზღვიდგან, 28 კიდევ კომლი მოეფინა ზღვას. 4 დეკემბერს ამოვარდნილი კუნძული ექვსს უკვე ცხადად სჩანდა, მაგრამ ზედ ასვლა და მის შესწავლა იანვრის 30 ვერავინ გაბედა. ამ კუნძულის უმაღლესი წერტი-

ლის სიმაღლე არის 75 საყენი. კუნძულზედ პატარა ტბა არის, რომლის წყალი ჯერ ისევ დულდა, როდესაც პირველად ნახა ადამიანმა. ამისთანა კუნძული ზღვის ძირიდან ამონახეთქი ვულკანია და ზედ ნახული ტბა—მისი კრატერი.

**

მაზეზი აყვავებასა. ბუნებაში უმიზეზოდ არა ხდება-რა და მაშასადამე აყვავებასაც უნდა ჰქონდეს თავისი მიზეზი. მართლა და, როგორ ხდება, რომ მცენარე, რომელიც ჯერ-ჯერობით მარტო ღეროს და ფოთლებს იზრდიდა, ყვავილს გამოიღებს? გამოჩენილმა ბოტანიკებმა ზაქსმა და მოებიუსმაც კი ვერავითარი სხივი ვერ მოჰფინეს ამ კითხვას. ერთმა მეცნიერმა, რომელიც კარგა ხანია იაპონიაში ცხოვრობს და იქაურ ქლორას—მცენარეულობას—სწავლობს, ერთს საოცარ გარემოებას მიაქცია ყურადღება: ჯიოტოში მშვენიერი ყვავილი იცის ალუბალმა, საგანგებო ყვავილი, მაგრამ ნაყოფს კი არ იძლევა: ჯერ ისევ მწვანე ალუბალს კურწი უქვენება და ძირს ცვივა; დააკვირდა ამ გარემოებას და დარწმუნდა მრავალი ცდის შემდეგ, რომ რამდენადაც მეტა შაქარი მოიპოვება მცენარის წვენიში, იმდენად მეტს ყვავილს გამოიღებს. ამ დაკვირვებით, ეჭვი არ არის, ისარგებლებენ მებაღენი და მცენარეს თავიანთ ნებისად აუჩქარებენ, ან დაუგვიანებენ აყვავებას.

**

პატარა ელექტრონული მოძრავა. შეერთებულ შტატებში, ინგლისში და ამ ბოლოს დროს საფრანგეთში მეტად გახშირდა პატარა ელექტრონულ მოტორის ხმარება. ამ მოძრავით ჰკვებენ ხორცს, ლესავენ დანებს, სჭრიან პურს, სწმენდენ იატაკს, ბერტყავენ ხალებს, ჰკინძავენ წიგნებს და ჟურნალებს. შეერთებულ შტატებში და მექსიკაში წყლის ასაყვანად ხმარობენ ამ პატარა მოტორებს, რადა იმისთანა მიწები მორწყან, სადაც წყალი თავისთავად ვერ აღის. ყველა ხელოსანს—ღურგალს, ჩილინგარს და სხ. სახლში აქვს ეს მოტორები და რაც აქამდე დიდ ქარხანაში კეთდებოდა უშვე-

ლებელ მოძრავ მანქანათა დახმარებით, დღეს ხელოსნის სახლში კეთდება იმისთანა მოტორის წყალობით, რომელიც ადვილი საზიდოც არის და ადვილი სასყიდელიც.

**

სოციალ-დემოკრატები და ეროვნული კითხვა. უნგრელი სოციალ-დემოკრატები შეიკრიბნენ ამას წინად, რომ აწინდელი პოლიტიკური მდგომარეობა გაესინჯათ და გამოერკვიათ თავიანთი გზა და საქციელი. კრების თავჯდომარემ ბ. ბოკანიმ მოახსენა, — შარშან ათის თვით ციხეში ჩამსვეს, რადგან შეურაცყოფად მიიღეს ჩემი სიტყვა: „თუ მეფე კმაყოფილი არ არის, მიბრძანდეს, უიმისოღაც კარგად ვიქნებით“. დღეს-კი მეფეს მთელი უნგრეთი ემუქრის—ჩვენც ნორვეგიის მაგალითს მივბაძავთ და განცალკევებულ, ავსტრიისაგან სრულიად გამოუკიდებელ, სამეფოს დავაარსებთო. მართალია, ჩვენი პარტია არსებითად კაცობრიობის ერთ ერთ შეერთებას ემსახურება, მაგრამ ეგ შორეული იდელია და დღეს-კი, დღეს ჩვენც ვუერთდებით ერის სურვილს და მასთან ერთად ჩვენც ვითხოვთ ეროვნულ დამოუკიდებლობასო.

**

სახალხო სკოლათა მასწავლებლების დადგენილებანი. ბალტიის მხარის სოფლის მასწავლებლები შეიყარნენ ამას წინად თავიანთ საქიროებაზედ მოსალაპარაკებლად და დაადგინეს: სკოლის სიცოცხლე ისე მჭიდროდ არის ჩახლართული სახელმწიფოს სიცოცხლესთან, რომ მათი განცალკევება შეუძლებელია. სკოლა მარტო მაშინ ჩადგება ბუნებრივ თავის კალაპოტში, როდესაც სახელმწიფოს მართვას თვით ხალხი ჩაუდგება სათავეში; სახელმწიფოს მმართველ კაცთა ამორჩევა უნდა დამყარებულ იქმნას დემოკრატიულ საფუძველზედ—ესე იგი მოქალაქებრივი უფლება უნდა ჰქონდეს მინიჭებული ყველას, განურჩევლად სარწმუნოებისა, ეროვნებისა და სქესისა. რადა სკოლა ღირსეულად ემსახურებოდეს თავის დანიშნულებას, საჭიროა მოსპობილ იქმნას სამხედრო წესი და დაკანონებულ იქმნას თავისუფლება სიტყვისა, წერისა, კრე-

ბისა, კავშირისა, გაფიცვისა; ადამიანი და მისი სახლი ხელ-
შეუხებელნი უნდა იყვნენ, გათავისუფლებულ იქმნენ ყველა
პოლიტიკურ საქმეთა გამო დაჭერილნი და მოსპობილ იქმნას
იაპონიასთან ომი.

სკოლის გადაკეთება და ღირსეულად მოწყობა მარტო
მაშინ შეიძლება, როდესაც დაკმაყოფილებულ იქმნება ზემოდ
მოყვანილი მოთხოვნებიანი საზოგადოებისა.

რადა ღირსეულად იქმნას მოწყობილი სახალხო სკოლა
საქიროა:

1. სკოლას ადგილობრივი თვითმმართველობა განაგებდეს,
და არა ცხრა-მთას იქით მყოფი ბატონი.

2. სწავლა სავალდებულო და მუქთი იყოს 8—16 წლის
ბავშვებისთვის განუჩრჩველად სარწმუნოების, ეროვნების და
სქესისა; ღარიბი მოსწავლენი სწავლის განმავლობაში საზო-
გადოებამ შეინახოს და საუკეთესო, ნიჭიერ შეგირდებს სა-
შუალება მისცეს იმავე საზოგადოებამ სწავლის განგრძობისა.

3. სწავლა დედა ენაზე იყოს.

4. სახალხო სკოლაში კურს დამთავრებული უეგზამენოდ
შედიოდეს საშუალო სასწავლებელში.

5. სახალხო სკოლაში ბავშვი სწავლობდეს ბუნების-
მეტყველებას, ჰიგიენას, კანონმდებლობას, პოლიტიკურ ეკო-
ნომიას და ისტორიას.

6. სკოლა სრულიად დამოუკიდებელი იყოს ეკლესი-
ისაგან.

7. გამრავლდეს სკოლათა და მასწავლებელთა რიცხვი
იმდენად, რომ თითო მასწავლებელს ოცდაათზე მეტი შე-
გირდი აღარა ჰყავდეს.

8. უმაღლესს სასწავლებელში დაარსდეს ახალი ფაკულ-
ტეტი—სახალხო სკოლის მასწავლებლის მოსამზადებლად.

9. ღირსეულად იქმნას დაჯილდოვებული სახალხო სკო-
ლის მასწავლებლის შრომა და პენსიაც საკმარისი ეძლევა-
დეს.

10. შესდგეს ხოლმე დროგამოშვებით მშობელთა და მასწავლებელთა კონფერენციები სწავლაგანათლების და აღზრდის შესახებ კითხვების განსამარტავად.

11. შესდგეს კავშირი რუსეთში მყოფ ყველა მასწავლებელთა თავიანთ ინტერესების და ერთობ ხალხის განათლების საქმის დასაცავად.

* *

ჯანაბა-გმადა. შეუძლებელიაო, იტყვის მკითხველი: თუ ლაჩარია, გმირი როგორ-ღა იქნებაო; თუ შავია, თეთრი როგორღა იქნებაო? ჩვენისთანა უბრალო მომაკვდავთათვის იქნება მართლა შეუძლებელიც იყოს, მაგრამ როდესაც საქმე მის აღმატებულებაზედ მივარდება, შეუძლებელი აღარა რჩება რა. მის აღმატებულება გენერალი ცერპიცი, ბრძოლის ველზედ მეთე კორპუსის მხედართ-მთავარი, ბრძანებს, — ჩვენი დამარცხების მიზეზი სხვათა შორის ის არის, რომ გმირი, დეე-გმირი რუსი ჯარის-კაცი მეტის-მეტი ლაჩარი და მხდალიაო. თუ ერთი შეკრთა, ღმერთიც ველარ შეაყენებს და ისე დაიბნევა, თითქო ცხვარს მგელი დაერია და დააფრთხოო. რუსის ჯარის ამგვარი კრთომა დიდი ხანია ცნობილია. გამბედავიც არის რუსის ჯარი, თავგანწირულიც, მამაციც, მაგრამ თუ ზურგი შეუბრუნა მტერს, ისე მოჰკურცხლავს, თითქო მართლა ცხვარი იყოსო და ბევრი... შიშით... აპატივეთ მის აღმატებულებას: ბრძოლის ველზედ გახლავთ დაბერებული და ჩვენებური მართებული ლაპარაკის და ცენზურის მოთხოვნილებისა არა იცის რა. მართალს ბრძანებს და ყველაფერს თავის სახელს უწოდებს!

* *

ქაღა და კანონი. დიდით პატარამდე ყველა იმას გაიძახის, ამ არეულობას მაშინ მოედება ბოლო, როდესაც კონსტიტუციას გამოაცხადებენო. ყველგან, ყოველთვის ეს სიტყვა გაისმის, და იმას კი არაფერ კითხულობს, თუ რას ნიშნავს, კონსტიტუცია რა არის მისი შინაარსი და დედა-აზრი.

იურისტს რომ ვკითხოთ, რა არის კონსტიტუციაო, მოკლედ მოგვიპირს: კონსტიტუცია არის მეფესა და ხალხს შორის დადებული პირობა, რომლითაც დადგენილია ძირითადი პრინციპები კანონმდებლობისა და სახელმწიფოს მართვისა.

მაგრამ შეიძლება რესპუბლიკა იყოს, ესე იგი მეფე არა ჰყავდეს ხალხს, და კონსტიტუცია კი მაინც ჰქონდეს; ამ შემთხვევაში ასეთი იქნება მისი განმარტება: კონსტიტუცია არის ძირითადი კანონი, რომელიც საფუძვლად უდევს ერის მართვა-გამგეობას.

ამგვარი განმარტება სიტყვებია და სხვა არაფერი, რადგან გარედგან სინჯავს საგანს და მის შინაარსს კი არ ეხება. რომ დავკმაყოფილდეთ ამ განმარტებით და მეტად არ ჩავაკვირდეთ საკითხს, არაფერი გვეცოდინება, რადგან არ შეგვეძლება კარგისა და ავი კონსტიტუციის გარჩევა.

მაგრამ მაგ განმარტებითაც ვისარგებლოთ. კონსტიტუცია კანონიაო. მერმე რა განსხვავებაა კანონსა და კონსტიტუციას შორის? კონსტიტუციას უნდა ჰქონდეს კანონის ძალა, მაშასადამე ისიც კანონი უნდა იყოს. მაგრამ ეს არა კმარა: კონსტიტუცია უფრო ძლიერი უნდა იყოს, ვიდრე კანონია და აქ არის განსხვავება ორ ცნებათა შორის.

კაცთა შორის ერთმანეთში დამოკიდებულების წესიერად მოსაწყობად ახალ-ახალ კანონს აცხადებს მართებლობა და, თუ მართლა ამ მიზანს ემსახურება ეს კანონი, არავინ გამოაცხადებს მათს წინააღმდეგობას. მაგრამ, თუ მართებლობამ გამოსცვალა რამე ერთხელ დადებულ კონსტიტუციაში, მთელი საზოგადოება აღშფოთდება და საბრძოლველად მოემზადება. კონსტიტუციის რაიმე ნაწილის შეცვლა იმდენად სამძიმო საგნად არის მიჩნეული, რომ კონსტიტუციას დადებისათანავე ურთავენ შიგ მუხლს, რომელიც შეუძლებლად ხდის, ან აძნელებს კონსტიტუციის შეცვლას: ზოგან სრულიად შეუძლებელია მის შეცვლა; ზოგან საჭიროა კანონმდებელი კრების ორი მესამედი, და არა უბრალო უმრავლესობა; ზოგან კიდევ კონსტიტუციის გამოსაცვლელად საგანგებო კრება უნდა აირჩიოს ხალხმა და მას მიანდოს ეს დიადი საქმე.

ცხადია, რომ კონსტიტუცია უფრო ძლიერი, წმინდა და უცვლელი ყოფილა, ვიდრე უბრალო კანონია. მაზედ არის დამყარებული, როგორც საფუძველზე, მთელი კანონმდებლობა ამა თუ იმ ქვეყნისა, მისგან გამომდინარეობს და ამასთან მასვე ეთანხმება მთელი კანონმდებლობა.

ახლა ვნახოთ, რას აკანონებს კონსტიტუცია.

რადა უფრო გარკვევით დაიხატოს მისი შინაარსი, წარმოვიდგინოთ, რომ მთელს ჩვენს ქვეყანაში ერთსა და იმავე დღეს დაიწვა თვრამეტ ტომად დაბეჭდილი კანონმდებლობა; დაიწვა ისე, რომ დაწერილი კანონი აღარსად დარჩა. რომ დავიძახოთ, ახლა კი გვიშველა ღმერთმა, რაკი ახალ კანონს ვარდგენთ, ხელმწიფე ავლაგმოთ და იმოდენ უფლებას ნულარ მივცემთ, რამოდენიც წინადა ჰქონდაო, ან სრულებითაც გადავაცენოთო, — ძალიან შეეცდებით, რადგან ხელმწიფე მოკლედ მოგვიქრის: რა ვუყოთ, რომ კანონები დაიწვა, ჯარი ხომ ჩემკენ არის! რასაც ვუბრძანებ, ამისრულებს; ვისაც ვუბრძანებ, გავაუღეტინებ; ჯარი ჩემკენ არის და მე ნებას არ მოვცემთ, რომ ჩემი უფლება და უპირატესობა შეზღუდოთო.

და რადგან მეფეს ემორჩილება ჯარი და ზარბაზნები, რადგან მეფე ძალას წარმოადგენს, ამიტომ მეფე ნაწილია კონსტიტუციისა.

ან არა ხალხმა სთქვა: ჩვენ ასი მილიონი ვართ, თავად-აზნაურები რამდენიმე ათასი კაცი და მიუხედავად ამისა, ქვეყნის მართვა-გამგეობაში იმათაც ჩვენოდენივე უფლება აქვთ; რად უნდა იყოს ცალკე ხალხის წარმომადგენელთა კრება, და ცალკე აზნაურებისა? გავაუქმოთ მათი უპირატესობა! — აზნაურები ხალხთან საბრძოლველად იმავე მეფეს მიმართავენ, იმის ჯარების და ზარბაზნების დახმარებას მოითხოვენ და ისე გაუშკლავდებიან ხალხს. ამ შემთხვევაშიც თავად-აზნაურობას, რომელსაც გავლენა აქვს კარის-კაცებზე და მეფეზე, ძალა აქვს და მით იგიც ნაწილია კონსტიტუციისა.

ან კიდევ წარმოვიდგინოთ, რომ მართებლობამ კანონი გამოაცხადა, შვილის დანაშაულისთვის მამას მოექრას თავიო. ამისთანა მხეტლური კანონი, რასაკვირველია, ყველას ააშფოთებს, თვით გენერლებსაც კი, და ამ შემთხვევაში საზოგადოებრივი სინიდისი და განათლება ნაწილი არის კონსტიტუციისა.

ან კიდევ: მართებლობამ გამოაცხადა, დღეიდგან თავისუფალი მუშა აღარ არის... მუშა ხალხი ყმად მიგვიცია აზნაურთა და მრეწველთათვის, როგორც საშუალო საუკუნოებში იყოო.—ამას, რასაკვირველია, ვერ განახორციელებს, თუნდა ხელი ხელს მისცენ ერთმანეთს ხელმწიფემ, ჯარმა, ზარბაზნებმა, აზნაურებმა და მრეწველებმა. ვერ მოახერხებენ, რადგან თავისუფლების დაკარგვას სიკვდილს ირჩევდა მუშა ხალხი, აიღებდა იარაღსა და ჭკუას ასწავლიდა თავხედთ. ამ შემთხვევაში მუშა ხალხი თავის ძალით ნაწილი იქნებოდა კონსტიტუციისა.

მაშ რა არის კონსტიტუცია? ქვეყანაში არსებულ ძალთა ურთიერთი დამოკიდებულება.

ახლა ვნახოთ, როგორ გამოხატავს კონსტიტუცია სხვა და სხვა დაწესებულებათა და პირთა უფლებებს.

როდესაც უნდათ ასე მოაგვარონ საქმე, რომ სახელმწიფოს მართვაში თავადაზნაურობას და მდიდართ მრეწველთ იმოდენივე ძალი და უფლება ჰქონდეთ, რამდენიცა აქვთ მთელს გლეხკაცობას, მუშებს, ხელოსნებს და წვრილ ვაჭრებს, ამ განძრახვას პირდაპირ კი არ აღიარებენ! არა, ამორჩევის უფლებით აღჭურვილთ მათგან გაღებულ ხარკის მიხედვით სამ კლასად გაჰყოფენ. პრუსიაში, მაგ. 1849 წელს, ამომრჩეველთა პირველ კლასში ირიცხებოდა 154 ათასი, — მეორეში—410, მესამეში—2692 ათასი კაცი.

და ამგვარად 154 ათასს ძალიან მდიდარს აძლევენ იმოდენავე ძალას და უფლებას, რამდენსაც აძლევენ 2692 ათასს მუშას და გლეხკაცს, ესე იგი მდიდარს ანიჭებენ ჩვიდმეტჯერ მეტს უფლებას, ვიდრე ღარიბს.

გიჟები არ იქნებოდნენ, კონსტიტუციაში თავხედურად ჩაეწერათ: მდიდარს ჩვიდმეტჯერ მეტი უფლება აქვს, ვიდრე ლარიბს... ან ასე: ერთ მდიდარს იმდენივე უფლება აქვს, რამდენიც ჩვიდმეტ ლარიბსაო! რადა, როდესაც შეიძლება გაღებულ ხარკის მიხედვით კლასებად დაჰყო ხალხი და მით თვალი აუბა?!

თუ უნდათ, ისე მოახერხონ, რომ რამდენსამე ასს აზნაურს იმოდენივე ძალი და გავლენა ჰქონდეს, რამოდენიც მთელს ხალხს, კონსტიტუციაში აღნიშნავენ: სახელმწიფოს ორი პალატი განაგებს, — ხალხის მიერ ამორჩეულნი და ძველ გვარი-შვილთა ჩამომავალ თავად-აზნაურთა კრებული, რომლის თანხმობა აუცილებლად საჭიროა, რადა ქვემო, ხალხის პალატის დადგენილებანი ასრულებაში იქმნან მოყვანილნიო.

ან ვთქვათ, უნდათ ხელმწიფეს უფრო მეტი უფლება მისცენ, ვიდრე მთელს ხალხს. ამას პირდაპირ კი არ გამოთქვამენ: ეგ გაუნათლებელთა და უზრდელთა წესია! ისე მოაგვარებენ, რომ ექვი არ აედრას ხალხს! დასწერენ, ჯარში ყველა მოსამსახურე პირთ ხელმწიფე დანიშნავსო. ცოტა ქვემოდ კიდევ ჩაუმატებენ: ჯარი ერთგულებას არ შეჰფიცავს კონსტიტუციასაო. და ისე მოაწყობენ საქმეს, რომ ხალხი ჯარისთვის საჭირო ფულს იხდის და სამსახურით კი ეს ჯარი ხალხს კი არა, ხელმწიფეს ემსახურება და ხელმწიფემ თუ მოინდომა, ხალხსავე მიუსევს ამ ჯარს. რაკი ჯარი ხელმწიფისკენ იქნება, ძალიც ხელთ ექნება ხელმწიფეს, და მაშასადამე ერთად ერთი კაცი უფრო ძლიერი იქნება, ვიდრე მთელი ხალხი.

ეს ერთი კაცი მით უფრო ძლიერია, რომ ყოველთვის მზად არის შეიარაღებული გაწვრთნილი ჯარებით. ხალხი კი, თუმცა ერთი ათასად მძლავრიც იყოს, სუსტია, რადგან შეუერთებელია, ორგანიზაცია არა აქვს. ხალხის წარმომადგენლებმა არ იციან, ვინ არის მათკენ და ვინ არა, და მაშასადამე არც საჭირო გამბედაობა ექნებათ.

ამ გვარად ყველა ქვეყანაში არსებობს თავისი კონსტიტუცია, ესე იგი არსებულ ძალთა ურთიერთი დამოკიდებულება. ასეთი კონსტიტუცია ყოველთვის არსებობდა ყველა ქვეყნებში, არსებობს ყველგან ეხლაც, ოღონდ ძალთა ურთიერთი დამოკიდებულება იცვლება და ამ ცვლამ გამოიწვია საჭიროება კონსტიტუციის დაწერის და უპირატესობათა, ან შექმნილ უფლებათა დამაგრებისა და დაკანონებისა.

საშუალო საუკუნეში, როდესაც ვაჭრობა და მრეწველობა მეტად სუსტად იყო განვითარებული, ხალხი განიყოფებოდა თავად-აზნაურობად და გლეხკაცობად. მაშინდელი კონსტიტუცია წოდებრივი იქნებოდა, რაღა თქმა უნდა, უპირატესობა ყველაფერში თავად-აზნაურობას ექნებოდა მინიჭებული და მის უნებურად ხელმწიფესაც კი არა შეეძლებოდა-რა.

დრონი იცვალნენ: გაჩნდა ვაჭრობა, მრეწველობა, ქარხნები, ხალხი ქალაქისკენ მიიწევს. წარმოება კაპიტალმა დაისაკუთრა და მისმა პატრონმა ბურჟუაზიამ. თავად-აზნაურთაგან ძალი და გავლენა უფრო და უფრო ბურჟუაზიისკენ გადადის. ხელმწიფეს აღარ ესაჭიროება მისუსტებული თავად-აზნაურობა და მუხრუქს უქერს, სადაც კი მოასწრებს; ეცდება უფლებანი შეუსუსტოს, ყოველი უპირატესობა წაართვას, გამაგრებული ციხეები დაუნგრიოდს და სხ. რაკი ძალთა დამოკიდებულება შეიცვალა, შეიცვალა თვით კონსტიტუციაც... ხალხში სწავლა განათლება ვრცელდება, იზრდება კაცობრიული და ეროვნული თვითცნობიერება, მოქალაქეობრივ უფლებათა საჭიროება... ხალხი გრძნობს თავის ძალას, გრძნობს, რომ სხვა ძალებთან შედარებით მას არაფერი უჭირავს ხელში, როდესაც სხვებს, თავადაზნაურთ და მრეწველთ, მინიჭებული აქვთ ყოველი უფლება და უპირატესობა. ხალხს უნდა თავისი ძალის განხორციელება, ესე იგი არსებულ კონსტიტუციის შეცვლა თავის სასარგებლოდ და რადგან ნებით არას აძლევენ, ძალით ცდილობს თავის კუთვნილის მოპოვებას, იარაღით, რევოლუციით. გამარჯვებული ხალხი უარჰყოფს წარსულს და ახალ კონსტიტუციის დაკანონებას თხოულობს.

ხელმწიფე იძულებულია ხალხს წარმომადგენლები აარჩევინოს, რაღა მათთან შეთანხმებით დაადგინოს ახალი, ახლა კი დაწერილი კონსტიტუცია.

როგორი უნდა იყოს ეს კონსტიტუცია, რომ კარგი და ხანგრძლივი გამოდგეს?

დაწერილი კონსტიტუცია კარგი და ხანგრძლივი მაშინ იქნება, თუ ქვეყანაში არსებულ ძალთა დამოკიდებულებას გამოხატავს. თუ ამ ძალთა დამოკიდებულება ვერ გამოსთქვა და ვერ დააკანონა, თუ ერთს ძალს მეტი მიანიჭა, ვიდრე ერგებოდა, და მეორეს გამოსწირა რამე, ისევე ძალთა ბრძოლა მოხდება და მაშასადამე კონსტიტუცია შეიცვლება.

აქედგან ცხადია, საქმე დაწერილი და დაკანონებული კონსტიტუცია კი არ არის, საქმე ძალის მოპოვებაა და მოწინააღმდეგე ძალის შესუსტება. მაგ. მოწინააღმდეგე ძალის შესუსტებლად საგანგებო საშუალებაა ჯარისკაცთა ექვსი თვის სამსახურის დაკანონება; ექვსი თვე სრულიად საქმარისა სამხედრო სამსახურის შესასწავლელად და გარდა ამისა ისე მოკლეა, რომ ამ ხნის განმავლობაში არ შეიძლება გლეხკაცის გარყვნა-გათახსირება და ხელმწიფის იარაღად, ხალხის მტრად გარდაქმნა. ყოველ ექვს თვეში შეცვლილი ჯარი ხალხთან უფრო ახლო იქნება, ვიდრე მის მოწინააღმდეგე ხელმწიფესთან.

გარდა ამისა შეიძლება დაკანონდეს, რომ დაბალ ოფიცრებს ხელმწიფე კი არა ნიშნავს, ჯარი ირჩევს და ამგვარად ჯარის წინამძღოლად ხალხის შვილნიც იქნებიან, და არა მარტო ხალხის მტერნი.

სამხედრო კაცის დანაშაულს უნდა არჩევდეს და სჯიდეს არა სამხედრო, არამედ სამოქალაქო სამართალი, რომ ჯარი თავის თავს ხალხის ნაწილად გრძნობდეს. ზარბაზნებს და ერთობ იარაღს, გარდა სავარჯიშოდ დანიშნულ რიცხვისა, ხალხის წარმომადგენელნი უნდა ინახავდნენ, რომ ხალხის წინააღმდეგ არ იხმაროს იგინი ხელმწიფემ.

მაშ რა არის კონსტიტუცია? ძალის შექმნა და არა სხვა-და-სხვა უფლებათა ქაღალდზე აღბეჭდა.

* *

რეკლამაც მოხვალ, სვანაო... გომეოპათიის მამად ცნობილ გამოჩენილ ექიმ ჰანნემანთან ერთი მდიდარი ინგლისელი მივიდა, ავადა ვარო.

ექიმმა არა ჰკითხა-რა, ხმა არ ამოაღებინა: გული და მაჯა გაუსინჯა, ისიც ოდნავ, რამოდენიმე წუთის განმავლობაში; მერმე რაღაც წამალი აიღო, ცხვირთან მიუტანა და უბრძანა:

— უსუნეთ! კმარა! სხვა წამალი არა გინდათ-რა.

განცვიფრებული შესცქეროდა ავადმყოფი ექიმს. ბოლოს ჰკითხა:

— რა უნდა მოგართვათ?

— ათასი ფრანკი*), მიუგო ჰანნემანმა.

ინგლისელმა ფული ამოიღო, ათასი ფრანკი გადასთვალა, ცხვირთან მიუტანა ექიმს და უთხრა:

— უსუნეთ! კმარა! სხვა გასამრჯელო არა გინდათ-რა! ფული ჯიბეში ჩაიღო და თავის გზას გაუდგა.

*) ოქლა ბეთი თუმანი, დღევანდელი კურსით კი ორმოცი.

უინაური მიმტოლვა

სამღვდელოების ყრილობა. — თავად-აზნაურობისა და ბანკის კრებები. — სათავად - აზნაურო სკოლის საზოგადოების კრება. — ერობის დებუტაცია. — საყოველთაო გაფიცვა თბილისში.

ახალმა სიომ სამღვდელოებასაც დაჰბერა, ისიც აამოძრავა, დაავიწყებინა კულანდელი მცონარეობა და თითქმის ბრძოლის ველზე გამოიყვანა. მუდამ მთავრობის ყურმოკრილი და მორჩილი მღვდლები, ეხლა, მაისის გასულს, საკუთარის ინიციატივით და წინააღმდეგ სასულიერო მთავრობის ბრძანებისა და განკარგულებისა მოგროვდნენ თბილისში ერთად სხვა და სხვა საკითხების გასარჩევად და საერთო საქმეების გასაკეთებლად. ამ გვარად მღვდლებიც ჩაებნენ იმ საზოგადოებრივ ფერხულში, რომელიც ითხოვს ცხოვრებისთვის ახალის საძირკვლის ჩადგმას.

საქართველოს სამღვდელოების მოძრაობას, ჩვენის აზრით, სათავე გლახთა მოძრაობაში აქვს. ვისაც კი თვალყური უდევნებია ჩვენს ქვეყანაში გლახობის მოძრაობისთვის, იმისთვის ადვილად წარმოსადგენია, რა გამწვავებული უნდა იყოს ეხლა სოფლად მღვდლისა და მრევლის ურთიერთობა. გლახებმა ყველგან საჯაროდ დაჰგმეს თავისი მღვდლები, ყველგან ღრმა უკმაყოფილება განუცხადეს მათ და ყველგან უსამართლოებად აღიარეს ის გადასახადები, რომლებიც მათ აწევთ კისრად მღვდლების შესანახავად. ექვს გარეშეა, დიდი ნაწილი იმ ფულისა, რომელსაც მთავრობა ახდევინებს გლახებს სახელმწიფო ხარჯების დასაფარავად, ისე იხარჯება და იფ-

ლანგება, რომ გლახობისთვის არავითარი სარგებლობა არ მოაქვს, მაგრამ გლახები მაინც იმდენად სხვა ხარჯებით არ არიან გაბრაზებული და გამწარებული, რამდენადაც მღვდლის სასარგებლოდ დაწესებულის გადასახადებით. მიზეზი ამ გარემოებისა იქ უნდა ვეძიოთ, რომ მღვდლები, თუმცა ისინი ისეთივე მოხელეები ე. ი. ჩინოვნიკები არიან, როგორც სხვა უწყების მოსამსახურენი, მაგრამ ჯამაგირს ხაზინიდან კი არ იღებენ, პირდაპირ თითონვე ართმევენ ხალხს. წრეს გადაცილებული ღვთის მორწმუნე და სამღვდლოების ღრმა პატივისმცემელიც რომ იყოს გლახი, იმას მაინც აუცილებლად შეჰბეზრდება თავისი მოძღვარი, რომელიც სწორედ მაშინ ატანს ლატაკს და წელში მოწყვეტილს გლახს ძალას ფულის გადასახდელად, როდესაც რაიმე სარწმუნოებრივის წესის შესრულებაა საჭირო. მღვდელი კი იძულებულია სწორედ ამ გზას დაადგეს; გაღარიბებული გლახი ნება-ყოფლობით არ იხდის მღვდლის ხარჯს, მღვდელს კი გადასახადის ასაკრებად ერთადერთი გზა აქვს, ფული სწორედ მაშინ მოითხოვოს, როდესაც მღვდელი გლახისთვის საჭიროდ ხდება. ამ გვარად მღვდლის სამსახური ხალხისადმი ჰკარგავს სარწმუნოებრივ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების ხასიათს და თანდათან იქცევა ფულის ასაკრეფ საშუალებად. მღვდელსაც და ერსაც სარწმუნოებრივი წესები ეჩვენება უმთავრესად იმ მხრივ, რომლითაც იგი სავაჭრო, სააღებმიცემო საგანს ემგზავსება; იკარგება სარწმუნოებრივი და სამაგიეროდ იზრდება საპოლიციო მხარე მღვდლის სამსახურისა. რა თქმა უნდა, ამ მდგომარეობას აუცილებლად მოსდევს სარწმუნოებრივი ინდიფერენტისმი და მტრული ურთიერთობა მღვდლისა და მრევლის შორის. აი, სწორედ ამ ნიადაგზე გაჩნდა საქართველოს გლახობაში სარწმუნოებრივი გულგრილობა და განხეთქილება მღვდლისა და მრევლის შორის.

ურთიერთობის გამწვავებას ხელს უწყობდა აგრეთვე ის გარემოება, რომ სასულიერო უწყებამ ჩვენში დიდი ხანია პოლიტიკანობა დაიწყო, და ხალხთან კი პირდაპირი დამო-

კიდებულება სასულიერო მთავრობას მღვდლების საშულებითა აქვს. ვინ არ იცის, მაგალითად, რომ სხვა-და სხვა პოლიტიკურის მოსახრებით მღვდლებს დაევალებათ ხოლმე განსაზღვრულ შინაარსის ქადაგებანი წარმოსთქვან ხალხის წინაშე და სარწმუნოებრივის დოგმატებით გაამართლონ ის ათასგვარი უსამართლობა, რომელსაც ხალხი ყოველ დღე ჰხედავს. უტყველია, მღვდელი, რომელიც უმაღლეს ყოვლისა სინოდისის, რწმენის და აზრის თავისუფლებას უნდა აყენებდეს, მხოლოდ იმ შემთხვევაში დაემორჩილება ამ გვარს ბრძანებებს, როდესაც თავის დანიშნულებას მარტოოდენ ხალხისაგან ფულის აღებაში დაინახავს და არა ხალხის გონებისა და გრძობების განათლებასა და გაწმენდაში. მღვდლის თანამდებობასაც უმთავრესად სწორედ ისინი ეტანებოდნენ, რომელთაც ცხოვრებისთვის სხვა გზა და საშუალება ვერსად ვერ გაეკაფათ, რა თქმა უნდა, ზოგიერთის შემთხვევის გარდა. საქართველოს სამღვდლოებას, ჩვენის ქვეყნის რუსეთთან შეერთებამდე, ხალხის თვალში საპატიო ადგილი ექირა და მაგრე რიგად არც არავის გადასახადების თხოვნით აბეზრებდა თავს: მაშინ სამღვდლოებას დიდ-ძალი მამულები ექირა ხელში და იმის შემოსავალი საკმაო სარჩოს იძლეოდა. რუსეთის მთავრობამ ეს მამულები ჩამოართვა ქართველ სამღვდლოებას, როგორც საეკლესიო ქონება, და სამაგიეროდ 118,000 მან. დანიშნა წლიურად ქართლ-კახეთის სინოდალურ კონტორის განკარგულებაში. ეს ფული დღემდე ეძლევა კანტორას და უმთავრესად ისეთს საგნებზე იხარჯება, რომელთაც უფრო გარუსების პოლიტიკა ასულებამულებს, ვიდრე სამღვდლოების საქიროებანი: ამ ფულით ინახება სასულიერო სემინარია, სამრევლო სკოლები და სხვა. ქართველი სამღვდლოება, რამდენადაც იგი ეროვნულს ელფერს ატარებდა, მთავრობისაგან ათვალწუნებული იყო და ამიტომ იგი ზნეობრივად მოსწყდა ხალხის საქიროებას, ხალხის კირვარამს. სამღვდლოება, როგორც ზნეობრივ და სარწმუნოებრივ სიფაქხის მატარებელთა და მქადაგებელთა

კორპორაცია ან, თუ გნებავთ, წოდება მოისპო, დარჩა მხოლოდ იმისი აჩრდილი, იმისი ჩვენება, რომელიც სამოსელით-ლა წააგავს წინანდელს სამღვდელოებას. ხალხმა შეიძულა მღვდელი და მღვდელმა ხალხი. ამ ანორმალურმა უთიერთობამ დიდი ხანია იჩინა თავი საქართველოს სხვა და სხვა ნაწილებში, მაგალითად კახეთში, სადაც უკვე ათი, თორმეტი წელიწადია თითქმის ყველა სოფელში დაუსრულებელი დავა მღვდლებსა და მრევლს შორის გადასახადების რაოდენობაზე, მაგრამ განსაკუთრებით სიმკაცრით და მკვახედ ეს განხეთქილება გამოსჩნდა ეხლა, როდესაც საერთოდ გლახთა მოძრაობა დაიწყო. ამ მოძრაობამ მღვდლებსაც აუხსნა თვალები და დაანახვა, რომ „ასე ცხოვრება აღარ შეიძლება“. აუცილებელ საჭიროებად შეიქნა ან უარყოფა მღვდლის თანამდებობისა და ან ახალის საძირკვლის ჩაგდება მრევლთან წესიერის ურთიერთობის დასამყარებლად. ჩვეულებრივ გაუბედავი მღვდლები ამ პრობლემატიურმა მდგომარეობამ აალაპარაკა და საერთო ძალღონით მდგომარეობის გამოსაკეთებლად მაისის გასულს თბილისში მოაგროვა ისინი. ბევრს მღვდელს გაეხსნა მებატონის მადა, როდესაც მოიგონეს, რა მდიდარი იყო რუსეთის მთავრობისაგან ჩამორთმეული ქართულის ეკკლესიის ქონება, მაგრამ გონიერებამ თავისი გაიტანა და უმრავლესობამ სხვა მხრივ შეჰხედა საქმის ვითარებას. უმთავრესი მიზეზი მღვდელთა აწინდელის უნუგეშო მდგომარეობისა დაინახეს იმ ზნეობრივ სილატაკეში, რომელიც ბუნებრივად მოჰყვა ბიუროკრატიულ მთავრობისაგან ხალხის ინტერესებისადმი გულგრილობას და მღვდლების გადაქცევას მოხელეებად. თანახმად ამ მთავარის აზრისა, მღვდლებმა სიჭიროდ სცნეს გაუქმება სასულიერო წოდების კარჩაკეტილობისა, მღვდლების დანიშვნისა მრევლში სასულიერო ბიუროკრატიულ მთავრობისაგან და დაადგინეს, რომ დაიხუროს სექტემბრისა სასულიერო სასწავლებლები, რომ მღვდლებს თითონ მრევლი ირჩევდეს თანამდებობაზე და სამღვდელოების მთავრობას თითონ სამღვდელოება და ხალხი. ამ აზრებზე იდგა მღვდლებს უმრავლესობა კერძო

კრებებზე თათბირის დროს, სასულიერო სემინარიის სადგომის შენობაში. იენისის პირველს რიცხვებში ოფფიციალურად უნდა გახსნილიყო საქართველოს სამღვდლოების ყრილობა, მაგრამ 31 მაისს საღამოს 8 საათზე მღვდლებს შეურაცხყოფა მიაყენეს და მღვდლებმა ამის შემდეგ შესაძლოდ ველარა სცნეს კრებების გამართვა. მღვდლები დაიშალნენ, სოფლად გაიფანტნენ და ამასთანავე დაადგინეს, მოსპონ ყოველივე კავშირი თავის სასულიერო მთავრობასთან.

31 მაისის ინციდენტი თითოთ საჩვენებელი, სამაგალითო შემთხვევაა, რომლის მგსავსი არაფერი არ უნახავს ქართველს სამღვდლოებას საქართველოს თათრებისაგან ახსრების დროსაც კი. ამ ინციდენტს გულის შემატკივრობით შეჰხედა ნამესტნიკმა გრაფმა ი. ი. ვორონცოვ-დაშკოვმა და განსაკუთრებით გამოძიება დანიშნა, მაგრამ, ვის ედება ბრალი ასეთის ღრმა შეურაცხყოფისა, ეს დღემდე გამოცხადებული არ არის. ვიცით მხოლოდ, რომ ამ ინციდენტის შემდეგ საქართველოს ექსარხოსი და სასულიერო სემინარიის რექტორი პეტერბურგში გაიწვიეს და, როგორც ამბობენ, უკან აღარ დაბრუნდებიან.

სამღვდლოების სურვილი, ოფფიციალურად გახსნილს კრებაზე გაემართა მსჯელობა ეხლანდელ მდგომარეობის შესახებ და გამოერკვია, რა გზას უნდა დაადგეს იგი მრევლთან წესიერის ურთიერთობის აღსადგენად, ჯერ-ჯერობით განუხორციელებელი დარჩა; ჩვენ გვგონია, რომ ღვდლებს ეხლა, 31 მაისის ინციდენტის შემდეგ უფრო მეტი საბუთი და მიზეზი აქვთ ყრილობისთვის, ვიდრე წინად, და არა გვგონია, ახლო მომავალში არ განახლდეს ის ყრილობა, რომელიც უნებურად იქმნა შეწყვეტილი მაისში.

ექვსს იენისს დაიწყო თბილისში თავად-ახნაურობის კრება, რომელმაც ჩვენის ბრწყინვალე წოდების ფიზიონომია და მიმართულება სულ სხვა გვარად დაგვანახვა, ვიდრე მარტის

არაჩვეულებრივმა ყრილობამ. ივნისში თბილისის გუბერნიის თავად-აზნაურობა სწორედ ისე იქცეოდა, როგორც ეს მხოლოდ ვიწრო წოდებრივის ინტერესებით გატაცებულთ შეუძლიანთ. საკმარისია მოვიგონოთ ერთ-ერთის ორატორის სიტყვა, რომელსაც გაზეთ „ივერიის“ სიტყვით საზოგადოება გულ-დასმით ისმენდა: „ქართველებს რამდენიმე კარგი თვისება გვქონდა; ეს იყო ხელმწიფის ერთგულება, უფროსებისადმი პატივისცემა და ზრდილობა. ყველა ეს ეხლა დავკარგეთ, ჩვენი კრებები კრებებს აღარა ჰგავს. ჩვენ ვართ თავად-აზნაურნი, ჩვენა გვაქვს ჩვენი კერძო ინტერესები, ვიკრიბებით ჩვენს საქმეებზე მოსალაპარაკებლად, აქ კი წამოდგება ვინმე უცხო, გარეშე და იტყვის: მღვდლებს სცემეს, თავი უნდა გამოვიდოთ, მათ პატივისაცემლად კრება უნდა დავხუროთო. სცემეს, რა ვუყოთ მერე! სამწუხაროა, მაგრამ თავის გამოსადები რა გვაქვს? როდის დადიოდით ეკკლესიაში, ან როდის სცემდით მღვდლებს პატივს, რომ ახლა გინდა სცეთ? მეორე წამოდგება და იტყვის, ქალებს ნება მიეცით, კრებას დაესწრონო. რა უნდათ აქ ქალებს? ჩვენ პატივსა ვცემთ ქალებს, მაგრამ იმათ თავისი ადგილი აქვთ, აქ კი ჩვენ საქმეებზე და რაღაც ანგარიშებზე ვლაპარაკობთ. არამც თუ ქალებს და იმ გარეშეებს, — აქ ვხედავ პრესის წარმომადგენლებსაც, რა უნდათ აქ? რატომ თავს არ დაგვანებებენ? ეგენი მხოლოდ საქმეს ამწვავებენ...“ ის კრება, რომელსაც გულ-დასმით შეუძლიან ამ გვარი სიტყვები მოისმინოს, უეჭველია საქვეყნო და საზოგადო ინტერესების დამცველი ვერ გამოდგება. აკი ასეც გამოდგა.

თავად-აზნაურობამ 58 ათასი მანათი გადასდო თბილისის სათავად-აზნაურო ბანკში შესატანად იმ გადასახადების დასაფარავად, რომელიც წელს უნდა გადაეხადნათ მოკლე და გრძელ ვადიან სესხის სარგებელში თბილისის გუბერნიის თავად-აზნაურებს; 10,000 მანათი ასესხა გორის მაზრის სინდიკატს, რომელიც სავაჭრო დაწესებულების პრინციპებზეა აგებული, მაგრამ დღევანდლამდე ფულის სესხად აღების მეტი

არაფერი გაუკეთებია და ზარალის მეტი არაფერი არ უნახავს. შემდეგ კრებას მოხსენდა გორის მაზრის თავად-აზნაურთა თხოვნა სამეურნეო თანხიდან 20,000 მან სესხად მიცემის შესახებ. თხოვნელებს საჭიროდ არ დაუნახავთ, თვით თხოვნაში აღენიშნათ, რა საჭიროებისთვის თხოულობენ ამოდენა ფულს და სიტყვიერად კი სხვა და სხვანაირად გაიმართა ამ ფულის დანიშნულება. ზოგი ამბობდა, ეს ფული თავად-აზნაურთა მილიციის საჭიროებისათვის უნდათო, ზოგი კი ამტკიცებდა ეს ფული თანხად უნდა დაედოს გორის თავად-აზნაურთაგან განზრახულს არტელსაო. ამ თხოვნამ ფულის საღერდელი აუშალა სხვებსაც, დაიხვიეს ხელზე გლეხთა მოძრაობის გამო დაზარალება და დაადგინეს: 1) აუცილებლად საჭიროა გლეხთა მოძრაობის გამო დაზარალებულთ აღმოეჩინოთ დახმარება სამეურნეო თანხიდან, როგორც მემამულეთ, ისე მიწის მუშათ; 2) მიეცეს წინამძღოლებს და თავად-აზნაურთა დებუტატებს სამეურნეო თანხიდან გადარჩენილი ფული, რომელიც თავის მიხედვით მაზრებზე გაანაწილონ და 3) გადადებულ ფულის დანაწილება გადასწყვიტოს მაზრის საგანგებო კომისიამ. ამ დადგენილების აღსრულებით მოისპობა სამეურნეო თანხაც, გაიფლანგება წვრილ-წვრილად ისე, რომ ვერც კერძო პირი და ვერც საზოგადო საქმე ვერაფერს იხეირებს.

თავად-აზნაურთა კრებას მოჰყვა ბანკის რწმუნებულთა კრება. 1904 წლის ანგარიშიდან აღმოჩნდა, რომ სათავად-აზნაურო ბანკს წლის განმავლობაში ერთი მილიონი ორასი ათასი მანეთის ზარალი მისცემია. ეს ზარალი შესდგება იმ უძრავ ქონების გირაოდ გაცემულ სესხის ჯამისაგან, რომელიც 1904 წელს წლიურ გადასახადის შემოუტანლობის გამო საჯაროდ უნდა გაყიდულიყო, მაგრამ მსყიდველი არავინ აღმოჩნდა და ბანკს დაჰრჩა საკუთრებად. 1. 200,000 მან. ნამდვილი ზარალის მაჩვენებელი რიცხვი არ არის, რადგან დაგირავებულ ქონებას ცოტაოდენი ფასი მაინც აუცილებლად აქვს, და ეხლა ძნელი გამოსაცნობია სწორედ რამდე-

ნი იზარალა ბანკმა. უეჭველია მხოლოდ ის, რომ ზარალი იყო და ზარალი თვალსაჩინო. საადგილ-მამულო ბანკი სესხის გაცემის დროს ჩვეულებრივ იმ მოსაზრებით ხელმძღვანელობს, რომ სესხი არ აღემატებოდეს მამულის ფასს და წლიური გადასახადი არ აღემატებოდეს წლიურს შემოსავალს. ამ ორის პრინციპის მიხედვით ირკვევა ის მაქსიმუმი ვალისა, რომელსაც შეუძლიან გაუძღვეს დასაგირავებლად წარმოდგენილი მამული. თუ ბანკმა გადააქარბა, გულხალვათობა გამოიჩინა და ამაზე მეტი მისცა სესხად, მამულის პატრონი სასარგებლოდ სცნობს სრულიად ხელი აიღოს თავის მამულზე, აღარც სარგებელს შემოიტანს, აღარც თავნს და ბანკი იძულებული შეიქმნება მამული საჯაროდ გაყიდოს. ცხადია, იგივე მოსაზრება, რომელმაც მამულის პატრონი აიძულა უარი ეთქვა თავის ქონებაზე, ყოველ გარეშე პირობედაც იმოქმედებს და მსყიდველი არ გამოჩნდება; ამ გვარად მამული ბანკს დარჩება და შემდეგ თუ მიჰყიდის ვისმე დაკლებულის ფასით, თორემ სხვაფრივ თავიდან ვეღარ მოიშორებს. პირველ ყოვლისა, ბანკის გულისყური სესხის გაცემის დროს იმაზე უნდა იქმნას მიქცეული, რომ სწორედ და შეუცდომლად გამოიკვლიონ დასაგირავებელ მამულის ღირებულება. თუ ბანკის მმართველები ამ ელემენტარულ პირობას ბანკის მოქმედების ნაყოფიერებისას წესიერად ვერ ასრულებენ ან არ ასრულებენ, ცხადია ბანკი დალუპვის გზაზე სდგება. ვიდრე განსაზღვრულს რაიონში ერთი რომელიმე საადგილ-მამულო კრედიტის დაწესებულება ჰმოქმედობს, ფაქტიურად ამ დაწესებულებას მონოპოლია აქვს მინიჭებული და თავის ინტერესების უზრუნველსაყოფელად საკმარისია, მუდამ მართოდ იმის ცდაში იყოს, რაც შეიძლება ნაკლები სესხი გავცეო. მაგრამ თუ ერთი მეორის გვერდზე რამდენიმე საადგილ-მამულო ბანკი ჰმოქმედობს, უეჭველია ასეთი პოლიტიკა სრულიად გამოუსადეგარი იქნება. მამულის პატრონი ყოველთვის იმ ბანკს მისცემს უპირატესობას, რომელიც მეტს გულუხვობას იჩენს და მეტს ფულს გასცემს სესხად. შორს-

მკვერეტელობა ბანკის მმართველებისა სწორედ მაშინ ჰხდება საჭირო, რადგან სესხი ისე უნდა იქნას ნაღარაუდვეი, რომ არც ბანკი ჩავარდეს განსაცდელში და არც მეტის სესხის მიცემა შეიძლებოდეს: თუ მეტს გაცემს — იზარალებს, თუ ნაკლებს — კლიენტები არ ეყოლება. სათავად-აზნაურო საადგილ-მამულო ბანკს 1.200.000 მან. მამული შეჰრჩა ხელში და ეს ყოვლის უწინარეს იმის მაჩვენებელია, რომ ბანკის მმართველები რიგიანად ვერ უძღვებიან საქმეს. ვის უნდა დაედოს კერძოდ ბრალი, დამფასებლებს თუ ღირეკტორებს — ჩვენ ამის განხილვას არ გამოვუდგებით, ეს ბანკის პატრონებმა უნდა გამოიკვილონ, ჩვენ კი ეს საქმე სხვა მხრიდან გვაინტერესებს.

იყო დრო, როდესაც შენობას მხოლოდ იმდენად ჰქონდა ფასი ხალხის თვალში, რამდენადაც იგი აკმაყოფილებდა ადამიანის მოთხოვნილებას, როგორც სახლი ესე იგი საცხოვრებელი ადგილი ან სამეურნეო ინვენტარი. მაგრამ თანდათან შენობას სხვა ხასიათის მნიშვნელობაც მიეცა, იგი გადაიქცა სავაჭრო, სააღებ-მიცემო საგნად და დღეს შენობა, როგორც სავაჭრო ნივთი, სწრდილავს იმის პირვანდელს, ასე ვთქვათ, ბუნებრივს მნიშვნელობას. რამდენადაც მეტად იკიდებს ჩვენს ცხოვრებაში ფეხს კაპიტალისტურ წარმოების წესი, იმდენად უფრო ნათლად სჩნდება შენობის სავაჭრო ხასიათი. წინად სახლს ხაცხოვრებლად ან გასაქირავებლად აშენებდნენ, დღეს შენობას უმთავრესად იმ აზრით აგებენ, რომ გაყიდონ და სარგებლობა ნახონ. კაპიტალიზმის დაწყება შენობების საქმეში სწორედ იმის მომასწავებელია, რომ შენობის აგება კაპიტალისტურს წარმოების ერთ-ერთ დარგად ჰხდება და შენობას გამკეთებელი სწორედ იმავე თვალთ უცქერის, როგორც ყველა სხვა ბაზრისთვის დამზადებულს საქონელს. აუცილებლად იბადება ამასთან ერთად სპეკულიაცია შენობის საქმეში, რომელსაც თითქმის ყველგან ერთი და იგივე ისტორია აქვს. პირველს ხანებში ამ საქმის სპეკულიაცია გამოინახტება ხოლმე შენობის დამგირავებელ ბანკების მოტყუებაში!

სწინდებიან ეგრედ წოდებული იჯარადრები, რომელნიც კისრულობენ სხვისა ადგილზე შენობის აგებას თავის ხარჯით და შემდეგ დახარჯულ ფულის განაღდებას ბანკში მამულის დაგირავებით. ეს იჯარადრები ჩვეულებრივ ნისიად ეზიდებიან მასალას, რომელიც შენობისთვის არის საჭირო, ნისიადვე ამუშავენ შენობაზე ოსტატებს, შემდეგ დამზადებულ სახლს აგირავენ ბანკში, იღებენ დიდძალ ფულს და უფრო ხშირად იმ მუშებსაც კი არ უსწორდებიან, რომლებმაც ააგეს თავის ოფლით სახლი. იჯარადარი ყოველს ღონეს ხმარობს კანონიერს და უკანონოს, რომ ბანკში შენობა რაც შეიძლება მეტად დააფასებინოს და რაც შეიძლება მეტი ფული გამოატანოს სესხად. იმისთვის დაგირავება და გაყიდვა ერთი და იგივეა. ეს პირველი ეტაპი კაპიტალიზმისა ეხლა ჩვენს ქვეყანაშიც არსებობს და უკვე თვალსაჩინო და ნაყოფიერი გავლენა იქონია სათავად-აზნაურო ბანკზე. ბანი არღუთინკი, ცაპინი და სხვები სახლების კაპიტალისტური მწარმოებლები არიან. მაგრამ ეს მხოლოდ პირველი და ამასთან გაუბედავი ნაბიჯია კაპიტალიზმისა სახლების აშენების საქმეში; მეორე და შემდეგი ნაბიჯები უფრო გაბედული, უფრო მტკიცე და ამიტომ უფრო სახიფათო იქნება ჩვენებურის ბანკებისთვის. თუ შემდეგ შიაც შორს მკვრეტელობისა და ანგარიშიანობის ისეთივე მცირე უნარი გამოიჩინეს ბინკის მმართველებმა, როგორც აქამდე, ჩვენ ძალიან საეჭვოდ მიგვაჩნია თავად-აზნაურთა ბანკის კეთილდღეობა. ბანკის პატრონებმა ერთხელ და სამუდამოდ უნდა უარჰყონ ის შეხედულება, რომლის მეოხებითაც ბანკის მმართველობაში არჩევენებს ისე უყურებენ, როგორც თბილ ადგილების დარიგების საქმეს, უფრო ფხიანი და მცოდნე, გამჭრიახი და ერთგული მუშაკნი უნდა იშოვონ, თორემ როცა ურემი გადაბრუნდება, გზის პოვნა სარგებლობას ვეღარ მოატანს.

წლევანდელ კრებაზე ბანკის მმართველები თავს იმართლებდნენ და ამტკიცებდნენ, ზარალი ეხლანდელმა საყოველთაო მოძრაობამ გამოიწვიაო. შესაძლოა, ეს მიზეზიც ჰყოქ-

შედობდეს, მაგრამ რამდენადაც გამოარკვია კერძო შემთხვევების დაწვრილებითმა გამოკვლევამ, წლივანდელს ზარალში ამ ზოგადს მიზეზს ან მეტად მცირე გავლენა ჰქონია, ან სულ არაერთად.

კრება დასრულდა არჩევნებით და თ. ილია ჭავჭავაძის განცხადებით, რომ ის დღეიდან სამუდამოდ ანებებს თავს ბანკში სამსახურს. ეს შემთხვევა რომ რამდენისამე წლის წინად მომხდარიყო, როგორც სამართლიანად შევნიშნავს გაზეთი „მოგზაური“, მთელი ქართლ-კახეთი შეინძრეოდა, მაგრამ ეხლა ამ ამბავმა წყნარად და ჩუმად ჩაიარა; საზოგადოება გაიზარდა ზნეობრივად და გონებრივად, იმის აზრები და მოსწრაფებანი დღეს ისე შორს მიდიან, რომ ბანკის საქმეები დაიჩრდილნენ და ბანკის მოღვაწეებს კულანდებულად ვეღარ გააღმერთებს.

ოცდა ოთხი წელიწადია არსებობს „თბილისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა ღარიბ მოსწავლეთა დამხმარებელი საზოგადოება“, რომელიც გაზაფხულობით ან ზაფხულობით ყოველ წლივ იწვევს წევრებს საზოგადო კრებაზე და წყნარად, წრეს გადაცილებულის სიჩუმით აწარმოებებს თავის საქმეებს. დღემდე ამ საზოგადოების მნიშვნელობა მეტის-მეტად გაზვიადებულია. ეს საზოგადოება ითვლება სათავად-აზნაურო სკოლის პატრონად და ამ სკოლას კი ისე უყურებენ, როგორც წმინდა ნაციონალურს დაწესებულებას; „ერთად-ერთი ქართული სკოლა გვაქვსო“ — ხშირად თავმოწონებით იტყვიან ხოლმე ამ საზოგადოების მეთაურები. წელს პირველად დაირღვა ჩვეულებრივი სიჩუმე და სიწყნარე საზოგადოების წლიურს კრებაზე, პირველად შეჰხედდეს წევრებმა გამგეობის მოქმედებას კრიტიკულის თვლით და ბევრი ფრიად საინტერესო ამბავი გამოაშკარავდა. აღმოჩნდა, რომ გამგეობის მოქმედება მთელის 24-ის წლის განმავლობაში სრულიად უკანტროლოდ ყოფილა დარჩენილი, რადგან საზოგადოებას სარევიზიო კომისია არა ჰყოლია. უკანასკნელ წლებში გამგეობის ხარჯთ-

აღრიცხვა თვალსაჩინოდ გაიზარდა, წლიური ბიუჯეტის ციფრა 200,000-ამდე უწევს, მაგრამ შემოსავალ-გასავლის ანგარიშებს საზოგადოება მაინც არ ამოწმებს, გამგეობას რევიზიას არ უკეთებს და გულუბრყვილოდ ამტკიცებს გამგეობისაგან წარმოდგენილს წლიურს ანგარიშებს. 1881 წელს შედგენილმა და დამტკიცებულმა წესდებამ მართალია არ იცის სარევიზიო ორგანო, მაგრამ ამ გარემოების ხელზე დახვევა ყოვლად შეუწყნარებელია. საზოგადოების წევრებს რომ სათანადო სურვილი ჰქონოდათ, წესდებას ადვილად შეაესებდნენ ახალის მუხლის შეტანით ამ ოცდა ოთხის წლის განმავლობაში, მაგრამ ალბად გულ-გრილობამ და ქართულმა „საქმიანობამ“ აქაც თავისი გაიტანა. ესეც რომ არ იყოს, თუ კი წელს საზოგადოებამ შესაძლოდ სცნო საკონტროლო ორგანოს დაწესება წესდების შეუცვლელად, განა აქამდე კი არ შეეძლო ასე მოქცეულიყო? ჩვენ არავითარი ეჭვი არა გვაქვს, რომ ეხლანდელი გამგებელნი საზოგადოების საქმეებისა სრულის სიმართლით აღგენენ ანგარიშებს, მაგრამ განა რევიზია მაშინ არის საჭირო, როდესაც საზოგადოებას ნდობა აღარა აქვს გამგებლებისა? სრულიადაც არა; რევიზია უნდობლობას არა ჰნიშნავს, იგი მხოლოდ მაჩვენებელია საზოგადოებრივის ინტერესისა და საზოგადო საქმის უზრუნველყოფის სურვილისა ყოველსავე ბოროტმოქმედების, დაუდევრობისა და შეცდომისაგან.

წლევანდელს კრებაზე გამოირკვა აგრეთვე, რომ საზოგადოების საუნჯეს და სიამაყეს, სათავად-აზნაურო სკოლას, ძალიან ნაკლებად ჰქონია სწორედ ის თვისება, რომლითაც ასე თავმომწონებენ აქამომდე. მკითხველი მიჰხედებოდა, რომ ჩვენ სკოლის ეროვნული ხასიათი გვაქვს სახეში. კრებაზე გამომჟღავნდა, რომ ერთ-ერთ მოსამზადებელს კლასში თურმე ათი წელიწადია ისეთი მასწავლებელი ჰყავთ, რომელმაც ქართული ენაც კი არ იცის და იძულებულია ბავშვებს მუნჯურის მეთოდით ასწავლოს. აი ასეთი ნაციონალური ხასიათი ჰქონია სანაქებო სკოლას! სკოლის მმართველმა და

მასწავლებელთა ერთმა ჯგუფმა საჯაროდ განაცხადეს, თუ სკოლის საქმეების წარმოებაში ეხლავე რეორგანიზაცია არ მოხდა, სკოლა დალუპვის გზაზე სდგას და დაილუპება კიდევ. ერთმა მასწავლებელთაგანმა ისიც კი სთქვა, მე უხერხულად მიმაჩნდა ჩემის ამხანაგების გაკვეთილებისთვის შედგენებინა თვალყური და დღემდე არც კი ვიცოდი, რომ უფროსს მოსამზადებელს კლასში სწავლა რუსულს ენაზე სწარმოებს და არა ქართულზეო. სკოლის უნუგეშო მდგომარეობას არ უარპყოფს არც ერთი მასწავლებელი და არც თვით საზოგადოების გამგე კომიტეტი. ამ გვარად როგორც მასწავლებელთა კორპორაცია, აგრეთვე კომიტეტი ზნეობრივად მოვალე იყვნენ, მოესაზრებინათ და გაეთვალწინებინათ საშუალებანი სკოლის მდგომარეობის გამოსაკეთებლად, მაგრამ, სამწუხაროდ, ეს მოვალეობა გამგე კომიტეტმა სრულიად არ შეასრულა და მასწავლებელთა კორპორაციამ კი მხოლოდ სანახევროდ და ზედაპირულად.

მასწავლებლებმა წლიურს კრებაზე საზოგადოებას წარუდგინეს პროექტი სკოლის რეორგანიზაციის შესახებ და განაცხადეს, რომ თუ ამ პროექტის ორი მუხლი: სკოლის მოსამზადებელ ხასიათის გაუქმება და საპედაგოგიო რჩევის ავტონომია, მიღებულ არ იქმნა კრებისაგან, სკოლის მდგომარეობის გამოკეთების იმედი არ არისო. ჯერ-ჯერობით საზოგადოების კრებები არ დასრულებულა, თუმცა 19 ივნისს მოხდა პირველი სხდომა საზოგადო კრებისა და არ ვიცით, რა პასუხს მიიღებენ მასწავლებლები, მაგრამ ჩვენის მხრივ არ შეგვიძლიან არ აღვნიშნოთ, რომ ძალიან საეჭვოა სკოლის მდგომარეობის გამოკეთება იმ სანახევრო ზომებით, რომლებიც მასწავლებელთა კორპორაციამ წამოაყენა.

დიდი მეცნიერი და განსწავლული პედაგოგი არ უნდა იყოს კაცი, რომ ერთხელ და სამუდამოდ შეითვისოს და შეიგნოს საანბანო ჭეშმარიტება სწავლის მოწყობის საკიროებისა სამშობლო ენაზე. ამას არც დამტკიცება სჭირია და არც დიდი მითქმა-მოთქმა: ადამიანმა იმ ენის საშუალებით უნდა

შეიძინოს ცოდნა, რომელიც იცის. სათავად-აზნაურო სკო-
 ლაში მხოლოდ ქართველი ბავშვები სწავლობენ, ამ სკოლას
 ეროვნულ სიამაყის საბუთად ხმარობენ და ბავშვებს კი უცხო
 ენაზე აზებირებენ სახელმძღვანელოებს, აუკუღმართებენ ბავშვის
 ბუნებას, მაგრამ მასწავლებლები საჭიროდ არა სცნობენ ამ მხრივ
 სკოლის საქმეში რეფორმის შეტანას. მასწავლებელთა კორ-
 პორაციის პროექტში ნათქვამია: „ჩვენს სკოლაში ყველა სა-
 გნები ქართულ ენაზე უნდა ისწავლებოდეს, მაგრამ თუ ასე-
 თი ცვლილება არ მოხერხდა, სათავად-აზნაურო სკოლაში
 ქართული ენა მთავარ საგნად მაინც უნდა იქმნეს მიჩნეული“.
 აქედამ სჩანს, რომ დღემდე ჩვენს „ეროვნულს სკოლაში“
 ქართული ენა მთავარ საგნადაც არ ყოფილა მიჩნეული, ქარ-
 თველი საზოგადოება კი ჰფიქრობდა, რომ ეს სკოლა მართ-
 ლა ეროვნულ ხასიათსა და საჭიროებასთან არისო შეწყონილი.
 აქედანვე სჩანს, რომ საგნების სწავლება ქართულს ენაზე მა-
 სწავლებელთა კორპორაციას არც თუ საჭიროებად მიაჩნიაო,
 წინააღმდეგს შემთხვევაში, უეჭველია, ისინი ამ საგანზე მრავალ
 მნიშვნელოვანს „თუბით“ არ დაიწყებდნენ ლაპარაკს.
 რა ადგილი აქვს აქ „თუ“-ს და რატომ აფუჩებენ საგანს?
 რას მიქვია „თუ ასეთი ცვლილება არ მოხერხდაო“? ნუ-თუ
 პროექტის შემდგენელებს არ ესმით, რომ დიად არ მოხდება
 ასეთი ცვლილება, ვიდრე ამ უკუღმართს ოპორტუნისმს
 თავს არ დაანებებენ და პირდაპირ არ გვეტყვიან მასწავლებ-
 ლები, უცხო ენაზე სწავლება არ იქნებაო. სხვა დროს
 შეიძლება ამ გვარს ოპორტუნისმს და უპრინციპობას თავისი
 გასამართლებელი საბუთები ჰქონდა, მაგრამ დღეს, როდესაც
 მთელს რუსეთის იმპერიაშია ხალხმა გულ-ახდილად იწყო
 ლაპარაკი და მოქმედება, რა ზნეობრივი უფლება აქვს ქარ-
 თველ მასწავლებელს განზე გაუდგეს საყოველთაო მოძრაო-
 ბას და გულხელ დაკრფილი მტკნარს ოკნებებში იყოს
 იმის შესახებ, თუ რა მოხდება, ძირითადი ცვლილება რომ
 განხორციელდესო. სადაც პრინციპის ადგილი ოპორტუ-
 ნისმს უჭირავს და მოქმედების ადგილი მკონარეობას, იქ ჯერ

საქართველო
საქართველო

არაფერი გაკეთებულა და არც არა მომავალში გაკეთდება. ვინც მართლა მოწადინებულია, რომ სკოლაში საგნების სწავლება სამშობლო ენაზე იქნას მოწყობილი, ის ვერ იტყვის: თუ ეს არ განხორციელდა, სამშობლო ენა მთავარი საგანი მაინც უნდა იყოსო. მასწავლებელთა პროექტის ოპორტუნისმი უფრო ნათლად მაშინ გამოიჩვენა, როდესაც მათ კრებაზე განაცხადეს, ეხლავე აუცილებლად საჭიროა პროექტის ზემოდ მოხსენებული ორი მუხლი დაკანონდესო, და მაშასადამე შეუერივნენ ისეთს მდგომარეობას, როდესაც სკოლაში სამშობლო ენა მთავარ საგანდაც კი არ არის მიჩნეული. საზოგადო კრებამაც გაკმინდა ხმა სკოლის ეროვნულ ხასიათის შესახებ და ამ გვარად მოიწონა არსებული სისტემა ქართველის ბავშვების გარუსებისა: სხვა დროს სიჩუმეს ასეთი მნიშვნელობა არ ექნებოდა და იგი მოწონების ნიშანი არ იქნებოდა, მაგრამ, საბედნიეროდ, დღეს ეზოპის ენით ლაპარაკი საჭირო აღარ არის, და ეხლა აღარ შეიძლება თავის გამართლება იმ ანდაზით, რომ სათქმელი ბევრი მაქვს, მაგრამ რა ვქნა, პირი წყლითა მაქვს სავსეო.

12 დეკემბრის და 18 თებერვლის უმაღლეს ბრძანებათა შემდეგ მთელი რუსეთი მოულოდნელად ელის დანაპირებ რეფორმებს და ხალხის წარმომადგენელთა მიწვევას. ეხლა ექვი აღარავის აღარა აქვს, ყველას სწამს, რომ ახლო მომავალში ხალხის არჩეულნი წარმომადგენლები უეჭველად შეუდგებიან მძიმე ისტორიულ საქმის აღსრულებას, მაგრამ როგორ განხორციელდება არჩევნები და არჩეულ წარმომადგენლების ყრილობა, ამის შესახებ კი დანამდვილებით ვერავინ რას ამბობს. ბიუროკრატის მოქმედება კი ამ დიად ისტორიულ რეფორმის მოლოდინის დროსაც სწორედ ისეთივეა, როგორიც წინად იყო: ათასნაირი ქაზრაკი თავისუფალ სიტყვის, აზრის, კრებების და გაფიცვის მოსასპობად, გაძლიერებულ დაცვისა და საომარ დროის წესები სწორედ ისევე მოქმედებენ, როგორც წინად. ხალხს ახსოვს 18 თებერვლის

ბრძანება და ცხოვრების წესებში კი ვერავითარს ცვლილებას ვერა ჰხედავს: იბადება ექვი, იზრდება უნდობლობა და გაცრუებულ იმედების ადგილს საერო გრძნობის გულმოსულობა იჭერს. შინაგან საქმეთა მინისტრის ბულიჯინის კომისიისაგან შედგენილ პროექტის ბედი, რომელიც დიდს გავლენას იქონიებს ეხლანდელ მდგომარეობის გამორკვევის საქმეში და მოძრაობის მიმდინარეობისთვის, ბიუროკრატიული იდუმალებით არის დაფარული ხალხისგან. კრების, სიტყვის და წერის თავისუფლები, რაიცა აუცილებელი პირობაა გონივრულად ხალხის მიერ არჩევნების მოხდენისა, არ არსებობს კულანდელივით, და ყოველივე ეს ხალხის გონებას აშფოთებს, მოსვენებას ჰსპობს, მშვიდობიანურს განწყობილებას არღვევს.

ექვს ივნისს საერობო და საქალაქო მოღვაწენი წარსდგნენ მის უდიდებულესობის ხელმწიფე იმპერატორის წინაშე და მოახსენეს თავისი აზრი 18 თებერვლის ბრძანებაში გამოქვეყნებულ განზრახულების შესახებ. ხელმწიფე იმპერატორმა უბრძანა საზოგადო მოღვაწეებს: „უკუ აგდეთ თქვენი ექვი. ჩემი სიტყვა—სიტყვაა მეფისა, შეუდრეკელი, და მოწვევა ხალხის წარმომადგენლებისა სახელმწიფო მუშაობისთვის, უნაკლოლოდ შესრულებული იქნება. მე ყოველ დღე თვალყურს ვადევნებ და თავს ვადგევარ ამ საქმეს; თქვენ შეგიძლიანთ ეს ამცნოთ თქვენს მახლობელთ, მცხოვრებთ სოფლად და ქალაქად. მე შეურყევლადა მრწამს, რომ ამ განსაცდელისაგან რუსეთი განახლებული გამოვა. დაე, დამყარდეს, როგორც ძველად იყო, მეფესა და რუსეთის ხალხს შორის ურთიერთობა, დაე, დამყარდეს ჩემსა და საერობო მოღვაწეთა შორის ისეთი დამოკიდებულება, რომელიც რუსეთის თვითარსებით განმტკიცებულ წესიერებას საფუძვლად დაედება“. ამ სიტყვით რუსეთის იმპერატორმა ხელახლა გაიმეორა 18 თებერვლის დაპირება. საერობო მოღვაწეთა დეპუტაციის სახელით სიტყვა მოახსენა იმპერატორს თავადმა ტრუბეცკოიმ, მაგრამ ამ სიტყვაში იმან სრულებით გვერდი

აუქცია იმ საკითხებს, რომლებიც ყველაზე მეტად აინტერესებს დღეს რუსეთის საზოგადოებას: არჩევნების სისტემას და წარმომადგენელთა ხმის უფლებას. თავადმა ტრუბეცკოვმა ბოლოს ის აზრი გამოთქვა, რომ რუსეთის ქვეშევრდომნი გულ-გრილი მაყურებელნი ვერ გახდებიან განზრახულის რეფორმისა და საჭიროება მოითხოვს ეხლავე გამოცხადებულ იქმნას სიტყვის სრული თავისუფლება.

რუსეთის პრესამ იმდენად სიტყვების შინაარსს არ მიაქცია ყურადღება, რამდენიც თვით ფაქტს საერობო მოღვაწეთა დეპუტაციის მიღებისას. მართლაც, დიდი ხანი არ არის მას შემდეგ, რაც ერობა და ერობის მოღვაწენი მთავრობის საწინააღმდეგო მოქმედების ბუდედ და ინიციატორებად ითვლებოდნენ, დღეს კი თვით იმპერატორმა მოინდომა მათი ნახვა. ეს აზრი უეჭველად ამტკიებს, რა დიდი ცვლილება მოხდა უმაღლესს მთავრობის განზრახვებში რუსეთის შინაურ პოლიტიკის მომავლის შესახებ, თუმცა ერობის მოღვაწენი ლიბერალების პარტიას ეკუთვნია და რუსეთის მცხოვრებთა უმრავლესობის ინტესების გამომხატვენი არ არიან.

იენისის შუა რიცხვებში გამწვავებული ხასიათი მიიღო თბილისის რკინის გზას მუშათა დამოკიდებულებამ ეგრედ წოდებულ „კონსერვატიულ მუშათა პარტიასთან“, რომელსაც 800-მდე რუსის მუშა შეადგენს. ეს გამწვავება თანდათან გაიზარდა და, როგორც ოფიციალური ცნობები ამბობენ, საფუძვლად დაედო თბილისის საყოველთაო გაფიცვას. გაფიცვა 20-დამ 29-ამდე გაგრძელდა: ცხრა დღის განმავლობაში თბილისში, სრულიად შესწყდა ცხოვრების მაჯის ცემა. გაფიცულ მუშებს თითქმის მთელმა ქალაქმა მისცა მხარი, დაიკეტა დუქნები, მაღაზიები, შეწყდა ტრამვაის მუშაობა, გაიფიცნენ ქალაქის მოსამსახურენი და სხვა. საყოველთაო გაფიცვამ ხელახლა დაამტკიცა, რა დიდძალი მომხრე ჰყავს იმ მიმართულებას, რომელიც ბიუროკრატიულ რეჟიმის მოწინააღმდეგეა და ძირითად პოლიტიკურ ცვლილე-

ბების დაუყოვნებლივ შემოდებას თხოულობს. გაფიცვას თან დაჰყვა ბომბების სროლა; ოფფიციალურის ცნობებით, რამდენიმე ადგილას უპოვიათ სხვა და სხვა დამზადებული იარაღი, რაც, სხვათა შორის იმასაც ამტკიცებს, რომ თბილისში შეიძლება მალე უფრო, საშინელი და თავზარ დამცემი დღეები დადგეს, ვიდრე ივნისის გაფიცვის დროს იყო. საყოველთაო გაფიცვამ საომარ დროის წესები შემოადებინა მთავრობას მშვიდობიანობის დასამყარებლად, თუმცა ეხლა საანბანო ქეშმარიტებად არის გადაქცეული, რომ აღმინისტრაციის უფლებათა გაძლიერება მშვიდობიანობის დამყარებას სრულებით არ უწყობს ხელს.

უცხოეთის მიმოხილვა

1 ს. იუჟაკოვის წერილი ცუსიმას ბრძოლაზედ.—2. გერმანია და საფრანგეთი.

„სულნახევარი წლის წინ რუსეთი დიდ საზღვაო სახელმწიფოდ ითვლებოდა; პორტ-არტურისა და ცუსიმას შემდეგ კი რუსეთი ამ მხრივ ყურადღებაში მისაღებიც არ არის. რუსის ფლოტი სულ ერთიან განადგურებულია; იაპონიის ფლოტი კი არა თუ არ დაზარალებულა, გაძლიერდა კიდევ რუსეთის გემების დატყვევებით...“

იაპონელებმა ჩასძირეს ექვსი პირველ ხარისხოვანი ჯავშნიანი გემი, ერთი სანაპირო ჯავშნოსანი, სამი ჯავშნიანი კრეისერი, ორი პალუბა ჯავშნიანი კრეისერი, ერთიც დამხმარე კრეისერი, ოთხი ნაღმოსანი და სამი ტრანსპორტი; დაატყვევეს — ორი ჯავშნიანი გემი პირველ რანგისა, ორი სანაპირო ჯავშნოსანი და ორიც ნაღმიანი; ნეიტრალ პორტებში დგანან სამი პალუბა ჯავშნიანი კრეისერი, ერთი ნაღმოსანი და ორი ტრანსპორტი; ვლადივასტოკში მივიდნენ — ერთი კრეისერი და ორი ნაღმოსანი... დაკარგულ გემების ღირებულება დაახლოებით 127 მილიონამდეა; აქ არ შედის ხელ-ახალ შეიარაღებისა და გზის ხარჯი. პორტ-არტურში დაღუპული ფლოტი კიდევ მეტი ღირდა. ასე რომ მარტო ფულად ზღვაზე 250 მილიონ მანეთზე მეტი ვიზარაღეთ! იაპონიის მთელი ფლოტი დიდი-დიდი ამ თანხის შესამედი ღირდა, ბრძოლიდან დასუსტებული კი არა, გაძლიერებული გამოვიდა. მართლაც, იაპონე-

ლებს დაუკარგავთ ორი პირველ ხარისხოვანი ჯავშნიანი გემი (ხატუზე და იაშიმა), სამაგიეროდ დაატყვევეს ორი პირველ ხარისხოვანი ჯავშნიანი გემი „არიოლი“ და „ნიკოლოზ I“, ორიც მეორე ხარისხისა „აპრაქსინი“ და „სენიავინი“. თუმცა ჩვენი ჯავშნოსნები იაპონელებისას ჩამოუვარდება ღირსებით, სამაგიეროდ ორის მაგიერ ოთხი შეიძინეს. ამასთან იაპონელებს არ დაუკარგავთ არც ერთი ჯავშნიანი კრეისერი და ჩაძირული „ბაიანი“ კი უკვე ამოიღეს („ბაიანი“ მშვენიერი გემია, საფრანგეთში აშენებული. იაპონელებმა დაჰკარგეს სამი პალუბა ჯავშნიანი კრეისერი, მაგრამ სამაგიეროდ უკვე ამოულიათ ზღვის ძირიდან ბევრად უფრო ძლიერი გემები—„ვარიაგი“ (ამერიკაში აშენებული) და „პალადა“; იაპონელების იმ სამ გემს სულ 9 ათასი ტონა წყალწყვა ჰქონდა; შეძენილებს კი 12 ათასი ტონა წყალწყვა აქვთ. გარდა ამისა იაპონელებმა დაატყვევეს სამი კონტრნაღმოსანი და რამდენიმე ჩაძირულიც ამოიღეს. სხვა გემებსაც ამოიღებენ როგორც პორტ-არტურში, ისე კორეის სრუტეშიაც, რომელიც სრულიად არ არის ღრმა. მარტო პორტ-არტურის ნავსადგურში ოთხი უძლიერესი ჯავშნოსანია ჩაძირული (ერთი მათგანი ამერიკაშია გაკეთებული). თუ „პალადა“ ამოიღეს, რატომ ვერ უნდა ამოიღონ „პერესვეტ“-ი და „ბაიან“-ს უთუოდ „რეტვიზან“-ის ამოღებაც მოჰყვება. არავინ არ ელოდა ასეთ კატასტროფას და არც შეეძლო ვისმე მოეფიქრა. ჩვენ, რუსები, დიდი სკეპტიკები ვართ, უნდოთ თვალით ვუცქერით ჩვენ უწყებებს, მაგრამ ჩვენც კი მოვტყუვდით. არც ჩვენ მოველოდით ასეთ სრულ უძღურებას და უმაგალითო უბედურებას...

ჯავშნიან გემის „ალექსანდრე მესამის“ უფროსს, კაპიტან ბუხვოსტოვს უთქვამს წასვლის წინ სუვორონისათვის („ნ. ვ.“-ს რედაქტორისათვის): „... ვერ გავიმარჯვებთ... იაპონელები დაგვამარცხებენ. ფლოტი უკეთესია მათი, ნამდვილი მეზღვაურებიც არიან. ერთს კი ვიტყვი თამამად: ყველანი დავიხოცებით და მტერს კი არ დავნებდებით“ - ო. პატივცემულმა

კაპიტანმა და მამაცმა ეკიპაჟმა ასრულეს ნათქვამი: გემი დაი-
 ლუბა და ერთიც არ გადაჩენილა ზედ მყოფი. მშვიდობა
 თქვენ სულს, მამაცო ძმებო, დასაღუბად გაგზავნილნო შეუბ-
 რალეებელ ხავსმოდებულ ბიუროკრატიის მიერ! ისტორია არ
 დაგივიწყებთ; მაგრამ იგივე ისტორია არ დაივიწყებს იმ სამ-
 წუხარო ფაქტს, რომ რუსის ექვსი სამხედრო გემი მტერს და-
 ნებდა... ეს უმაგალითოა...

ცუსიმას ბრძოლა უდიდესი ისტორიული მოვლენაა. ისტო-
 რიაში ორი მოვლენა ვიცით მგზავსს მნიშვნელობისა: რო-
 მაელეების მიერ კართაგენის ფლოტის მოსპობა ლიპარის კუნ-
 ძულებთან და სპარსეთის ფლოტის მოსპობა სალამინთან...
 უდიდესს მოვლენას შესაფერი მიზეზიც ჰქონდა, სახელდობრ
 რუსეთის ისტორია 1881 წლიდან, როცა სამსახურიდან გა-
 დადგა სამი მინისტრი....

უდიდესს ისტორიულ მოვლენას უდიდესი მიზეზი ჰქონ-
 და; შედეგიც უდიდესი ექნება და არა მარტო რუსეთისათვის.
 თუ რუსეთს ცალკე გამოვყოფთ, ცუსიმას ბრძოლამ, გარდა
 ხალხის თვითშეგნების გამოღვიძებისა, დაგვარწმუნა, რომ ზღვა-
 ზე იაპონელებს ვერ მოვერევეთ, მაშასადამე ვერ მოვერევეთ
 საზოგადოთაც. იაპონია კუნძულებზე მდებარეობს და თუ გინ-
 და, რომ დაამარცხო, ზღვა უნდა წაართვა. ეხლა კიდევ რომ
 გავიმარჯვოთ ხმელეთზე, მაინც არ იქნება გამარჯვება. მაშა-
 სადამე, არც უნდა ვეძებდეთ ამ გამარჯვებას, არ უნდა გავწი-
 როთ ტყუილ-უბრალოდ ხალხი ასი ათასობით, არ უნდა დავ-
 ხარჯოთ ას-ასი მილიონები. უნდა ზავი ჩამოვაგდოთ...

ომი რომ დაიწყო, ბრძოლის ველზე წავიდა გაზეთ „რუს“-ის
 კორესპონდენტი ბ. კირილოვი, რომელიც პირველ ხანებში
 მხურვალე პატრიოტულ წერილებს ჰგზავნიდა გაზეთში. კირი-
 ლოვი მომხრე იყო ომისა და რუსის ჯარის გამარჯვების სრუ-
 ლი იმედი ჰქონდა. ყური ვუგდოთ, რას ამბობს იგივე კირი-
 ლოვი დღეს ომსა და გამარჯვებაზე. ომის ველიდან დაბრუ-
 ნებული, ყველაფრის მნახველი და მშვენიერად გაცნობილი
 საქმის მდგომარეობასა და მიმდინარეობასთან, ამტკიცებს ეხლა,

რომ რაც არ უნდა ნიჭიერი იყოს ლინევიჩი ან სხვა რომელიმე სარდალთაგანი, საქმის გასწორება და გამობრუნება შეუძლებელი არისო. გამარჯვება კი არ არის მოსალოდნელი, არამედ ახალი დამარცხება და დამცირება. „და რაც ყველაფერზე უარესია, იაპონელები უთუოდ გადმოვლენ რუსეთის ტერიტორიაზე (დღეს უკვე გადმოსულები არიან — კუნძული სახალინი დაიპყრეს) და ვლადივასტოკს პორტ-არტურის ბედი მოეღოს. რაც დრო მიდის, უფრო და უფრო სუსტები ვიქნებით. ჩვენი კრედიტი უფრო და უფრო დაეცემა, იაპონიის კი ამალღდება. და ზავის პირობები, უფრო და უფრო უარესი იქნება ჩვენთვის.

რუსეთში რომ ვბრუნდებოდით ომის ველიდან, მძიმე და სამწუხარო აზრებით ვბრუნდებოდით. მაგრამ პეტერბურგში რომ დავბრუნდი, კიდევ უფრო ცუდათ გავხდი: ჩემთვის ცხადი და თვალსაჩინო გახდა ის მდგომარეობა, რომელშიაც დღეს რუსეთი იმყოფება: არსებული წესწყობილება სანამ არის, გამარჯვება შეუძლებელია — ეს ექვს გარეშეა, მაგრამ ეს რეჟიმი ნამდვილ ზავსაც ვერ ჩამოაგდებს. ამისათვის არც საკმაო ზნეობრივილი ძალა აქვს და არც თავის თავის რწმენა; და რა კი იაპონელები ხედავენ რეჟიმის ასეთ სისუსტეს, ისეთ პირობებს მოითხოვენ, რომელსაც თავის დღეში არ მიიღებს რუსის ხალხი. გამოდის საშინელი ჯადოსნური წრე: მისაღებ ზავს ვერ ჩამოაგდებს ჩვენი ბიუროკრატიული რეჟიმი და ამიტომ იძულებულია არ შესწყვიტოს სისხლის მდინარე და განაგრძოს ეს დაუსრულებელი ომი, იმიტომ საშინელი, რომ არავითარი იმედი არ არის გამარჯვებისა. შემზარავი პერსპექტივაა... თავს შეგნებულად იღუპავდე და ხედავდე, რომ სისხლითა და ცეცხლით მოცულ შორე აღმოსავლეთს თანდათან ედებოდეს ყვითელი ფერი, რომელიც უფრო და უფრო წამოიწევს რუსეთისაკენ.

წყნარ ოკეანეს პირველი ესკადრა დაიღუპა... ლიაოიანი აღებულია... პორტ-არტური დაეცა, მტერს გადასცეს... ჯარი დამსხვრეულია მუკუნთან... მეორე და მესამე ესკადრა მოისპო,

ჩაიძირა ან ტყვედ ჩაუვარდა ხელში მტერს ცუსიმასთან და შერე ისეთის სიადვილით, რომ მოწინააღმდეგეს თითქმის არავითარი ზარალი არ უნახავს... სახალინი, ვლადივასტოკი და შემდეგ ჩვენი მდიდარი ამურის მხარე ვერ გადარჩებიან იაპონელების ყვითელ ტალღას, რომელსაც ვერ შეეებრძოლება ჩვენი რეჟიმი, იმდენად სუსტია იგი.

ახალ დამარცხების შემდეგ ხარბინთან ან გუნჩულინთან, წასკვი, რომელიც საერო კრებამ უნდა გახსნას, კიდევ უფრო რთული და ძნელი გასახსნელი იქნება.

რალა საჭიროა გავუძნელოთ ხალხს ისედაც ძნელი საქმე? რად უნდა ვუყრიდეთ ისედაც დასისხლიანებულ ფეხებში ქვის ნატეხებს? რად უნდა დაგუმძიმოთ ისედაც მძიმე ტვირთი, რომელიც მან უნდა ზიდოს თავის მხრებით? "

რუსეთის დამაცრცხებამ და დასუსტებამ შორე აღმოსავლეთის ომიანობის მიზეზით კინალამ ახალი კოტასტროფა გამოიწვია ევროპაში: გერმანია, ერთობ გულნატკენი საფრანგეთის პოლიტიკის ხერხიანობითა და გამარჯვებით, დიდი ხანია მოწადინებული იყო დაებრუნებია ძველი გავლენა საერთაშორისო პოლიტიკაში, და რაკი დღეს რუსეთის ხმას ძალა დაეკარგა სახელმწიფოთა კონცერტში, ვილჰელმ მეორე თამამად გამოვიდა ასპარეზზე და საფრანგეთს დაეტაკა. საფრანგეთმა საგანგებო უპირატესობრივი მდგომარეობა დაიკავა მაროკოს სასულთანოში ინგლისის, იტალიის და ესპანიის თანხმობით. გერმანიას მაშინ კრინტი არ დაუძრავს ამ შეთანხმების წინააღმდეგ. მაგრამ მუკდენის ბრძოლის შემდეგ ვილჰელმმა რიხიანად გამოუცხადა: მაროკოს სასულთანო დამოუკიდებელია, გერმანიას იქ დიდი სავაჭრო ინტერესები აქვს და არც ერთ სახელმწიფოს არა აქვს უფლება მაროკოს საქმეებში გაერიოს და რაიმე უპირატესობა მოიპოვოსო. დელკასე, საფრანგეთის გარეშე საქმეთა მინისტრი, ენერგიულ

პოლიტიკის მომხრე იყო და გერმანიის მოთხოვნის წინ უკან დახევას არ ჰფიქრობდა. გერმანიისა და საფრანგეთის დამოკიდებულება იმდენად გამწვავდა, რომ დღე-დღეზე თოფის გაყარდას მოელოდნენ: უნდა იტეხილიყო საშინელი ომიანობა, რომელიც აუცილებლივ სხვა სახელმწიფოებსაც ჩაითრევდა და განათლებულ ევროპაში საზარელი სისხლის ღვრა დატრიალდებოდა. მაგრამ მოწინავე დემოკრატია დარაჯად უდგა ხალხის ინტერესებს და კაცობრიობა ასცდა საშინელ უბედურებას. რომ საფრანგეთის დემოკრატის ის გავლენა არა ჰქონებოდა თავის ქვეყნის საქმეებზე, როგორც დღეს აქვს, საფრანგეთსა და გერმანიას შორის ომი უთუოდ ატყდებოდა. ძირს ომი და გაუმარჯოს საერთაშორისო მშვიდობიანობასო, ძლიერად დასძახა საფრანგეთის დემოკრატია და მისმა მეთაურმა ჟორესმა და ენერგიულ პოლიტიკის მომხრე დელკასე გადადგა შინისტრობიდან, გერმანიასთან სამშვიდობო მოლაპარაკება გაიმართა და საქმეც მშვიდობიანად დასრულდა.

გერმანიის დემოკრატია მხარს აძლევდა საფრანგეთისას, მაგრამ ეს დახმარება ვერ იყო ისე ნაყოფიერი: მიუხედავად იმისა, რომ გერმანიის რეიხსტაგში 83 დეპუტატი ჰყავს სოციალ-დემოკრატის, გავლენა ამ პარტიისა პრაქტიკულ პოლიტიკურ საქმეების მიმდინარეობაზე შედარებით სუსტია. რაც კაცმა თავის თავს უყო, მტერმაც ვერ უყო, — ამბობს ხალხის ანდაზა, და ეს ანდაზა ზედ გამოქრილია გერმანიის კანცლერ ბიულოვის უკანასკნელ ქცევაზე.

სახელოვანმა ჟორესმა, ბერლინელი სოციალ-დემოკრატების მოწვევის თანახმად, განიზრახა სიტყვის წარმოთქმა ბერლინში საერთაშორისო მშვიდობიანობის იდეაზე. ეს განზრახვა სისრულეში ვერ მოიყვანა საფრანგეთის სოციალისტების მეთაურმა, რადგან ბიულოვმა რაღაც საშიშროება დაინახა ამ განზრახვაში გერმანიისათვის. კანცლერის მინდობილობით გერმანიის ელჩი ჯერ პირველ მინისტრთან მივიდა და ჟორესის განზრახვის ჩაშლა სთხოვა; რუვიემ ეს არ იკის-

რა და თ. რადლოინი თვითონ წავიდა ჟორესთან და გადასცა ბიულოვის სურვილი. ჟორესი იძულებული გახდა უარი ეთქვა ბერლინში წასვლაზე. ბიულოვის ასეთ საქციელმა დიდად აღელვა გერმანიის საზოგადოებრივი აზრი და კანცლერი სასტიკად იქმნა გაკაცებული. სხვათა შორის, სცაოლდემოკრატიებმა გაჰმართეს ბერლინში დიდი მიტინგი, რომელსაც ხუთი ათასი კაცი დაეწრო; რამდენიმე ათასი სხვა მსურველი ჩუქაში იდგა უადგილობის გამო. კრების გახსნისათანავე თავჯდომარემ წაიკითხა ჟორესის გამოგზავნილი დეკრეტი: „მთელის ჩემის გულის თქვენთანა ვარ კრებაზე, რომელმაც უნდა განამტკიცოს ერთობა საფრანგეთისა და გერმანიის პროლეტარებ შორის. ორივე მარის პროლეტარიატის საერთო მუშაობა უზრუნველყოფს საყოველთაო მშვიდობიანობას პოლიტიკურ თავისუფლებისა და საზოგადოებრივ სამართლიანობის მოპოვებით. ჩვენ ვერ გავვაშორებს ერთი მეორისაგან ვერც შოვინისტური ცრუმოწმუნობა, ვერც აკრძალვა სიტყვისა და ვერც დიპლომატიის მოუხეშავი ლაქუცი (ბიულოვმა რომ აუკრძალა ჟორესს ბერლინში ლაპარაკი, პირადათ ჟორესს დიდი ქება-დიდება შეასხა). ჩვენ გაერთიანებული ვართ ერთის მისწრაფებითა და ერთის გრძნობით. თუ ერთ-ერთ ჩვენგანს სცემენ, მეორესაც ეხებიან; თუ ერთს აქებენ, აქებენ მეორესაც. მართველ კლასების მოძველებული ტაქტიკაა საზღვარ-გარეთელ სოციალისტების ქება და შინაურების ძაგება. ნამდვილად კი ეს შიშია სერთაშორისო სოციალისმის წინაშე და განხეთქილების ჩამოგდებათ სცდილობენ გაიმარჯვონ მახედ. ამან კიდევ უფრო მტკიცედ უნდა შეგვათვისებანოს იდეა განუყოფელ საერთაშორისო დემოკრატიისა“. აღტაცებულის ტაშის ცემით მიეგება მთელი კრება ჟორესის ამ სიტყვებს. შემდეგ წარმოთქმული იყო რამდენიმე სიტყვა, რომლებშიც ამტკიცებდნენ, რომ ასეთი საქციელი გერმანიის მთავრობისა ან მისი მჩვენებელი ერთის მხრივ სოციალ-დემოკრატიის ძლიერებისა, მეორე მხრივ მთავრობის შიშისა ამ ძლიერების წინაშე.

ლიბერალური წრეებიც მეტად უკმაყოფილონი არიან ბიულოვის უტაქტო საქციელის გამო და მწარედ უსაყვედურებენ, რომ სოციალ-დემოკრატის ასეთი მშვენიერი შემთხვევა მისკა ძლიერის მანიფესტაციისათვის.

მეორე

რედაქტორი
 ჯ. ჭყონია.

გამომცემელი
 ჯ. ჯანაძარი.